

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Andreja Kremesec Kostelec

**Učinkovitost izvajanja ukrepa nadzorstva organa
socialnega varstva na izbranih primerih
mladoletnikov v romskih naseljih na Dolenjskem**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2021

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Andreja Kremesec Kostelec

**Učinkovitost izvajanja ukrepa nadzorstva organa
socialnega varstva na izbranih primerih
mladoletnikov v romskih naseljih na Dolenjskem**

Magistrsko delo

Študijski program: Socialno delo z družino

Mentor: doc. dr. Milko Poštrak

Ljubljana, 2021

Učinkovitost izvajanja ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva na izbranih primerih mladoletnikov v romskih naseljih na Dolenjskem.

Povzetek magistrskega dela

Magistrsko delo govori o življenju Romov v Sloveniji, s poudarkom na Dolenjskem. Opisuje njihov družbeni položaj, dejavnike odraščanja, govori o predšolskem in šolskem obdobju, nanaša pa se še na njihov prosti čas ter opisuje travmo in posledice, ki jih prinaša življenje v romski skupnosti. Glavna nit dela je učinkovitost izvajanja ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva (v nadaljevanju NOSV) pri izbranih mladoletnikih.

Rezultate empiričnega dela naloge sem pridobila z zapisom etnografskega dnevnika, kjer sem zapisovala in opisovala vsakokratne izkušnje in doživetja z mladoletnimi in njihovimi družinami.

Podatke sem zbirala na podlagi opazovanja z udeležbo, spisovne dokumentacije Centra za socialno delo Dolenjske in Bele krajine, Enota Novo mesto (v nadaljevanju CSD DBK, Enota NM), in preko enoletnega dela z mladoletnimi tekom izvajanja NOSV. Tako sem naredila študijo primerov fantov in deklet, ki so sodelovali v moji analizi.

Pri tem sem se posluževala narativnih pristopov socialnega dela in študije primerov in na ta način zapisovala zgodbe s prve stopnje, ki odpirajo mnogo novih tem. Tu sem upoštevala socialno politiko in osebno pripoved ljudi. Analizirala sem osem mladoletnih oseb, od tega pet fantov in tri dekleta. Na koncu sem podatke razvrstila v pet sklopov in jih med seboj primerjala v poskusni teoriji.

Ključne besede: Romi in Rominje, nadzorstvo organa socialnega varstva, mladoletni prestopniki, življenjsko okolje mladoletnika

The efficiency of the implementation of the social welfare authority supervision of the selected cases of minors in the Roma communities in the Dolenjska region.

Graduation Thesis Abstract:

This master's thesis describes the life of Roma people in Slovenia, especially in the Dolenjska region. It describes their social situation, the growing-up factor, their pre-school and school period, their free time and the trauma and consequences that life in a Roma community brings. Its main theme is the effectiveness of the implementation of measures of supervision by social welfare authorities (NOSV) of the selected minors.

I obtained the results of the empirical part of the thesis by writing an ethnographic diary where I wrote down and described each experience I had had with the minors and their families.

I collected the data with participatory observations, the written documentation of the 'Center za socialno delo Dolenjska in Bela krajina, Enota Novo mesto (CSD DBK, Enota NM)' and after one year of working with minors during the implementation of the NOSV. I eventually carried out a study of the cases of boys and girls who participated in my analysis.

In the process I used narrative approaches of social work and case studies, thus writing first-level stories that opened up many new topics. Herein I considered the social policy and the personal view of the story. I analyzed eight minors, five boys and three girls. Finally, I sorted the data into six groups and compared them in the experimental theory.

Key words: Roma people, social welfare authority supervision, juvenile delinquents, living environment of a minor.

Prošnja

Ma mande phučen,
sar mange hilo,
se hiken,
savo hino.

Sa pe guruvi
i mothavi
du jek alav:
ČORORIPÉ.

Prošnja

Ne sprašujte me,
kako se počutim,
saj vidite, kakšen sem.

Vse se skriva
in vidi
v eni besedi:
REVŠČINA.

(Rajko Šajnovič)

Vsebina

1. TEORETSKI UVOD.....	18
1.1. Življenje Romov v Slovenji, s poudarkom na Dolenjskem	19
1.2. Družbeni položaj Romov v Sloveniji.....	21
1.3. Pravna podlaga za urejanje položaja Romov v Sloveniji	23
1.4. Obravnava mladoletnika na centru za socialno delo s strani strokovnega socialnega delavca	24
1.4.1. Metode socialnega dela.....	28
1.4.2 Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika	30
1.5. Okoliščine, v katerih odraščajo mladoletni Romi na Dolenjskem	37
1.5.1. Dejavniki odraščanja.....	39
1.5.2. Življenjsko okolje mladoletnika	39
1.5.3. Družina mladoletnika.....	41
1.5.4. Navezanost, družinski vzorci in procesi učenja	43
1.5.5. Predšolska vzgoja in obdobje šolanja	47
1.5.6. Prosti čas in obšolske dejavnosti	51
1.5.7. Travma in posledice	53
2. PROBLEM.....	55
3. METODOLOGIJA	57
4. REZULTATI	60
4.1. Okolje odraščanja.....	60
4.2. Družina	61
4.3. Izobraževanje.....	63
4.4. Prosti čas	64
4.5. Izvajanje ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva	65
5. RAZPRAVA.....	68
6. SKLEPI	78
7. PREDLOGI.....	79
8. UPORABLJENA LITERATURA	81
9. PRILOGE.....	86
9.1. Priloga A: Mladoletni Romi v času izvajanja vzgojnega ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva v letu 2020	86
9.2. Priloga B: Primeri kodiranja izjav mladoletnih in njihovih staršev/skrbnikov, ki jim je bil s sklepom sodišča izrečen Vzgojni ukrep nadzorstva organa socialnega varstva	87

Uporabljeni izrazi v delu, zapisani v moški slovnični obliki, so uporabljeni kot nevtralni za ženske in moške.

PREDGOVOR

V predgovoru sem se odločila zapisati svojo zgodovino dela, ki je sicer kratka, a vseeno polna izkušenj, ki mi danes pomagajo pri opravljanju poklica socialne delavke na področju dela z Romi. Moja pot socialnega dela se je pričela najprej z izobraževanjem na Visoki šoli za socialno delo leta 2001. Izbrano področje je bilo delo z mladimi, saj sem se nekako videla v tej smeri in čutila zanimanje ravno za mlade. Spominjam se, da so začetki opravljanja moje prakse zaznamovani z nudenjem učne pomoči romski deklici, ki je imela težave v osnovni šoli. Po dogovoru sva se srečevali približno trikrat na teden in delo je potekalo kontinuirano, kar pomeni, da sem ji bila v pomoč pri reševanju domačih nalog, pri pripravi na pisna ali ustna preverjanja znanj, katera je imela s strani učiteljice napovedana tedensko. Seveda najin čas ni bil namenjen le učenju po smernicah šolskega kurikulumu, ampak sva se učili raznih socialnih spretnosti preko družabnih iger, športnih iger ali pogovorov. To je bil dragocen del procesa učenja in hkrati motivator za šolsko delo. Kasneje sem za praktično delo sodelovala pri pripravi in izvedbi ustvarjalnih delavnic in pravljič v romskih naseljih. To je bilo nekako tako, da sem poiskala pravljičico na določeno temo, ki je imela sporočilo in seveda izdelala primer izdelka, ki so ga romski otroci v naselju po slišani pravljičici tudi ustvarili/izdelali, ob tem pa urili grafomotoriko, finomotoriko, izrezovali so in lepili. Mize in klopi ter pribor za ustvarjanje sem tedensko pripeljala in postavljala v naseljih po dogovoru s prebivalci naselja, kjer je takrat potekala delavnica. Vse pa se je postavilo nekje na sredi naselja pri gostujoči družini, da so lahko po večini prišli vsi otroci in bili deležni pravljičice ter ustvarjanja. Nato sem zopet nudila učno pomoč romski deklici, ki pa se je iz Bosne priselila v Slovenijo. Sprva sva se veliko pogovarjali. Najina srečanja so bila najprej sestavljena iz pogovorov, nato pa z učenjem šolske snovi. Takrat, se spomnim, sem veliko govorila z mamo deklice, saj je imela travme zaradi preseljevanja, pa tudi zaradi vojne, ko je umrlo veliko njenih sorodnikov. Sicer so, ker je bil mož zaposlen pri železnici, imeli v Sloveniji nastanitev v stari železniški hiški/postaji ob železniški progi, kjer so morali kar veliko renovirati, saj je bila hiška v slabem stanju. Mama deklice je imela veliko zdravstvenih težav, predvsem težave na področju duševnega zdravja. Tako s prvo romsko deklico kot tudi drugo in njunima družinama sem sodelovala ne samo v okviru ur praktičnega dela, ampak tudi vmes in še kasneje. Sodelovanje je bilo vzajemno in dlje trajajoče verjetno zato, ker smo se skozi skupen preživeti čas in dobre rezultate navezali drug na drugega, se slišali, razumeli, si zaupali, kar pa je temelj delovnega odnosa za uspešne izide

naših uporabnikov. Na Visoki šoli za socialno delo, kjer sem študirala od leta 2001, se ne spomnim, da bi govorili o delu na področju Romov. Po zaključenem visokošolskem izobraževanju pa me je pot zopet pripeljala na področje Romov, ko sva s kolegico Ksenijo Pravne pisali diplomsko delo z naslovom Vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo pod mentorstvom doc. dr. Liljane Rihter in somentorstvom as. dr. Špele Urh. V diplomski sva se raziskovalno ukvarjali s pojmom integracija in segregacija, torej z vprašanjem, katera oblika vključevanja v vzgojo in izobraževanje je boljša in katere metode so tiste, ki prispevajo k boljšemu izobraževalnemu in socialnemu vključevanju romskega otroka v vrtec. Zanimalo naju je, kako za romske otroke poteka vključevanje v heterogene ali homogene oddelke vrtca (v romskem naselju ali v vrtec v mestu) in seveda metode ter načine dela, ki jih uporabljajo strokovni delavci v vrtcu, vzgojitelji, ravnatelji, starši Kvalitativna poizvedovalna raziskava, ki je bila izvedena z vrtci tako v Prekmurju, na Dolenjskem kakor tudi v Beli krajini, kateri vključujejo romske otroke, in sicer s starši teh otrok, ravnatelji in strokovnimi delavci, je takrat pokazala, da bi bilo bolje najprej romske otroke vključiti v vrtec v naselju, saj bi s tem pridobili zaupanje staršev, nato pa jih integrirati v oddelke vrtca v mestu, v heterogene skupine, da bi bili inkluzivno vključeni v izobraževalni program. Po opravljeni diplomski sem iskala zaposlitev, a ker še nisem imela strokovnega izpita, se je bilo težko zaposliti. Imela sem pa priložnost delati preko usposabljanja na delovnem mestu, in sicer pol leta preko Občine. Moja naloga je bila, da v občini po romskih naseljih motiviram starše otrok, da bi svoje otroke vključili v vrtec. Tako sem hodila vsakodnevno zjutraj v naselja, vzela nekaj otrok (katere so starši pustili in zaupali), jih odpeljala v vrtec v mesto, kjer smo izpopolnjevali rutino vstajanja, obveznosti obleči se in iti od doma, se družiti in poslušati pravila, ki veljajo v vrtcu, in sicer štiri ure dnevno. Popoldne pa sem na njihovem domu pomagala starejšim bratcem in sestricam pri opravljanju domačih nalog ali pa pomagala staršem pri različnih opravilih (kuhanje, finančno načrtovanje, organiziranje dela, pomoč pri izpolnjevanju obrazcev ...). Takšna oblika dela z Romi se mi je zdela zelo koristna, a žal prekratka, nekontinuirana, saj je bila vezana na omejeni čas nekaj mesecev, kolikor je bilo na razpolago finančnih sredstev. Kasneje sem iskala pripravništvo in bila sprejeta v varstveno delovni center, kjer sem eno leto nabirala nepozabne izkušnje na področju dela z osebami z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem in telesnem razvoju, ki so bile vključene (zaposlene) v delavnicah pod posebnimi pogoji. Takrat sem imela priložnost spoznati osebe, ki so nezmožne za samostojno življenje in delo ter potrebujejo pomoč pri oskrbi, saj sem sodelovala v Bivalni enoti in nudila organizirano celovito skrb. Po opravljenem strokovnem izpitu sem resneje pričela iskati zaposlitev v pridobljenem poklicu socialne delavke. Zaposlila sem se na delovnem mestu nevladne organizacije kot vodja dnevnega centra

v romskem naselju. Delo je obsegalo načrt in pripravo programa izven naselja ter izvedbo programa v romskem naselju. Sprva nisem imela pričakovanj ali strahov, saj si nisem predstavljala, kaj zajema delo socialnega delavca, ki dela pol delovnika ob urejanju dokumentacije in priprave programa izven naselja, katerega je bilo potrebno izvesti v romskem naselju naslednjega pol delovnika. Torej kot vodja Dnevnega centra za otroke v romskem naselju sem najprej v naselju, kjer je postavljen »kontejner« – učilnica s hodnikom in sanitarijami, vodila program, ki je potekal vsakodnevno nekako tako: prva skupina otrok je bila predšolska, ki niso obiskovali vrtca. Dve uri smo peli, brali, ustvarjali, plesali, kuhali in še kaj, včasih tudi s starši. Nato sta se skupini zamenjali in prišli so šolski otroci. Prva ura je bila namenjena delanju domačih nalog in učenju, naslednja ura in pol pa delavnicam, vsak dan drugačnim (medijska, ustvarjalna, kuharska, športna, glasbeno-plesna ipd.). Šli pa smo, kadar je bila možnost, ven iz naselja (tabori, plavanje, izleti, morje ...). Tako je moja zaposlitev trajala pet let, zatem pa se je ponudila priložnost zaposlitve na centru za socialno delo, kjer zaradi narave dela med ostalimi nalogami opravljam tudi naloge na terenu s pripadniki romske skupnosti in imam priložnost spremljati vsakdanjik družin v romskih naseljih. Skupaj z uporabniki/sogovorniki soustvarjamo delovni odnos s tem, ko se pogovarjamo, raziskujemo in soustvarjamo v procesu pomoči, ki poteka tako na terenu (v naselju) kot tudi na centru za socialno delo.

Vesela sem, da sem najprej z delom pričela ravno na terenu, kjer sem se naučila največ, pridobila največ izkušenj ravno tam, z njimi. Na belokranjskem območju, kjer so bili moji prvi koraki dela z Romi, me ni bilo nikoli strah, brez zadržkov sem jih obiskovala tudi v naselju. Ko razmišljam za nazaj, me ni bilo strah, mogoče zaradi tega, ker smo se poznali kot sovaščani, ker smo z nekaterimi skupaj hodili v vrtec, v šolo, se dnevno srečevali v trgovini. Ko pa sem pričela delati z dolenjskimi Romi, me je večinsko prebivalstvo in sporočila medijev prestrašilo, koliko in katera kazniva dejanja so že počeli v naseljih, med seboj, pa tudi Neromom. Zato me je bilo kar tri mesece ob začetku dela strah hoditi v naselje (da me ne bi kdo od Romov poškodoval, naredil kaj avtu, ki sem vsak dan parkirala tam, kričal name, mi grozil, naredil kaj moji družini ...). Mogoče se je ta strah pričel manjšati, ko smo se skozi skupne razgovore na srečanjih in druženjih bolje spoznali z otroki in starši, ko smo na skupnih srečanjih postavili pravila in se jih držali. Zaupanje pa sem iz dneva v dan in iz leta v leto še samo nadgrajevala in s tem pridobila občutek večje suverenosti in kompetentnosti za delo z Romi. Nikoli nisem navzven pokazala, da me je strah, verjamem pa, da so Romi kdaj pa kdaj začutili mojo šibkost. Odkritost, doslednost in želja pomagati jim, razumevanje navad in običajev, razumevanje

preteklosti, razumevanje sistema, »kilometrina«, prebrana literatura, izkušnje, ki sem jih doživela, tudi slabe pa mi še vedno dajejo moč pri delu na tem področju.

V vsakodnevni komunikaciji s pripadniki romske skupnosti, ki so uporabniki Centra za socialno delo Dolenjske in Bele krajine, Enota Novo mesto, se tako v naselju kot na centru za socialno delo srečujem z nerazumevanjem slovenskega jezika in nerazumevanjem pravil, ki jih zahtevajo obveznosti v upravnih postopkih po zakonu, kar kaže na to, kako pomembno je sprotno »preverjanje« besed. Na ta način skušam obrazložiti npr. zapisano v sklepih, odločbah, obrazložiti postopke v procesu dela in s tem njihove obveznosti, ki potekajo z nami. Tudi sama sem kaj hitro to začutila pri svojih začetkih in pričela uporabljati ta način dela, ki se vedno izkaže za odličnega, sicer naše opravljeno delo ne bi imelo smisla in doseženega namena. Prav tako je pomembno poslušati sogovornika, ga sprotno preverjati glede razumljenega in mu dati čas, da se izrazi. Sama jih navajam na strpnost in postavim jim veliko podvprašanj, tako se skupaj učimo poslušanja, izražanja in ponujanja rešitev. Nemalokrat v postopkih uporabljam manj strokovne besede, neformalne izraze, nekatere prevedem tudi v romščino, kar se jim zdi imenitno. Humljan Urh (2013) govori, da pri osebah, ki ne razumejo jezika, v katerem sporočajo socialni delavci, ali pa težje razumejo določeno besede, je pomembno večkratno preverjanje razumljenega in ob tem uporabljanje besed, ki so sogovornikom blizu.

UVOD

V magistrskem delu sem se raziskovalno ukvarjala z vzgojnimi ukrepi nadzorstva organa socialnega varstva nad mladoletnimi storilci kaznivih dejanj, ki so v mojem primeru Romi. Sklepe o izvajanju vzgojnih ukrepov izda sodišče na podlagi Kazenskega zakonika. Ta sklep prejme tako mladoletni storilec kot tudi pristojni center za socialno delo. Nadzorstvo organa socialnega varstva traja od enega do treh let in ga izvaja strokovni socialni delavec na Centru za socialno delo (v nadaljevanju CSD). Kazenski zakonik (v nadaljevanju KZ) (<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/51064/#Izklju%C4%8Ditev%C2%A0kazenskih%C2%A0sankcij%C2%A0proti%C2%A0otrokom>) v 78. členu navaja, da je smisel ukrepa v tem, da strokovni delavec na mladoletnika s pomočjo in nadzorstvom trajneje vpliva, tako na vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj. Predvsem pa skrbi za njegovo šolanje, zaposlitev, izločitev iz okolja, ki nanj škodljivo vpliva, za potrebno zdravljenje in ureditev razmer, v katerih živi. Vse dokler traja ta ukrep (od enega do treh let), ostane mladoletnik pri svojih starših ali drugih ljudeh, ki ga preživljajo, strokovni delavec, ki ga določi organ socialnega varstva, pa opravlja nadzorstvo. Ob vzgojnem ukrepu nadzorstva organa socialnega varstva pa lahko sodišče določi mladoletniku katero izmed navodil in prepovedi (77. člen KZ), ki nimajo narave samostojnega vzgojnega ukrepa. To so: 1. osebno se opravičiti oškodovancu, 2. poravnati se z oškodovancem s plačilom, z delom ali kako drugače mladolentik povrne škodo, ki jo je povzročil s kaznivim dejanjem, 3. redno obiskovati šolo, 4. usposabljanje se za poklic ali sprejeti zaposlitev, ki ustreza njegovemu znanju, sposobnosti in nagnjenju, 5. nastaniti se pri določeni družini, v domu ali drugje, 6. opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti, 7. zdraviti se v ustrezni zdravstveni organizaciji, 8. obiskovati vzgojno, poklicno, psihološko ali drugo podobno posvetovalnico, 9. udeležiti se programov socialnega treninga, 10. opraviti preizkus znanja prometnih predpisov, 11. prepoved vožnje motornega vozila pod pogoji, pod katerimi je mogoče to sankcijo izreči polnoletnim. Iz sklepov sodišča o vzgojnih ukrepih izhaja, da naj bi mladoletnik »pričel živeti družbeno sprejemljivo življenje«.

Zaradi dela z mladoletnimi Romi in dela v romski skupnosti v preteklih šestih letih, sem dala v tej nalogi več poudarka Romom. In ker med ostalimi poklicnimi zadolžitvami že dve leti delam tudi z mladoletnimi Romi, ki imajo težave v odraščanju in posledično izrečene vzgojne ukrepe, sem se fokusirala na slednje in se zgolj za namen te magistrske naloge poglobila v problematiko ter proučila nadzorstvo organa socialnega varstva na Centru za socialno delo Dolenjska in Bela krajina, Enota Novo mesto. Zastavila sem si vprašanje, ali pomaga nadzorstvo organa

socialnega varstva doseči mladoletnim Romom prevzgojo, kot to določa Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij in Kazenski zakonik v povezavi z Zakonom o socialnem varstvu in Družinskim zakonikom. Naloga strokovnega delavca CSD pri mladoletnikovem izvajanju NOSV je, da mu slednji nudi pomoč pri usmerjanju izrečenih navodil s strani sodišča kot tudi, da mu nudi pomoč pri dokončanju osnovne šole, pridobitvi poklica, iskanju zaposlitve, razvijanju delovnih navad, preživljanju prostega časa, pri razvijanju primernih odnosov v mladoletnikovi socialni mreži ... Ob prej naštetih pomoči naj bi se odpravljali vzroki odklonskih dejanj. Na odklonsko vedenje mladoletnika in s tem na prestopništvo vpliva veliko različnih dejavnikov, ki so lahko povezani z neprimernimi družinskimi in socialnimi razmerami oz. njegovim življenjskim okoljem, s socializacijo in socialnim okoljem, s stilom navezanosti v družini in interakcijami med staršem in otrokom in s šolo.

Glede navezanosti, družinskih vzorcih in procesih učenja sta avtorja Bouwkamp in Bowkamp zapisala, »da nihče od nas ni obsojen ostati tak, kakršni smo postali. Take, kakršni smo, so nas oblikovale izkušnje. Obstaja pa še moč novih in boljših izkušenj, ki nam lahko pomagajo postati to, kar bi lahko bili. Vsi lahko postanemo taki, kakršni bi radi bili, četudi tega pogosto ne zmoremo z lastnimi močmi.« (Bouwkamp in Bowkamp, 2014, str. 41)

Kodele in Mešl opisujeta, da je izraz: »družine s številni izzivi (Melo & Alarcao, 2011, prav tam) izraz za družine, ki so navadno poznane kot ranljive družine (Sharlin & Shamai, 2000, prav tam), kot družine, ki se srečujejo s številnimi stresi (Madsen, 2007, prav tam) in problemi (Walsh, 2006, prav tam). V svojem vsakodnevem življenju se srečujejo s številnimi notranjimi in zunanji stresorji, pogosto povezanimi s težkimi življenjskimi pogoji, ki povzročajo preobremenitev in destabilizacijo družine. Mnoge med njimi nimajo zadovoljenih osnovnih potreb, nenehno so postavljene pred različne izzive (npr. iskanje službe z majhnimi možnostmi za zaposlitev, nizki dohodki za preživetje, nezmožnost pomagati otrokom pri šolskih zadevah, lahko doživljajo breme bolezni, odvisnosti, zlorabe, nasilje, zatiranje, brezdomstvo). Predvsem pa je tem družinam skupno to, da se srečujejo z revščino (Melo & Alarcao, 2011, prav tam).« (Kodele in Mešl, 2016, str. 13)

Glede na zgoraj opisano se mi odpira raziskovalno vprašanje, ali zgolj ukrep NOSV zadostuje pri prevzgoji mladoletnikov in ali bi bilo učinkoviteje za dosego tovrstnega cilja vzpostaviti celovit državni sistem oz. program, v katerem bi sodelovalo več deležnikov oziroma institucij (in ne zgolj socialni delavec centra za socialno delo in mladoletnik). Zanima me, kako bi to vplivalo na celovito ureditev dejavnikov, zaradi katerih naj bi razvili vedenje, odklonsko od večinskih družbenih pričakovanj.

Raziskovalno vprašanje sem postavila na sledečih podatkih. V letu 2018 je bilo na CSD DBK, Enota NM, s sklepom sodišča v Novem mestu mladoletnim Romom izrečenih štirinajst NOSV z navodili, v letu 2019 pa je bilo izrečenih dvajset ukrepov. Nekateri mladoletni imajo v izvrševanju tudi po 2 do 4 NOSV. Od teh je precejšen odstotek (59 %) takšnih mladoletnikov, ki ne izvršujejo NOSV glede na Dogovor o načrtu izvrševanja nadzorstva organa socialnega varstva, ki ga skupaj z mladoletnim sklenemo ob prvem srečanju na CSD. Raziskovalnega vprašanja nisem postavila zgolj na tem podatku, temveč sem za namen te magistrske naloge preučila osem naključno izbranih mladoletnikov, katerih kompleksnost težav, s katerimi se soočajo, bom opisala v magistrski nalogi.

Nadalje sem se osredotočila tudi na možnosti izboljšav izvajanja NOSV s strani centrov za socialno delo. Za doseganje boljših rezultatov v okviru sedanjih razpoložljivih možnosti si nadaljnji razvoj postopka NOSV predstavljam v smeri, da bi se v slednje vključili tudi starši mladoletnikov, ki so tudi po zakonu dolžni starševsko skrb izvajati v otrokovo korist.

Čačinovič Voginčič (1998) govori o konceptu razvidnosti v družini in s tem o odkrivanju deleža vsakega udeleženca v pogovoru pri nastajanju zgodbe o družinski stvarnosti. S pojmom razvidnost bi označili družinsko skupino oz. njeno strukturo in dinamiko. Kar je razvidno, se v družini formulira in za družino velja. K razvidnosti pa še dodaja pojem osveščenost, ki je sposobnost družine, da »uvidi«, da opravi samoanalizo.

Pristojni delavec na CSD bi delal tako z mladoletnim kot tudi njegovo družino, kar bi pripomoglo k namenu in učinkovitosti izvedenega NOSV.

»Zgledi in izkušnje so torej najpomembnejši mehanizem za učenje človeškega vedenja. Skupaj s pričakovanji, ki izhajajo iz teh izkušenj in zgledov, tvorijo matrico, s katero otrok vstopa v svet, in delovni model, ki ga uporablja za svoje interakcije z okoljem.« (Bouwkamp in Bowkamp, 2014, str. 24)

Virginia Satir (1995, v Čačinovič Vogrinčič, 2008), družinska terapevtka, pravi, da pomoč družini vključuje raziskovanje štirih značilnosti, ki jih razumemo kot štiri teme za raziskovalno razpravo; to so raven samovrednotenja v družini, komunikacija, pravila, ki jih je oblikovala družina, in povezanost s socialnim okoljem. To pa je delovni odnos. Na tem mestu je potrebno poudariti, da moramo pri tem upoštevati in razumeti dejavnike socializacije, ki jih Hauptman in Komotar (2010) razlagata kot tisto, kar nas je tekom življenja oblikovalo kot družbene posameznike, različne skupine, v katerih posameznik živi in deluje. Najpomembnejši dejavniki

socializacije v posameznikovem življenju so družina, šola, skupine vrstnikov, množični mediji, delovno okolje, religiozne skupine itd.

In ravno v mojem raziskovalnem delu so to mladoletni romski prestopniki, ki se spopadajo s kompleksnimi življenjskimi situacijami zaradi večdimenzionalne izključenosti in prikrajšanosti v življenjskem okolju. Humljan Urh (2013, str. 28) s sliko ponazarja kompleksnost marginalizacije Romov kot etnične manjšine, znotraj katere so slabe izobraževalne in zaposlitvene možnosti, materialno pomanjkanje, slabe stanovanjske razmere, revščina, velika odvisnost od socialno varstvenega sistema in neperspektivnost. Dimenzije pa se med seboj prepletajo in součinkujejo z družbenim slojem, hendikepom, starostjo, spolom, zdravstvenim stanjem, versko pripadnostjo in nacionalnostjo.

1. TEORETSKI UVOD

Mladoletne prestopnike, to so med 14. in 18. letom, ki storijo kazniva dejanja, sprva obravnava policija, tožilstvo in sodišče, pa tudi center za socialno delo. S tem ko mladoletniki kršijo zakone in počnejo kazniva dejanja, se jim po Kazenskem zakoniku s strani sodišča lahko izreče ali vzgojni ukrep nadzorstva organa socialnega varstva ali ukor, pa tudi namestitev v Zavod. Družba se zelo hitro spreminja tako glede tehnologije, globalizacije, kriz in glede migracij, to pa posledično vpliva na izzive, s katerimi se srečujejo starši že pri vzgoji otrok od samega začetka, saj se potrebe v veliki meri razlikujejo (potreba po izobrazbi, po pripadnosti, po kulturi ...). Najpomembnejša faza vzgoje pri otroku je zagotovo zgodnje otroštvo, kjer starši otroka z vzpodbujanjem opremijo in nanj prenesejo znanje za nadaljnje samostojno življenje. Doba odraščanja pri otroku pa je ravno tako pomemben čas, ko starši nudijo mladoletniku moralni razvoj. Dejavniki, ki oblikujejo moralno zrelega posameznika, se torej pričnejo že v zgodnjem otroštvu. Za mladoletnikovo odklonsko vedenje in njegovo mladoletno prestopništvo lahko vzroke in razloge za to povezujemo v pomanjkanju moralnih in etičnih vrednot (katere ni prejel bodisi s strani svojih staršev ali šole), slabih družinskih odnosih in komunikaciji v družini, nizki samopodobi in samozavesti mladoletnika. Mladoletnikov vzrok, da počne kazniva dejanja, je lahko tudi izboljšanje njegovega finančnega/materialnega stanja in primerjanje z drugimi zaradi strukturne prikrajšanosti in transgeneracijskega prenosa prikrajšanosti na otroka, intelektualnem primanjkljaju in s tem nizki izobrazbi (neredno obiskovanje pouka, slab šolski uspeh in s tem nedokončanje OŠ), umanjkanju starševske skrbi in starševske avtoritete, nestrukturiranju prostočasnih aktivnosti (ne vključenost romskih otrok v popoldanske dejavnosti), vzoru staršev (iz spisovne dokumentacije CSD DBK, Enota NM, izhaja, da so romski mladoletniki storili

kazniva dejanja tudi v spremstvu staršev, sorodnikov, prijateljev), travme in doživljanju posledic le-te.

Sprva lahko vzroke za prestopniško vedenje mladoletnikov raziskujemo v navezanosti, družinskih vzorcih in procesih učenja. Družina, v kateri otrok odrašča, in okolje, v katerem otrok odrašča, sta pomembna dejavnika, ki vplivata na oblikovanje posameznikove identitete. V družini se pričnejo oblikovati odnosi in vsak član družine je povezan na različne načine, skozi različno razvito navezanost, komunikacijo in različno razvite vzorce vedenja. Berger in Luckmann (1980, v Čačinovič Vogrinčič, 1998, str. 23) opredeljujeta: »V najsplošnejši formulaciji socializacijo kot ontogenetski proces, kot temeljno, vsestransko uvajanje posameznika v objektivni svet družbe ali del družbe. Družinska skupina je prvi socialni sistem, v katerem otrok živi in ki s svojimi značilnostmi vpliva na osebnost otroka v vseh fazah njegovega razvoja. Straši so pomembni drugi, ki določajo svet, ki ga otrok mora internalizirati. Otroci si pomembnih drugih ne more izbrati; internalizirati mora svet, ki ga pomembni drugi določajo zanj. V tem procesu otrok postaja član družbe. Vzgoja in socializacija se razvijeta edinstveno, na kar pa pomembno vplivajo izkušnje posameznikov iz preteklosti, podedovana preddispozicija družine in življenjsko okolje.«

1.1. Življenje Romov v Slovenji, s poudarkom na Dolenjskem

Na spletni strani Urada za narodnosti je v Prilogi k Nacionalnemu programu ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2017–2021 zapisano, da »glede na veljavno zakonodajo s področja varstva osebnih podatkov ministrstva, vladne službe in druge pristojne institucije ne vodijo posebnih evidenc oseb na podlagi etnične pripadnosti oziroma narodnosti. Uradni podatki o številu pripadnikov romske skupnosti, ki živijo v Sloveniji, so uradni podatki popisa prebivalstva iz leta 2002.« (https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/Dokumenti-Romi/aa0ac3214f/PRILOGA_NPUR_2017_2021.pdf)

Besedilo v poglavju do Pravne podlage za urejanje položaja Romov v Sloveniji je bilo objavljeno v diplomskem delu Pravne in Kostelec (2009), Vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo. Ker se tema pomembno umešča v ta del naloge in se vsebina do danes bistveno ni spremenila ter za lažje razumevanje nadaljevanja, ga z dovoljenjem obeh avtoric navajam v nadaljevanju.

Ob popisu prebivalstva leta 2002 se je za pripadnike romske skupnosti opredelilo 3.246 oseb, 3.834 oseb pa je kot materin jezik navedlo romski jezik. Primerjava s popisom iz leta 1991 (ko se je za Rome opredelilo 2.259 oseb in je 2.752 oseb navedlo romski jezik kot materin jezik) kaže za 30,4 % porast opredeljenih Romov, kar pa še zdaleč ne predstavlja realnega popisa romskega prebivalstva v Sloveniji. Po podatkih centrov za socialno delo iz leta 2003 naj bi v Sloveniji prebivalo 6.488 Romov. Po podatkih iz leta 2004, ki so ga posredovale občine, v katerih prebivajo Romi, pa naj bi v Sloveniji prebivalo 6.488 Romov. (<https://www.scribd.com/doc/2565916/Bro%C5%A1ura-Kulturne-zna%C4%8Dilnosti-Romov>).

Novejši zbrani podatki Urh (2009), ki so jih posredovali CSD, kažejo na to, da v letu 2008 v Sloveniji živi več kot 10.000 Romov. Tudi Zveza Romov Slovenije le ocenjuje, da živi v Sloveniji od 8.000 do 10.000 Romov. Špela Urh (*ibid*) ugotavlja, da prihaja do razlik med uradno, državno statistiko in neuradno statistiko lokalnih služb. Razlogov za to je več. Eden od njih je pravica do lastne izbire nacionalne oz. etnične opredelitve. Število Romov v Sloveniji po podatkih CSD so naslednji: Brežice 61, Črnomelj 707, Grosuplje 210, Kočevje 505, Krško 350, Lendava 449, za Ljubljano ni podatka, Maribor 3.000, Metlika 285, Murska Sobota 3.500, Novo mesto 1.250, Ribnica 126 in Trebnje 300. Skupaj to pomeni 10.743 Romov, kar je blizu tudi neuradnim ocenam, ki jih navaja Zveza Romov Slovenije.

Največ Romov živi na območju Prekmurja, Dolenjske, Posavja in Bele krajine in predstavljajo približno 0,5 % celotne populacije.

Romi v Sloveniji uporabljajo v medsebojnem komuniciranju romski jezik, v komuniciranju z večinskim prebivalstvom pa uporabljajo slovenski jezik. Romi iz različnih krajev po Sloveniji se zelo težko sporazumevajo v romskem jeziku, kajti vsaka romska skupnost je svoj jezik prilagodila dialektu, ki se uporablja v regiji, v kateri živijo – v tem primeru med sabo komunicirajo v slovenskem jeziku. Nekateri romski otroci pa se tudi med sabo sporazumevajo v slovenskem jeziku. (<http://www.scribd.com/doc/2565916/Brouura-Kulturne-znailnosti-Romov>)

Leta 1995 so Romi ustanovili Zvezo romskih društev. Ta se je leta 2000 preimenovala v Zvezo Romov Slovenije. Romi imajo tudi svojo zastavo in himno, ki jo je leta 1996 napisal Žarko Jovanović, poimenovali so jo Djelem, Djelem. (<http://www.scribd.com/doc/2565916/Brouura-Kulturne-znailnosti-Romov>)

Leta 2002 je ustavno sodišče v Sloveniji potrdilo amandma o udeležbi Romov na volitvah in o občinskem političnem predstavniku v občinskem svetu. Ta določa, da mora vsaka občina, v kateri živijo pripadniki romske etnične skupnosti, imeti enega romskega svetnika v občinskem svetu (določeno je 20 takih občin). Politična participacija na lokalni ravni je zagotovljena z zakonom, vendar pa ena od občin (Grosuplje) tega zakona ne upošteva. Trenutno je zagotovljeno zastopanje Romov le na občinski ravni, ne pa tudi na nacionalni, tj. parlamentarni ravni. (<http://www.scribd.com/doc/2565916/Broure-Kulturne-znailnosti-Romov>)

Državni zbor Republike Slovenije je leta 2007 sprejel Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji. Ta zakon ureja položaj in opredeljuje področja posebnih pravic romske skupnosti v Republiki Sloveniji, pristojnost državnih organov in organov samoupravnih lokalnih skupnosti za njihovo izvajanje ter sodelovanje predstavnikov. Upošteva poseben položaj romske skupnosti v Republiki Sloveniji ter uspešno vključevanje v slovensko družbo in za prevzemanje odgovornosti za svoj razvoj, imajo pripadniki romske skupnosti poleg pravic in obveznosti, ki pripadajo vsem državljanom oziroma državljankam Republike Slovenije, še posebne pravice, določene z zakonom. (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200733&stevilka=1762>)

1.2. Družbeni položaj Romov v Sloveniji

Romi v Sloveniji so ena najbolj deprivilegiranih družbenih skupin. Javnost jim pripisuje izrazito negativne lastnosti in pogosto se pojavlja vprašanje, zakaj imajo prav oni poseben, privilegiran položaj v družbi (pozitivna diskriminacija je namreč pogosto napačno razumljena kot privilegij manjšine). Posebna pozornost do manjšine je nujna v situacijah, ko se je drži status manjvrednih, še zlasti v primerih, ko je manjšinska skupnost izključena (Urh, 2005, str. 59). Socialna izključenost se pri pripadnikih romske skupnosti kaže na različnih področjih vsakdanjega življenja. Zavratnik Zimic (2000, v Žnidarec Demšar, Urh, 2005) razdeli socialno izključenost na dve komponenti – distribucijsko raven (dohodek, dostop do trga dela) in relacijsko raven (družbeni status, participacija, politične pravice). Urh (2005, str. 59) razloži, da socialna izključenost pomeni otežen ali onemogočen dostop do možnosti, ki jih imajo drugi.

Zaviršek in Škerjanc (2000) ugotavljata, da je socialni status Romov izrazito nižji od socialnega statusa drugega prebivalstva in tudi drugih etičnih manjšin. So socialno ogrožena marginalna skupina z značilnostmi socialne izključenosti, saj ne razpolagajo z družbeno močjo, niso vključeni v ekonomske in politične institucije in nimajo pogajalske moči na trgu dela in v

politiki. Soočajo se s krožnim tokom revščine, ki ga določajo: bivanje v romskem okolju, neizobraženost, slabo finančno stanje, nezaposlenost, negativni predsodki večinskega prebivalstva, družbena izključenost. Največja izključenost Romov je vidna na izobraževalni, ekonomski, družbeni in politični ravni. Stopnja brezposelnosti med romskim prebivalstvom je višja kot med neromskim prebivalstvom. Tveganje, da oseba postane ali ostane brezposelna, je pri romskem prebivalstvu dosti večje kot pri neromskem prebivalstvu. Eden od vzrokov za to je dejstvo, da so Romi pogosto naseljeni na območjih, ki so gospodarsko neugodna (obrobja majhnih mest), drugi razlog pa je v diskriminatornem odnosu delodajalcev do Romov, ki temelji na predsodkih in posploševanjih. Romski priimek je najpogostejša ovira pri zaposlovanju Romov. (Urh, 2005)

Ustava Republike Slovenije (Ur. l. RS, 33I/1991-I) zagotavlja enake možnosti izobraževanja, dostopa do zaposlitve, primerne stanovanja itn. Antidiskriminacijski ukrepi bi s posebnimi pravicami zagotovili enak položaj in uredili področje zaščite pravice manjšin, da bi lahko posamezniki in skupnosti ohranili svoje posebnosti in se izognili prisilni asimilaciji v večinsko družbo. (Urh, 2005, str. 59)

Žnidarec-Demšar in Urh navajata, da imata zaščitene manjšinske pravice le italijanska in madžarska manjšina, medtem ko imajo Romi status etnične skupnosti, posledično pa jih politični diskurz enači s položajem »vseh ostalih«. Tako Slovenija Romom ne prizna kulturno specifičnega in družbenega položaja. Izjema sta dva zakona, ki uveljavljata afirmativen pristop. Gre za Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja iz leta 2004 (Ur. l. RS, 50/2004), ki omenja etnično pripadnost kot osebno okoliščino, zaradi katere oseba ali skupnost ne sme biti diskriminirana. Ta zakon določa skupne temelje in izhodišča za ugotavljanje enakega obravnavanja vsakogar pri uveljavljanju pravic, uresničevanju svoboščin, še posebno na področju zaposlovanja, delovnih razmerij, vzgoje in izobraževanja, socialne varnosti, dostopa do dobrin in storitev. Drugi dopolnjeni zakon o lokalni samoupravi iz leta 2002 (Ur. l. RS, 51/2002) omenja, da mora imeti romska skupnost v občini, kjer je naseljena, najmanj enega predstavnika v občinskem svetu. (Žnidarec Demšar, Urh, 2005)

Urh ugotavlja, da se o Romih govori izključno samo kot o problemih: nastanitvene težave, kriminal, socialne težave, težave z integracijo. Rome se najpogosteje omenja v besednih zvezah, kot so: »romsko vprašanje«, »romski problem« in »romska problematika«. Romi že stoletja veljajo za »druge«, to pomeni, da ne spadajo v splošno sprejet in družbeno zaželen okvir norm in vrednot, ki veljajo za večino. Romi so izključno obravnavani v poglavjih o revščini,

razrednem dnu, marginaliziranosti, kriminaliteti – slednje je še posebej zastopano v medijih. Navadno so predstavljeni kot ljudje, ki nimajo delovnih navad, ki niso pismeni, niso čisti, niso pošteni. (Urh, 2003, str. 162–165)

1.3. Pravna podlaga za urejanje položaja Romov v Sloveniji

Ustava Republike Slovenije v 65. členu določa, da ima romska skupnost položaj in posebne pravice v Sloveniji, ki jih ureja zakon. (<http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1>)

Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (ZRomS-1) je začel veljati dne 28. 4. 2007, ureja pa položaj in opredeljuje področja posebnih pravic romske skupnosti v Republiki Sloveniji, pristojnost državnih organov in organov samoupravnih lokalnih skupnosti za njihovo izvajanje ter sodelovanje predstavnikov oziroma predstavnic romske skupnosti pri uresničevanju njihovih pravic in obveznosti, določenih z zakonom. Z zakonom se upošteva poseben položaj romske skupnosti v Republiki Sloveniji ter uspešno vključevanje v slovensko družbo in za prevzemanje odgovornosti za svoj razvoj imajo pripadniki oziroma pripadnice (v nadaljnjem besedilu: pripadnik) romske skupnosti poleg pravic in obveznosti, ki pripadajo vsem državljanom oziroma državljankam Republike Slovenije, še posebne pravice, določene z zakonom. (<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4405>)

Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2017–2021, kjer v politikah, predvsem na ravni Evropske unije, so pripadnice in pripadniki romske skupnosti obravnavani v sklopu socialnih pravic in področja nediskriminacije, posamezne države članice Evropske unije, med njimi tudi Slovenija, romski skupnosti zagotavljajo tudi politične in kulturne pravice, ki ji pripadajo kot manjšinski skupnosti. Cilja novega nacionalnega programa ukrepov v obdobju 2017–2021 sta priprava in sprejetje ukrepov za izboljšanje položaja in pospeševanje socialne vključenosti ter zmanjšanje socialne izključenosti pripadnic in pripadnikov romske skupnosti na vseh tistih področjih, za katera se na podlagi dosedanjih izkušenj državnih organov, organov samoupravnih lokalnih skupnosti, romske skupnosti in organizacij civilne družbe ocenjuje, da je to potrebno. (https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/Dokumenti-Romi/65d892da3a/NPUR_2017_2021.pdf)

1.4. Obravnava mladoletnika na centru za socialno delo s strani strokovnega socialnega delavca

Zaradi specifičnosti dela z romsko populacijo je pri mojem delu izjemnega pomena poznavanje vseh pravic, ki jih posameznik lahko uveljavlja po zakonu in tudi storitev ter pooblastil, ki jih izvaja CSD. Tako sem sama vpeta v usmerjanje, vodenje in nudenje osnovnih informacij glede starševskega nadomestila, pomoči ob rojstvu, pravice do otroškega dodatka, dodatka za nego, pravic do denarne socialne pomoči ... Aktivno pa se vključujem pri motiviranju staršev za vključitev otrok v vrtec in osnovno šolo (v nadaljevanju OŠ), spremljanju obiska OŠ in vrtca, postopkov v zvezi z usmerjanjem otrok s posebnimi potrebami in delom z družinami teh otrok, delu z mladimi prestopniki – storilci kaznivih dejanj in mladimi storilci prekrškov – tako v predkazenskem in nato kazenskem postopku kot tudi pri izvajanju vzgojnih ukrepov, spremljanju zapornika v času prestajanja zaporne kazni, predhodnem svetovanju ob prenehanju zunajzakonske skupnosti ali razpadu zakonske zveze, priznanju očetovstva, namestitvi otrok v rejniško družino, postopku v zvezi z mlajšimi oziroma odraslimi pri namestitvi v zavodsko varstvo, postopku v zvezi s skrbništvom, izvajanju zakona o socialnem varstvu – prva socialna pomoč, osebna pomoč, pomoč družini za dom, sodelovanju s številnimi institucijami, kot so osnovne šole, vrtci, Razvojno izobraževalni center Novo mesto (v nadaljevanju RIC NM) in Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje (v nadaljevanju ZRSZ), pri izobraževanju Romov v osnovni šoli za odrasle (v nadaljevanju OŠ OR), izvajanju delavnic v OŠ, z zdravstvenimi organizacijami, občinami, Rdečim križem.

Strokovni delavci CSD sodelujemo pri obravnavi mladostnika ves čas, od prejetega poročila glede kaznivih dejanj s strani policije, uvedbe pripravljalnega postopka, do priprave poročila o mladostniku in njegovi družini, s čimer lahko pripomoremo k lažji odločitvi sodišča o vrsti vzgojnega ukrepa. Prav tako pa je vloga socialnih delavcev izredno pomembna pri izvajanju vzgojnih ukrepov in sodelovanju z vzgojnimi zavodi, prevzgojnim domom ali zavodom za usposabljanje.

Pri obravnavi mladoletnikov, ki so storili kazniva dejanja, socialni delavci na centrih za socialno delo nimamo posebnega zakona ali navodil, kako izvajati vzgojni ukrep nadzorstvo organa socialnega varstva z mladoletnikom. To počnemo na podlagi javnih pooblastil, Zakona o socialnem varstvu, kjer se lahko poslužujemo storitev (prva socialna pomoč, osebna pomoč, pomoč družini ...), Kazenskega zakonika, Zakona o prekrških (v nadaljevanju ZP), Zakona o

kazenskem postopku (v nadaljevanju ZKP) in Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij (v nadaljevanju ZIKS), ki vsebujejo posamezna poglavja ali določbe. Se pa pripravlja Zakon o obravnavi mladoletnih storilcev kaznivih dejanj, katerega predlog za javno razpravo je, dne 19. 4. 2019, podalo Ministrstvo za pravosodje, z njim pa bi se uredilo obravnavanje mladoletnih storilcev kaznivih dejanj.

Kazenski zakonik (KZ-1) (<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>) obravnava polnoletne osebe in o mlajših od 14 let v 21. čl. govori o tem, da gre za omejitve kazenske odgovornosti glede na starost storilcev, in določa, da oseba, ki je storila protipravno dejanje, ko še ni bila stara štirinajst let (otrok), ne more biti storilec kaznivega dejanja. Kazenski zakonik (KZ) (<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/51064/#Izklju%C4%8Ditev%C2%A0kazenskih%C2%A0sankcij%C2%A0proti%C2%A0otrokom>) pa v šestem poglavju opredeljuje vzgojne ukrepe in kazni za mladoletnike ter v 71. členu govori, da se proti mladoletni osebi, ki ob storitvi kaznivega dejanja še ni bila stara štirinajst let, ne sme uporabiti kazenske sankcije. Iz tega izhaja, da je za otroka do štirinajstega leta v celoti odgovoren starš. Ko pa otrok dopolni štirinajst let, postane kazensko odgovoren in po sumu storitve kaznivega dejanja zoper njega lahko pričnejo teči postopki organov pregona in tudi sojenje. Ob tem pa vsi, ki obravnavamo mladoletnika, upoštevamo Konvencijo o otrokovih pravicah, ki mu priznava poseben položaj v vseh postopkih. Seveda pa v raziskavi dejanj za mladoletnika veljajo ista dokazna pravila kot za odrasle. Se pa pri mladoletniku upošteva skrb za njegov nadaljnji razvoj in iskanje pomoči, kar pa ni kaznovanje, ampak izrek ukora ali vzgojni ukrep.

Vrste vzgojnih ukrepov po 74.–76. členu KZ (<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/51064/#Izklju%C4%8Ditev%C2%A0kazenskih%C2%A0sankcij%C2%A0proti%C2%A0otrokom>) :

1. ukor
2. navodila in prepovedi
3. nadzorstvo organa socialnega varstva
4. oddaja v vzgojni zavod
5. oddaja v prevzgojni dom
6. oddaja v zavod za usposabljanje

Ukor, navodila in prepovedi ali nadzorstvo organa socialnega varstva izreče sodišče mladoletniku, ki ga je potrebno opozoriti na nepravilnost njegovega ravnanja ter zagotoviti njegovo vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj v njegovem dotedanjem okolju s pomočjo kratkih ali trajnejših ukrepov ob ustreznem strokovnem vodenju.

Oddajo v vzgojni zavod, oddajo v prevzgojni dom ali oddajo v zavod za usposabljanje (zavodski ukrepi) izreče sodišče mladoletniku, pri katerem so potrebni trajnejši vzgojni, prevzgojni ali zdravstveni ukrepi in njegova popolna ali delna izločitev iz dotedanjega okolja. Zavodski ukrepi se uporabijo kot skrajnje sredstvo in smejo trajati v mejah, določenih z zakonom, le toliko časa, kolikor je potrebno, da bo dosežen namen vzgojnih ukrepov.

Navodila, izrečena mladoletniku s sklepom sodišča po Zakonu o prekrških (<http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2537>) in težave pri izvajanju:

1. *Redno obiskovanje šole* – problem nastane, ker OŠ za odrasle mladoletnik ne želi obiskovati, ker ali nima prevoza do šole ali ker so v skupini samo Romi in si med seboj grozijo. Tudi do sistemske težave naletimo in nanjo nimamo vpliva, ker se mladoletnik nima možnosti vključiti v dokončanje OŠ za odrasle, saj je kot učenec obiskoval OŠ s prilagojenim programom.
2. *Opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali samoupravne lokalne skupnosti* – do sedaj na področju Romov na CSD DBK, Enota NM, ni bilo takšnega navodila s strani sodišča.
3. *Opraviti preizkus znanja prometnih predpisov* – do sedaj na področju Romov na CSD DBK, Enota NM, ni bilo takšnega navodila s strani sodišča.
4. *Prepoved vožnje motornega vozila pod pogoji, pod katerimi je mogoče to sankcijo izreči polnoletnim* – do sedaj na področju Romov na CSD DBK, Enota NM, ni bilo takšnega navodila s strani sodišča.
5. *Udeležba pri vzgojni posvetovalnici ali treningu socialnih veščin (obiskovati ustanovo, ki nudi vzgojno, poklicno, psihološko ali drugo psihosocialno pomoč)* – prvo srečanje dogovorimo s strani CSD, za naslednja se mladoletnik sam dogovarja, a se jih žal ne udeležuje.
6. *Osebno opravičilo oškodovancu* – problem se pojavlja, ko oškodovanec ne želi osebnega stika z mladoletnim Romom, povzročiteljem kaznivega dejanja. Težave pri izpeljavi navodila sodišča.

7. Povrnitev škode (*poravnati se z oškodovancem tako, da mladoletnik s plačilom iz lastnih sredstev, z delom ali kako drugače povrne škodo, ki jo je povzročil s prekrškom*) – problem se pojavi, ker mladoletnik nima denarja, tudi njegovi starši ne želijo iz prejete DSP povrniti škodo ali pa so le mesečno pripravljene prinašati dogovorjeno vsoto – prevzemanje odgovornosti mladoletnika s strani staršev (starši velikokrat sodelujejo pri izvajanju kaznivega dejanja s svojim mladoletnikom). Nepripravljenost organizacij ali oškodovanca sprejeti mladoletnega Roma za delo.
8. Usposabljanje za poklic (*usposabljati se za poklic ali sprejeti zaposlitev, ki ustreza njegovemu znanju, sposobnostim in nagnjenju*) – pri skoraj vseh mladoletnikih je težava nedokončana OŠ ali pa nedokončana OŠ s prilagojenim programom, s slednjo se mladoletnik ne more vpisati v OŠ za odrasle ali pa v SŠ s skrajšanim programom – gre za sistemsko težavo, na katero ne moremo vplivati.
9. *Zdraviti se v ustreznem zdravstvenem zavodu* – do sedaj na področju Romov na CSD DBK, Enota NM, ni bilo takšnega navodila s strani sodišča.
10. *Udeležba treninga socialnih veščin* – prvo srečanje dogovorimo s strani CSD, za naslednja se mladoletnik sam dogovarja, a se jih žal ne udeležuje. Srečujemo se tudi s težavo, da je ponudba izvajalcev TSV za mladoletnike na območju Dolenjske v pomanjkanju.

Medkulturne kompetence socialnih delavcev, ki jih uporabljamo za dobre delovne odnose na področju dela z Romi, pri izvajanju nadzorstva organa socialnega varstva pri mladoletnikih so: razumljive in preproste besede, poznavanje vsaj nekaj romskih besed, medsebojno zaupanje, fleksibilnost, zavedanje in upoštevanje vpliva kulturne identitete na vsakdanje življenje, individualen pristop, prepoznavanje pozitivnih lastnosti družine, prepoznavanje in omogočanje in podpora sobivanja različnih kultur, vključevanje mladoletnikov v različne organizacije ali društva ter sodelovanje z njimi ...

Center za socialno delo izvaja javna pooblastila in naloge po zakonu ter socialno varstvene storitve pri obravnavi otrok in mladoletnikov ter njihovih družin in nudi pomoč otrokom in mladoletnikom ter staršem zaradi težav, ki jih imajo otroci v odraščanju (tu ne govorimo o KD), npr. pobeg mladoletnikov v zanje škodljiva okolja, pretepi in druge vrste izvajanja nasilja v šoli ali okolici – zaradi vzgojnih težav, težav v procesu šolanja, bolezni, odvisnosti, pa tudi zaradi nasilja v družini. Kadar obravnavamo otroke in mladoletnike zaradi sumov storitve kaznivih dejanj in prekrškov, delamo z družino in mladoletnikom, pripravimo načrt pomoči do zaključka

postopka na sodišču ter nadaljujemo v primeru izreka vzgojenega ukrepa, ki ga izvaja center za socialno delo oziroma spremljanje ukrepa, ki ga izvaja vzgojni zavod, prevzgojni dom, vzgojna posvetovalnica ali trening socialnih veščin. Otroke obravnavamo zaradi suma storitve prekrškov ali kaznivih dejanj, tudi mladoletnike s težavami v odraščanju, v kazenskem postopku ali postopku o prekršku.

1.4.1. Metode socialnega dela

Ko govorimo o metodah socialnega dela (Flaker, 2003), je najbolj konkretna manifestacija metode postopek – zaporedje dejanj, ki jih opravimo, da bi dosegli cilj. To je tisto, kar lahko vsi vidimo in kar se dejansko zgodi. Del postopka, njen pogoj je, da ga znamo opraviti, da smo dovolj spretni, da izvedemo dejanje tako, da bo imelo želeni učinek. Spretnosti so tako hkrati pogoj za postopek in del tega postopka.

Flaker (2003) govori, da so metode socialnega dela sestavljene iz teoretskih znanj, konkretnih spretnosti, metodologij dela, hkrati pa so utemeljene v vrednotah socialnega dela ter konkretno določene s kontekstom in nalogo, ki jo opravljamo socialni delavci. So torej konkreten strokovno-teoretski način, kako delamo z določenim uporabnikom, skupino ali skupnostjo. Ob tem pa vključujemo še prvine socialnega dela (načela, predmet dela, etika in cilji). Socialno delo torej ni stroka, ki bi imela vnaprej kodirane metode, temveč jih prilaga konkretni situaciji in jih glede na situacijo vedno znova vzpostavlja. Socialno delo je stroka, ki deluje v neprevidnih in nepredvidljivih situacijah, kjer je potrebna inovacija in ustvarjalno reševanje razmer. Socialno delo kot stroka tam, kjer so postopki natančno predvideni, ni zelo uporabno. Metode socialnega dela v veliki meri določajo naloge, ki jih lahko sestavimo po skupinah ljudi, ki uporabljajo socialno delo, a s tem ljudi dodatno stigmatiziramo – osamostalimo in metonimiziramo primankljaj, zato je boljša pot ustvariti skupine situacij, kjer je nuja, nekaj ukreniti.

Metode socialnega dela, ki so orisane v Uvodu v katalog nalog centrov za socialno delo (Flaker, 2003, str. 74–83), so: svetovanje in pogovarjanje, ocenjevanje, skupinsko delo, interaktivno delo, socialno kulturno delo, individualno načrtovanje, upravljanje tveganja, zagovorništvo, krepitev družbene emancipacije, zagotavljanja storitev, dajatev in informacij, rezidencialno delo, skupnostno delo, dokumentiranje, raziskovalno delo, ekspertize in svetovanje.

Poštrak (2021) opisuje metode socialnega dela na mikro, mezo in makro ravni. Na tem mestu jih povezujem z delom z mladoletnimi in njihovimi družinami. Tu sta v ospredju reševanje individualnega problema, kar sodi v socialno delo s skupino, to je mikro raven, in socialno delo v skupnosti, ki je skupnostno socialno delo s skupnostjo tesno povezanimi osebami, to je mezo raven. Znotraj mikro in mezo ravnama kot metodama in pristopoma načina dela socialnega delavca obstajata še obliki direktnega in indirektnega socialnega dela. Na *mikro ravni* je direktno socialno delo, neposredno delo z uporabniki, ki vključuje delo s posameznim primerom, socialno delo z družino, delo s skupino itd. V zvezi z izvajanjem NOSV pri mladoletnih je direktno delo s posameznim primerom mladoletni s storjenim KD (njegovo usmerjanje, vodenje, raziskovanje virov moči, prevzgoja ...), ki vključuje delo z njegovo družino (socialno delo z družino). Indirektno socialno delo oz. dokumentiranje in administracija pa so vsi zapisi srečanj, zapis načrta dela, zapisi socialnih poročil in poročil o izvajanju NOSV na sodišče, urejanje spisovne dokumentacije na CSD itd. Na *mezo ravni* poznamo direktno socialno delo ali neposredno delo z uporabnikom v skupnosti oz. skupnostno socialno delo. Znotraj izvajanja ukrepa NOSV je metoda direktnega socialnega dela neposredno delo z mladoletnim, npr. v njegovem življenjskem okolju (terensko delo v romskem naselju – napovedani ali nenapovedani obiski na domu). Indirektno delo ali vodenje in upravljanje znotraj mezo ravni v zvezi z izvajanjem ukrepa NOSV pri mladoletnih pa je krepitev socialnega kapitala glede na načrt dela in organizacija le-tega (iskanje rešitev, medinstitucionalno sodelovanje). O metodah dela pri vključevanju romskih otrok v vrtec sva s kolegico v diplomskem delu Vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo (Kostelec, Pravne), za lažje razumevanje, skozi primere iz prakse opisali metode. V tej nalogi pa skozi tekst ravno tako opisujem, glede na delovne izkušnje vodje Dnevnega centra v romskem naselju in strokovnega socialnega delavca na CSD, metode dela z otroki, mladoletniki in njihovimi družinami.

Humljan Urh (2013) opisuje, da je ena od učinkovitih metod za delo z zatiranimi etničnimi/kulturnimi skupinami, ki se srečujejo z rasizmom, krepitev moči. Gre za koncept, ki se nanaša na aktivnosti socialnega delavca, za čim večjo socialno vključenost marginaliziranih posameznikov in skupin s pomembnim načelom, da so uporabniki aktivno udeleženi pri reševanju njihovih socialnih problemov. Omogočena jim je krepitev moči, da skozi spodbudo ponovno pridobijo moč in nadzor nad svojim življenjem. Prav tako pa omogoča, da razvijejo občutek kompetentnosti, vrednotenosti kot posamezniki in kot pripadniki skupnosti, ki ji pripadajo.

Socialni delavci prilagajamo način dela vsakemu uporabniku posebej in pri delu z mladoletnimi nas glede opravljanja nalog v postopkih obravnave otrok in mladoletnikov, na straneh 89–119, vodi Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitvah, ki jih izvajamo na centrih za socialno delo. (<https://www.scsd.si/novice/katalog-nalog-2021>)

1.4.2 Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika

V delu z naslovom Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika (Čaćinovič Vogrinčič, Kobal, Mešel in Možina, 2015) opisujejo in umeščajo delovni odnos med vsemi vpletenimi v delovnem procesu v kontekst. Za lažje razumevanje in zaradi vpogleda v celoto bom v nadaljevanju povezovala koncepte socialnega dela v uporabi konteksta dela z mladimi glede NOSV.

Naši mladoletniki ali njihovi starši, torej sogovorniki, ki so eksperti iz izkušenj, na center za socialno delo ne pridejo kot prostovoljni uporabniki po pomoč in podporo. K sodelovanju in soustvarjanju dobrih rešitev v največjo korist mladoletnika jih povabimo na razgovore in skozi delovni odnos soustvarimo rešitve. Socialni delavci skozi pogovor s sogovorniki (mladoletnik, starš), ki je naše edino delovno orodje v delovnem odnosu, skozi proces pomoči raziskujemo in soustvarjamo spremembe in rešitve. Pri Romih se srečujemo s posebnimi značilnostmi, saj sogovorniki kljub opogumljanju, ki so sprva iz pogovora željni priti z rešitvami, zaradi specifičnosti in kompleksnosti načina življenja v nadaljnjih načrtanih dogovorjenih korakih ne zmorejo odgovorno sprejeti nove odločitve. Največkrat se to kaže v nekih dogovorjenih aktivnostih, ki jih ne izvedejo in ne vedo povedati, kaj je bil vzrok ali ovira. Tako največkrat ne pride do sprememb. Ob tem ni zanemarljiv podatek, da 99 % romskih otrok ne dokonča osnovnošolskega izobraževanja. Mladoletnike, ki imajo težave v odraščanju, spoznamo že tekom osnovnošolskega izobraževanja, ko jih v sodelovanju z osnovnimi šolami spremljamo glede obiskovanja pouka. Starše skupaj z otrokom v tem delu opogumljamo k prepoznavanju pomena šolanja za zdrav osebnosti in socialni razvoj otroka.

Delovni odnos z mladoletnikom, ki mu je bil s strani sodišča izrečen vzgojni ukrep, pa ima naslednje elemente, ki jih dogovorimo nekaj na prvem, nekaj na nadaljnjih dogovorjenih srečanjih z mladoletnikom in običajno enemu izmed staršev. Čaćinovič Vogrinčič in ostali (2015) te elemente imenujejo: dogovor o sodelovanju, instrumentalno definicijo problema in

soustvarjanje rešitev, osebno vodenje, perspektivo moči, etiko udeležnosti, znanje za ravnanje in ravnanje s sedanjostjo.

Dogovor o sodelovanju:

Z mladoletnikom potem, ko mu je bil s sklepom sodišča izrečen vzgojni ukrep, na prvem razgovoru, ki ga opravimo na CSD, skupaj sestavimo in obrazložimo pomen Dogovora o načrtu dela v času izvajanja vzgojnega ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva in običajno ta vsebuje naslednjo vsebino:

1. Dogovor med mladoletnikom, ki mu je bil izrečen vzgojni ukrep NOSV, in strokovnim delavcem CSD, da se bo ukrep izvajal na CSD, in sicer tako, da bo prihajal mladoletni enkrat mesečno/na dva tedna na CSD.
2. Izostanek bo mladoletnik sporočil telefonsko na tel. št. ----, v kolikor se bo razgovorom izmikal, bo delavec CSD to sporočal sodišču.
3. Mladoletnik je seznanjen, koliko časa traja NOSV, zato se v načrt za naslednje leto zapišejo naslednji cilji, ki jih bosta preverjala s svetovalcem vsake tri mesece, in sicer:
 - redno zglašanje na CSD enkrat mesečno,
 - redno obiskovanje šole in usposabljanje za poklic, kot določa sklep sodišča,
 - obiskovanje vzgojne posvetovalnice,
 - obiskovanje treninga socialnih veščin,
 - poravnava z oškodovanci tako, da s plačilom, z delom ali kako drugače vsaj deloma povrne škodo, ki jo je povzročili s kaznivim dejanjem, kot izhaja iz sklepa sodišča,
 - osebno opravičilo oškodovancu,
 - nudenje pomoči doma v družini.
4. Po izteku enega leta skupaj presodita zastavljene in realizirane cilje ter predlagata sodišču ustavitev ali podaljšanje NOSV.
5. Strokovni delavec CSD bo sodeloval in mladostniku pomagal pri urejanju socialnega okolja znotraj družine in odnosov v njej, prav tako pa tudi znotraj institucionalne oblike izobraževanja, spoznavanju njegovih reakcij, načinov konfrontacije, sodelovanja in pogajanja pri razreševanju konfliktov in prevzemanju odgovornosti za izbrana vedenja ter pri prepoznavanju izbranih vedenj in zelenih ciljev. Predvsem mu bo pomagal pri izpolnitvi morebitnih navodil in spremembi vedenj.
6. O načrtu dela se obvesti tudi starše in se jih vključi.

7. Ostali dogovori potekajo med svetovalcem in mladostnikom sporazumno. Dogovor se lahko dopolni z novimi cilji oziroma se iz njega črtajo nerealni cilji, če tako oba ocenita na presoji izvajanja NOSV.
8. Mladostnik se obveže, da bo aktivno sodeloval in skrbel za izvedbo načrta, kolikor je v njegovi moči.
9. Mladostnik ima pravico pritožbe na delo strokovnega delavca osem dni po opravljenem razgovoru na Svet zavoda CSD.
10. Dogovor je napisan v dveh izvodih, od katerih enega dobi mladostnik, eden pa ostane v spisu.

Z mladoletniki, ki jih obravnavamo, kasneje zaradi vzgojnih ukrepov nadzorstva organa socialnega varstva, se najprej srečamo na centru za socialno delo zaradi neobiskovanja pouka, storitve nesprejemljivih dejanj tako v šoli, v okolici šole ali v trgovinah in gostinskih lokalih, celo na ulici. O tem nas pisno obveščajo šole ali policijske postaje s poročili, mi pa se z mladoletniki in njihovimi starši pogovarjamo o neprimernosti početja tovrstnih dejanj, jih seznanjamo z možnimi nadaljnjimi postopki in usmerjamo. Kadar prejmemo sklep s strani sodišča o vzgojnem ukrepu nadzorstva organa socialnega varstva, pristopimo k zadevi na način, kot je opisan spodaj, sicer pa prihaja do odstopanj, največkrat zaradi nesodelovanja mladoletnika, njegovih staršev ali pa zaradi preobremenjenosti strokovnih socialnih delavcev.

Kot strokovni socialni delavci se pri delu z mladoletniki pri izvrševanju NOSV srečujemo s problemi uporabnikov, ki pa izhajajo iz njihovega manj spodbudnega življenjskega okolja. Po tem ko smo s sklepom sodišča socialni delavci obveščeni o vzgojnem ukrepu mladoletnika, ga najprej pisno vabimo na prvo srečanje na CSD skupaj z enim izmed staršev. Največkrat se zgodi, da pred pisnim vabilom mladoletnika srečamo v naselju in mu tekom nalog terenskega dela razložimo, da smo, tako kot on sam, na CSD prejeli sklep sodišča, kjer mu je bil izrečen vzgojni ukrep. Mladoletniki po večini povedo, da so nekaj prejeli s strani sodišča, a tega niso prebrali. Zato jih samo opomnimo, da so naredili v preteklosti kaznivo dejanje, sedaj pa jim je sodišče naložilo vzgojni ukrep, in da bodo kmalu s strani CSD prejeli vabilo, na katerega se naj odzovejo.

Na prvo srečanje mladoletniki običajno pridejo v spremstvu enega izmed staršev, kjer jim jasno razložimo, kaj je vloga socialnega delavca, kaj pa vloga mladoletnika in starša ter namen vzgojnega ukrepa. Vloga socialnih delavcev je, da smo mladoletniku v pomoč pri izvrševanju navodil, izrečenih s sklepom sodišča in pri vzgoji in prevzgoji, skozi spodbudo za spreminjanje

navad in odločitev ter tako posledično vplivamo na spremembo posameznikove potrebe in njegovo napredovanje. Vloga mladolenika in starša je, da v vseh postopkih, dogovorih in skupnih začrtanih možnih rešitvah aktivno sodelujeta, da bi mladolenik v času trajanja vzgojnega ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva uvidel družbeno sprejemljivo ravnanje skozi soustvarjanje rešitev. Osnovni namen izreka vzgojnih ukrepov pri mladolenikih, v katerem sodelujemo tudi strokovni delavci centra za socialno delo, pa je, da se z varstvom, pomočjo, nadzorstvom, usposabljanjem in razvijanjem njihove osebne odgovornosti zagotovi vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj. Mladoleniku nudimo strokovno pomoč, vodenje in urejanje.

Po Kazenskem zakoniku je izvajanje vzgojnih ukrepov: ukor, navodila in prepovedi, nadzorstvo organa socialnega varstva, oddaja v vzgojni zavod, oddaja v prevzgojni dom in oddaja v zavod za usposabljanje. Izjemoma pa se mladolenikom izreče mladoleniški zapor za kazniva dejanja, za katero je z zakonom predpisana kazen zapora 5 ali več let, če zaradi teže in narave in visoke stopnje kazenske odgovornosti ne bi bilo upravičeno izreči vzgojenega ukrepa. Mladolenemu storilcu prekrška se lahko izrečejo naslednji vzgojni ukrepi, centri za socialno delo pa jih izvajajo po Zakonu o prekrških, to so ukor, navodila in prepovedi in nadzorstvo. Mladolenemu storilcu se sme izreči samo eden od prej naštetih ukrepov. Vzgojni ukrepi se izrekajo mladolenikom od 14. do 18. leta (tudi po polnoletnosti, če je bilo storjeno kaznivo dejanje pred polnoletnostjo), izjemoma tudi mlajšim polnoletnim do 21. leta. Verjetno se nekatere vrste vzgojnih ukrepov ne izrekajo iz različnih vzrokov, kot na primer, da v kraju bivanja mladolenika ni izvajalcev. V zadnjih letih pa je zaznati, da je tudi na tem področju premik, saj so velikokrat izrekajo navodila, npr.: obiskovanje treninga socialnih veščin, obisk vzgojne posvetovalnice. Pojavlja se tudi nekaj nevladnih organizacij, ki izvajajo določene treninge ali svetovanja, a žal opažamo, da je na novomeškem območju premalo ponudbe za obravnavo mladolenikov. Prav tako pa na centru za socialno delo izvajamo postopke v zvezi s sklepom sodišča glede namestitve mladostnikov v prevzgojne ali vzgojne zavode, kjer tudi spremljamo njihovo bivanje.

Instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev

V tem delu delovnega odnosa nadzorstva organa socialnega varstva socialni delavci skozi dialog uresničljivega soustvarjamo proces pomoči, ko mladolenik in starš raziskujeta delež v rešitvi. To se dogaja na vsakokratnih srečanjih, pa tudi tekom opravljanja terenskega dela, ko vzdržujemo odnos, da bi se dogovarjali o uresničljivem, da bi mladolenik v času nadzorstva organa socialnega varstva izpolnil navodila sodišča glede vzgojnega ukrepa. Mladolenik ima

priložnost spregovoriti, kako bi se vključil v širše družbeno dogajanje, na kakšen način bi izpolnil navodila sodišča (povrnil denar oškodovancu, zaključil osnovno šolo, obiskoval vzgojno posvetovalnico, se opravičil oškodovancu ...), seveda mu pri predlogih pomagajo starši. Ker mladoletnik največkrat zase ne prejema denarne socialne pomoči, mu pri povrnitvi denarja oškodovancu pomagajo starši, in sicer mesečno, na dan prejema denarne socialne pomoči, na CSD prinesejo dogovorjeno vsoto in tako po obrokih zberejo denar, katerega nato povrnejo oškodovancu.

»Želim se poravnat z oškodovancem v izogib nevšečnostim, a naj še enkrat povem, da dejansko nisem naredil tega. Z mamom sem se dogovoril in predlagam, da mesečno, ko bo mama imela na računu nakazano denarno pomoč, prinesem 30,00 EUR in na ta način postopno šparam in povrnem denar, kar sodišče zahteva od mene. Sam bom v zameno doma mami pomagal čuvat brate, ji prinesel drva za kurjavo ...« (osebni pogovor z Janom, februar 2019)

Ali pa pri opravičilu oškodovancu mladoletnik predlaga, na kakšen način in s katerimi besedami bi se osebno opravičil ali napisal opravičilo.

Osebno vodenje

Kot socialna delavka, h kateri mladoletnik prihaja mesečno na srečanja in s tem pogovore, da bi izpolnil navodila s sklepom sodišča glede vzgojnega ukrepa, imam nalogo, da ga osebno vodim k vsakokrat dogovorjenim in uresničljivim rešitvam oz. izidom. Skupaj z mladoletnikom in ostalimi udeleženi postopoma oblikujemo zaželeno rešitve skozi podajanje informacij, preizkušanjem rešitev, raziskovanjem novega. V delovnem odnosu je naše orodje pogovor, torej besede, skozi katere vsi udeleženi odkrivamo vire moči za dobro sodelovanje in dobre rešitve. Osebno vodim mladoletnika, kadar ga usmerjam, včasih tudi podelim z njim svoje lastne izkušnje ali primere dobrih praks dela z mladoletniki. Največkrat se mladoletnik in starš prvič srečujeta s programi in ustanovami, kot so vzgojna pomoč, trening socialnih veščin. Zato jim vselej pomagamo pri navezovanju stika.

»Sicer se ne strinjam s tem, ko mi je sodišče izreklo sklep o vzgojnem ukrepu z navodili, a sedaj ko sem se šel ponovno pogovarjat na sodišče, vem, da res moram to izpolnit. Sam še nikoli nisem bil v vzgojni posvetovalnici, saj takrat, ko sem imel že dogovorjeno srečanje, nisem šel. Bi lahko, tako kot tedaj, vi poklicali in se dogovorili za ponovni termin zame, sedaj res obljubim, da bom šel k njim na razgovor, mogoče bo z menoj šla tudi mama.« (osebni pogovor z Robertom, maj 2019)

Vsakokrat predlagam mladoletniku in staršu, da se znotraj družine odkrito pogovorijo o tem, ali si v življenju želijo kaj spremeniti in kako bi to dosegli. Ponudim jim odprt prostor in čas za razmislek o raziskovanju novih poti.

Etika udeležnosti

V delovnem odnosu z mladoletnikom in ostalimi udeleženi nastaja zgodba, ki jo raziskujemo in soustvarjamo. To ne pomeni, da sem kot socialna delavka »policaj« ali »sodnik«, ki bi raziskovala resnico in kaznovala mladoletnika. To le pomeni, da ga s takimi besedami nagovorim, da začuti, da nimam take moči in posledično nastane skupno raziskovanje in iskanje rešitev skozi pogovor, ki se nadaljuje. Za mladoletnika je to eno novo učenje pridobivanja izkušenj, da je slišan, a hkrati ima socialnega delavca, ki je udeležen v postavljanju jasnih meja.

»Četudi še vedno mislim in trdim, tudi moja mama misli tako, da nisem kriva za očitano mi kaznivo dejanje, se redno zglašam na nadzorstvo skupaj z mamo in obe se počutiva prav prijetno, ko ob srečanjih klepetamo in nam pomagata z nasveti. Saj vidite, da imamo kar naprej neke težave, tako doma kot v šoli. Saj niste vi krivi, da se moram mesečno zglašati tukaj. Si pa želim nadaljevati šolanje, pri praksi sem uspešna in kmalu bom pričela ustvarjat zaključno nalogo.« (osebni pogovor z Marijo, november 2019)

Perspektiva moči

V primerih mladoletnikov z odklonskim vedenjem, ki nosijo paket psihosocialnih problemov zaradi okolja, v katerem živijo in se vanj vsakodnevno vračajo, je za socialne delavce na tem področju velik izziv mobilizirati moč mladoletnika. Mladoletnik na mesečnih srečanjih pri socialnem delavcu ni zelo zgovoren, ko mu pomagamo doseči njegove cilje in sanje, saj se čuti nemočnega, ker izhaja iz zanj manj vzpodbudnega okolja. Za kakovostno življenje mladoletnika si najprej prizadevamo mobilizirati njegovo moč glede šolanja, saj vsi mladoletni, ki jih obravnavamo glede NOSV, nimajo dokončane OŠ. Sami predlagajo, da se bodo vključili v OŠ za odrasle, kar je tudi največkrat navodilo sodišča, a kljub obljubam, da jo bodo redno obiskovali in opravljali obveznosti, žal tega ne počnejo. Zato mladoletnika, če zadostuje pogojem institucije, vključimo v različne programe (npr. PUM-O), kjer ravno tako poteka učenje in skozi takšne korake dodajamo moč, da se postopoma v isti instituciji vključi v OŠ za odrasle, saj prepozna, da se tam počuti dobro.

Ravnanje s sedanjostjo

V delovnem odnosu, ki je hkrati projekt pomoči in traja ves čas NOSV, ob vsakem srečanju z mladoletnikom ravnamo s sedanjostjo, ko zagotovimo čas, da se z mladoletniki pogovarjamo tukaj in zdaj. Skozi ta čas se izražamo in kujemo možne rešitve, s tem pa mladoletnik pridobiva izkušnjo, da je slišan. Mladoletniku ravno tako izročimo na listič zapisano telefonsko številko in mu povemo, da smo na njo dosegljivi, če bi kadar koli potreboval pogovor ali nam želel kaj sporočiti.

Znanje za ravnanje

Delovni odnos z mladoletnikom in vsemi udeleženi socialni delavci vzpostavimo in ga vzdržujemo največkrat od enega do treh let, zgodi pa se tudi, da je to čas od vstopa v šolo pa vse do ustvarjanja lasne matične družine. Skozi razgovore soustvarjamo nove zgodbe ob podajanju strokovnega znanja socialnega dela. In ker so naši uporabniki tudi Romi, se zelo velikokrat poslužujemo »prevajanja« izrečenih slovenskih besed najprej v lokalni nato pa še v romski jezik, saj je vendar naš poklic, poklic socialnega delavca, pomoč ljudem.

Naša strokovna služba obravnava 37 mladoletnih Romov (podatek sem za namen magistrskega dela pridobila s preštevanjem), ki imajo vzgojni ukrep NOSV z navodili, ki se ob naši vztrajnosti in mnogoterim vabilom na srečanja sicer redko odzovejo, a nekako se trudimo biti v kontaktu z njimi, da lahko izvajajo Dogovore glede načrtov NOSV v obdobju od enega do treh let, kolikor traja vzgojni ukrep, seveda pa na pol leta sodišču s poročili poročamo, kako se izvaja ukrep.

Zaradi narave dela in v sklopu nalog na delovnem mestu sem na neuradne dneve, včasih tudi druge dneve, na terenu in delam s pripadniki romske skupnosti. Kot socialna delavka imam priložnost videti življenjske razmere v romskih naseljih, se pogovarjati z Romi v naselju pa tudi na centru za socialno delo, ko so vabljeni na razgovore.

Vzgojni ukrep nadzorstvo organa socialnega varstva vsebuje individualni načrt, kjer z mladoletnikom definiramo problem in pripravimo načrt, upošteva osebne lastnosti mladoletnika, njegovo okolje, družino, šolo, vrstnike, interese in navade. S tem želimo doseči okrevanje mladoletnika, samostojnost, prevzem odgovornosti lastnega deleža, šolanje ali ponovno vključitev v šolo, zaposlitev, učenje reševanja problemov, aktivno preživljanje prostega časa, prenehanje izvrševanja kaznivih dejanj ali prekrškov ali pa tudi zdravljenje od

prepovedanih psihoaktivnih substanc. Socialno varstvene storitve, ki jih izvajamo, so prva socialna pomoč in osebna pomoč, kjer je vključitev prostovoljna.

»Mladoletni prestopniki so bili skozi metode dela v preteklosti pojmovani kot manj odgovorna bitja v razvoju, ki jih smemo, moremo in moramo obravnavati vzgojno, torej z več prizanesljivosti, bolj individualizirano, z namenom pomoči, usmerjanja in spodbujanja razvoja.« (Dekleva, 1996, str. 10)

1.5. Okoliščine, v katerih odraščajo mladoletni Romi na Dolenjskem

Na območju krajevne pristojnosti CSD DBK, Enota NM, predstavljajo Romi kar precejšen delež vseh storitev, opravljenih na centru. Številčno ta populacija v primerjavi z večinsko ni velika, je pa delo z njimi toliko težje, saj je zaradi specifike, ki je lastna le romski narodnosti, nujno etnično občutljivo ravnanje. Območje, ki ga pokriva pristojnost CSD DBK, Enota NM, na področju dela z Romi je velika. Sem spada Mirna Peč, Novo mesto (Brezje – Žabjak, Poganci – Jedinščica, Šmihel, Stranska vas, Ob potoku, Otočec), Šentjernej (Trdinova, Mihovica), Škocjan (Dobruška vas 41, Dobruška vas 35), Dolenjske Toplice in še drugi zaselki. Na podlagi ocene CSD iz dokumentacije, s katero razpolagamo, izhaja, da je število Romov, ki živijo na teh območjih, skupaj 1.588, od tega je 109 mladoletnikov v starosti od petnajst do osemnajst let. Zna biti, da je številka drugačna, saj se veliko njih priseljuje, odseljuje in se ne prijavljajo na stalna bivališča.

Glede na dolgoletno terensko delo v romskih naseljih z Romi in glede na podatke, s katerimi razpolagamo na CSD DBK, Enota NM, izhaja, da dolenjski Romi govorijo dolenjski romski jezik, se veliko preseljujejo iz kraja v kraj med romskimi družinami po romskih naseljih in ne spreminjajo naslova bivališča. Družine, ki so številčne, živijo v nelegalnih naseljih in objektih, le peščica pa je zaposlenih. Velika večina romskih družin prejema denarno socialno pomoč in otroški dodatek, kar je vir dohodka družini. Živijo v revščini, po večini nimajo dokončane osnovne šole, vrsto let so prijavljeni na Zavodu za zaposlovanje in so nezaposljivi, predstavljajo pa izredno pereč družbeni in socialni problem, saj življenjski pogoji močno zaostajajo za širše družbenimi.

Vzporednice med načinom življenja večinske družbe in življenjskim utripom v romski skupnosti le stežka najdemo, saj gre za izrazita odstopanja. Le nekaj romskih staršev se odloči vpisati otroka v vrtec, v obdobju šolanja otroka pa starši le redko vztrajajo pri pošiljanju otrok

v šolo, velikokrat izražajo nemoč nad vzgojo otrok. Nekatere mladoletne deklice že med trinajstim in šestnajstim letom begajo od doma v škodljiva okolja in kot mladoletne postanejo mamice s t. i. prezgodnjo poroko, kar pa še povečuje tveganje revščine in z njo transgeneracijski prenos revščine. Mlajše generacije zelo malo razumejo, pišejo in govorijo v slovenskem jeziku in tudi ne vidijo smisla v obiskovanju osnovne šole za odrasle, da bi dokončali osnovno šolo. Nekatere družine, ki si prosti čas strukturirajo, se priložnostno ukvarjajo z delom (zbiranje železa, nabiranje gozdnih sadežev, sezonsko delo na kmetiji ...), da si privoščijo priboljške – nekaj več (boljši avto, počitnice, lepša oblačila za otroke in zase, mobilni telefon za otroke, električni skiro, tablični računalnik ...). Rominje doživljajo veliko nasilja s strani svojih partnerjev in zadnja leta vse več to prijavljajo pristojnim organom, posledično se veliko razvezujejo ali prekinjajo kratkotrajne zveze. Včasih nekateri pripadniki romske skupnosti izrazijo željo, da bi se iz naselja odselili, saj ne zdržijo »pritiskov«, zbadanja in ustrahovanja sosedov. To verjetno kaže na to, da tudi znotraj romske skupnosti obstajajo razlike, razlike bodisi življenjskega standarda, stopnje integriranosti v družbo, socialnega položaja, načina življenja itn.

Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2017–2021 (https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/Dokumenti/Romi/aa0ac3214f/PRILOGA_NPUR_2017_2021.pdf) med ostalimi prednostnimi nalogami (zaščita otrok, žensk in mladih, zaposlovanje, šolanje, štipendiranje, zdravstveno varstvo ...) obravnava tudi bivanjske razmere romskih naselij v Sloveniji in pravi, da so praviloma na obrobju naseljenih območij ali celo ločeno od drugih naselij, na izoliranih območjih zunaj naselij. V večini primerov so naselja postavljena na kmetijskih zemljiščih, ogroženih ali zavarovanih območjih. Objekti so v naseljih pa postavljeni praviloma nelegalno, zgrajeni na tujih zemljiščih in niso priključeni na gospodarsko javno infrastrukturo.

Vlada Republike Slovenije v Šestem poročilu o položaju romske skupnosti v Sloveniji (https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/NPUR-2017-2021/Porocilo_Romi_2018.pdf) , v poglavju Področja urejanja bivanjskih razmer, piše, da so si lokalne oblasti (v katerih so romska naselja) in vlada v letu 2018 prizadevale izboljšati življenjske pogoje Romov. Do konca leta 2020 bodo končana dela prostorsko komunalne ureditve romskega naselja Žabjak – Brezje v Novem mestu. Sicer pa je večji del zemljišč romskega naselja Žabjak v lasti države oz. v upravljanju mestne občine, ki si vseskozi prizadeva urediti ta zemljišča, na katera so se Romi naselili še v času bivše SFRJ. S prenovo naselja so pričeli leta 2018, ko so zgradili večnamensko stavbo Skupnostnega centra, ki je umeščena na osrednjo lokacijo pri uvozu v romsko naselje

Brezje. Izvedena pa je bila tudi komunalna prenova širšega območja in rekonstrukcija občinske javne ceste (krožni promet za šolski avtobus, avtobusno postajališče, javna razsvetljava) in zgrajen pločnik za pešce na odseku med Skupnostnim centrom in obstoječim vrtcem.

1.5.1. Dejavniki odraščanja

Poštrak (2020) v gradivu za študente opisuje, da je življenjski svet mladolenika svet, v katerem mladolenik živi, se razvija in razvije strategije ravnanja in preživetja, na kar se veže tudi koncept kapitalov po Bourdieu, in sicer socialni, kulturni in ekonomski. In tako lahko socialni delavci razumemo mladolenika v težavah, saj ima mladolenik izdelan vzorec odzivov na vsakokratno resničnost.

»Mladolenik ali mladolenica v vsakdanjem življenju skozi interakcije v družini, vrstniški skupini, v šoli, sosesčini, prek ponotranjenih vrednot in glede na spol razvija lastne strategije pre/živetja, ki so lahko učinkovite ali neučinkovite, lahko jih označimo kot ustrezne ali kot neustrezne, kot sprejemljive ali nesprejemljive, kot komfortne ali kot uporniške, kot legitimne ali kot prestopniške.« (Poštrak, 2007, str. 13)

»Različni avtorji govorijo o dejavniki prestopniškega vedenja (Ule, 2000, 143; Šelih (ur.), 2000, prav tam), dejavniki tveganja (Wood, Hine (ur.), 2009, 7, prav tam) ali o varovalnih dejavniki (Čačinovič Vogrinčič, 2008, 36; Magajna idr., 2008, 36, prav tam), skratka, o dejavniki, ki na ta ali oni način, ogrožujoče ali varovalno, učinkujejo v življenjskem svetu odraščajočega mladolenika. Po navadi se opredelitve dejavnikov zgoščajo okoli naslednjih petih točk: spol, družina, šola, vrstniki, vrednote. Nekateri govorijo o štirih sklopih: individualne karakteristike, družina, šola in skupnost (Whyte, 2009, 46, prav tam).« (Poštrak, 2011, str. 203)

1.5.2. Življenjsko okolje mladolenika

Okolje, v katero se je rodil otrok in v njem odrašča, je življenjski svet mladolenika, ki se razlikuje med Romi in Neromi. Glede na življenjske okoliščine se socializacija romskega otroka razlikuje od otroka širše družbe. Pri tem imam v mislih kulturno specifična pravila, rituale, vedenjske vzorce in dejavnik materialne in socialne prikrajšanosti.

Poštrak (2020) v poglavju Meadova teorija socializacije razlaga, da Mead »družbeni jaz« opredeli kot tisti segment osebnosti, v katerega dani subjekt vsrkava, ponotranji vse tisto, česar je – skozi proces socializacije – deležen s strani drugih. In v nadaljevanju govori o tem, da je to tisto, čemur rečemo navade, šege, običaji, pravila, tudi morala, strategije ravnanja ali strategije preživetja. Mead tudi loči dve fazi socializacije, prva je »play« – igra, druga pa »game« – organizirana igra. Igra je torej prva faza in se dogaja pred vznikom osebnega jaza, druga, organizirana igra, pa po njem. To je obdobje, ko subjekt že reflektira svoje početje in je na nek način avtonomen oz. delno avtonomen pri sprejemanju odločitev, katere strategije preživetja bo ubral. Torej bi se lahko razmeroma avtonomno odločal tudi, ali bo izbral nasilne ali nenasilne strategije preživetja.

»Socializacija je torej po eni strani individualno osebno oblikovanje posameznika oziroma posameznice, po drugi pa vključevanje v družbeni svet, razvijanje družbeno sprejemljivih, zahtevanih in/ali pričakovanih vzorcev vedenja. Njeni učinki so odvisni od lastnih pričakovanj, prizadevanj, dejavnosti itd. posameznika in posameznice, toda vedno tudi družbeno določeni in odvisni od dejavnikov, na katere posameznik in posameznica ne moreta vplivati: širših družbenozgodovinskih okoliščin, pa tudi od spola, družinskega in slojevskega izvora, etnične pripadnosti itd. Potek socializacije je v različnih tipih družb različen; različen je lahko tudi glede na spol, razlikuje se v različnih družbenih slojih.« (<http://vedez.dzs.si/datoteke/uvod-v-soc-2.pdf>, str. 48)

»Procesi socializacije omogočajo, da se vključimo v družbo in se naučimo delovati na družbeno sprejemljive načine. Vendar bi težko rekli, da smo zato družbeno in kulturno programirani roboti, kajti samo s socializacijo se lahko razvije tudi zmožnost neodvisnega mišljenja in delovanja, s tem pa tudi človekova individualnost. Naše vsakdanje družbeno življenje, naše misli, občutenja, dejanja, odločitve itd. so tako rezultat zapletene prepletenosti delovanja »družbenih sil« in naših posebnih (individualnih) osebnostnih značilnosti. Če hočemo razumeti posameznika ali pa družbo, moramo, kot je dejal ameriški sociolog Cecil Wright Mills (prav tam), razumeti oboje. Po drugi strani je socializacija tudi eden temeljnih procesov, s katerim in prek katerega se družba obnavlja (reproducira). Vsaka družba mora poskrbeti za to, da bodo ravnanje posameznikov in posameznic, njihove vrednote, cilji, potrebe, znanja, spretnosti, veščine itd. ustrezali potrebam družbe kot celote. Posamezniki in posameznice morajo ponotranjiti vsaj nekatere družbene norme in vrednote. Socializacija omogoča, da se večina ljudi večinoma obnaša na družbeno sprejemljiv in predvidljiv način.« (<http://vedez.dzs.si/datoteke/uvod-v-soc-2.pdf>, str. 49)

Nastran Ule (2002) govori o spremembah mladine ob koncu dvajsetega stoletja in ugotavlja, da je skupna značilnost mladih pri nas in v vsem zahodnem svetu, glede na raziskave, naraščajoča negotovost prehodov v odraslost. Problemi mladih pa so vezani predvsem na glavna področja in dejavnosti, ki so odločilne, ne samo za mladost, ampak predvsem za vstop v odraslost; to so izobraževanje, zaposlovanje, odnosi z vrstniki itd. In pri prehodu v odraslost gre tudi za to, da mladi preoblikujejo resurse ali kapitalije, ki so jih nakopičili v ožjem prostoru doma, šole, vrstniške kulture v širši družbeni prostor, jih realizirajo. Vendar pa nov družbeni prostor pogosto ponuja veliko manj zagotovil, kot jih je ponujal prejšnji omejen socialni prostor.

1.5.3. Družina mladoletnika

Družinski zakonik (<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7556>) v svojem 2. členu opredeljuje pojem družina, in sicer, da je družina življenjska skupnost otroka, ne glede na starost otroka, z obema ali enim od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice. Zaradi koristi otrok uživa družina posebno varstvo države.

Naloga staršev v otrokovem razvoju ni le zagotavljanje hrane in nudenje doma, ampak kot pravi Družinski zakonik: skrb za otrokovo življenje in zdravje, njegovo vzgojo, varstvo in nego, nadzor nad otrokom in skrb za njegovo izobraževanje, zastopanje in preživljanje otroka, upravljanje njegovega premoženja. Starši morajo otroku tudi omogočiti zdravo rast, skladen osebnostni razvoj in usposobitev za samostojno življenje in delo. Prikrajšanost otroka pri vsem navedenem lahko pomeni, da je otrok/mladoletnik nagnjen k vedenjskim težavam. Umanjkanje očetove vloge pri otroku, ker se ta nahaja več mesecev ali let na prestajanju zaporne kazni, je tudi lahko v povezavi z otrokovim razvojem in njegovim vedenjem. Torej je potrebno razumeti povezavo med odsotnostjo opravljanja starševske skrbi in vedenjem najstnika/mladoletnika. Prvi znaki se kažejo že v šolski dobi, ko imajo otroci vedenjske težave, ki se kažejo z ustrahovanjem ostalih otrok, agresijo, nasilništvom, kar je posledica oz. obrambni mehanizem jeze otroka zaradi občutka zapuščenosti s strani staršev.

Čačinovič Vogrinčič (1998) opisuje socializacijo v družini in psihodinamiko družine. Kot temeljno nalogo družine povzema s formulacijo, da družina na svoj edinstven, poseben način omogoči in obvlada neskončno raznolikost razlik med posamezniki in ustvari skupino oz. sistem, ki bi omogočil srečanje, soočenje in odgovornost za soočenje. Tako postavljena naloga

pa govori o podrobnostih socializacijskega procesa: družina je prostor, kjer se človek mora naučiti preživeti.

Kar se mi zdi pomembno zapisati, glede na temo tega dela, je, da »se otrok v življenje v družinski skupini, od katere je močno odvisen, uvaja v intenzivni navezanosti na starše z asimiliranjem in ponotranjenjem njihovih lastnosti. Starši morajo zadovoljiti temeljne potrebe otroka, mu zagotoviti zaščito in pogoje za osebni razvoj. Starši morajo zagotoviti otroku vstop v sistem norm in vrednot družbe, torej morajo v družini vzpostaviti vloge, ki so v skladu s pričakovanji družbe.« (Čačinovič Vogrinčič, 1998, str. 52)

Švab (2010) opisuje sociološke poglede na sodobno družinsko življenje in govori o tem, da se na področju starševstva dogajajo spremembe. Ena od ključnih sprememb so prav spremembe v starševstvu oz. starševskih razmerjih. S socialnokonstruktivistične perspektive lahko variabilnost v starševstvu opazujemo v teh vidikih: starševstvo je raznovrstno glede na družbeni kontekst in čas; kulturni pomeni starševstva sicer temeljijo na tradiciji, običajih, navadah, (kolektivnih in subjektivnih) izkustvih, vendar se nenehno spreminjajo, redefinirajo, reinterpreterirajo in rekonstruirajo; na družbeno konstrukcijo starševstva vplivajo različni družbeni dejavniki (družbeni razred, religija, etnična pripadnost itn.), v moderni konstrukciji starševstva pa imajo pomembno vlogo tudi znanstveni diskurzi (npr. medicina, psihologija), ki so prav tako družbeno skonstruirani.

Romske družine so številčne, kar pomeni, da imajo otroci veliko sorojencev, s katerimi odrasčajo. Družina – razširjena družina, ki je hkrati edina socialna mreža, pomeni zanje skoraj edino skupnost, kateri pripadajo in s katero preživijo večino svojega življenja in se od nje ne ločijo, kljub raznim oblikam nasilja, ki se dogajajo znotraj družine. Družine so v skupnosti – v romskem naselju zelo povezane med seboj in si vselej medsebojno in vzajemno pomagajo pri skrbi za družinske člane.

Center za socialno delo sodeluje z družinami tako v naseljih, ob obiskih na domu na neuradne dneve, po potrebi tudi ostale dni v tednu, kot tudi v pisarnah centra.

Čačinovič Vogrinčič (2008) zapiše, da bi potrebovali učinkovite projekte pomoči družine v socialnem delu, ki sežejo iz družine v skupnost. Načrtovanje pomoči družini praviloma ni dovolj dobro, če ne pripomore k vključenosti v socialno okolje in k večji socialni moči družine. Načrtovanje pomoči za akutne stiske in težave pa vključuje skupnostne mreže, skupine za

samopomoč, institucije, ki prispevajo svoj delež. Povezanost družine in skupnosti v sodobnih, postmodernih konceptih socialnega dela raziskujemo že v procesu instrumentalne definicije problema in rešitev. Mobilizacija virov v posamezniku, družini, okolju mora biti usmerjena v izboljšanje življenja. »Učinkovita pomoč družini potrebuje v skupnosti sogovornike in sodelavce za oblikovanje izvirnega projekta pomoči. Najprej so to obstoječe ustanove, kot so: šole, centri za socialno delo, društva, skupine za samopomoč, materinski domovi, varne hiše. Izredno pomembno je, da lahko proces pomoči v socialnem delu računa na pomoč iz življenjskega okolja ljudi. Pomembna je tudi usmerjenost v soustvarjanje novih možnosti tam, kjer jih še ni.« (Čačinovič Vogrinčič, 2008, str. 69)

1.5.4. Navezanost, družinski vzorci in procesi učenja

Kot otroci imamo potrebe po varnosti, brezpogojni ljubezni staršev, sprejemanju, stiku ... Kadar so potrebe osebe izpolnjene (Erskine in Moursund, 2011), se ta lahko premakne na drugi nivo oz. k drugi »višji« izkušnji. Kadar pa je tu vmes prekinjen kontakt in se potrebe ne zadovoljijo naravno (v začetku s strani pomembnih drugih, staršev ...), oseba najde druge umetne načine, kako lahko naredi izkušnji zaključek in zadovolji svoje potrebe. Te načine avtorja poimenujeta otroške reakcije in odločitve, ki pa niso avtentični, so le strategije preživetja. Tako je življenjski scenarij nezavedni življenjski načrt, ki sestoji iz introjekcij, preživetvenih reakcij in odločitev, ki smo jih naredili v otroštvu, v obrambo temu, da preprečimo nerazrešenim čustvom in neizpolnjenim potrebam, da pridejo v zavedno. To bi bilo za nas enostavno preveč boleče, saj bi se na ta način morali soočiti z občutki prekinjenega kontakta z našimi pomembnimi drugimi, ki so v zgodnjih obdobjih vir našega psihološkega preživetja. Od njih je namreč odvisno, kolikšno varnost bo otrok pri zadovoljevanju teh potreb dobil, ali jih bo ob brezpogojnem sprejemanju zadovoljil v varnem okolju ali pa bo iz lojalnosti do pomembnih drugih pogoltnil njihove zahteve in se odpovedal svojim lastnim potrebam in posledično svojemu jazu.

Otrok (Stewart in Joines, 2015) izdela specifičen načrt za svoje življenje v obliki drame z jasnim začetkom, osrednjim delom in zaključkom, kar je Eric Berne poimenoval kot skript (Berne, 1972). V specifičnem načrtu otrok opredeli tudi zaključni del v obliki izkupička. Ko kot odrasli preigrava svoj skript (skriptne odločitve, otroške strategije in introjekcije), se nezavedno ves čas pomika z vedenjem v smer zaključnega prizora, ki ga je že zdavnaj napisal in tudi stvarnost si prilagodi sam (razloži, usmeri) tako, da se bo ujemala s tem vnaprejšnjim scenarijem.

Skript vzdržujemo, ker bi izstop iz tega kroga prinesel anksioznost. Delo na sebi in izstop iz znanih vzorcev prinaša neprijetnosti in je pogojeno s kapaciteto, koliko je človek zmožen prenesti neprijetnih občutenj in se podati na pot predelave. Da se izognemo tem neprijetnostim, si na svoj način razložimo izkušnje in zaznave trenutnega življenja tako, da vzdržujemo skript in opravičimo svoje vedenje. Zato Stewart in Joines skriptni sistem definirata kot »samoojačevalni, izkrivljeni sistem čustev, misli in dejanj, ki ga vzdržujejo skriptu zavezani posamezniki.« (Stewart in Joines, 2015, str. 265)

Ob oblikovanju zgodnjih odločitev smo tudi v obrambni namen potlačili avtentična čustva in jih zamenjali z bolj »sprejemljivimi«. Tilney (1998) definira reketna čustva kot neavtentična čustva, ki so zamenjava za dejanska avtentična čustva, ki so bila naučena in spodbujana kot način, s katerim bi pridobili vsaj nekaj potrditev, ob čemer pa izražanje pravih čustev ni bilo spodbujano. Ta čustva (Stewart in Joines, 2015) doživljamo tudi v odraslosti v stresnih situacijah, ki pa za odrasli način reševanja problemov niso več primerna. Ko jih doživljamo, smo v skriptu. Avtorja opisujeta, da ne samo, da v procesu reketiranja doživljamo reketno čustvo, ampak si nezavedno omogočamo situacije, v katerih bomo lahko doživeli to čustvo.

Potrebe človeka od rojstva do smrti so glavno gonilo napredka, razvoja in življenja, njihova zadovoljitev pa kreira vsebino zgoraj definiranega skripta. Bolj so potrebe avtentično zadovoljene, bolj je oseba v kontaktu s sabo in drugimi in manj skriptnih odločitev naredi. Berne (2011) je opredelil 3 vrste lakot oz. gonov (definirani kot potrebe), ki jih imamo ljudje, in sicer lakota po dražljajih (po fizičnem kontaktu, fizični bližini), lakota po priznanju (simboli priznanja, kot so neverbalni znaki prepoznanja – nasmeš in verbalne izmenjave besed, ki imajo notranje sporočilo, da si bil prepoznan, da je bila tvoja eksistenca od drugih potrjena – socialna lakota) in lakota po strukturi (strukturiranje svojega budnega časa z namenom planiranja, da naredimo nekaj smiselnega). Vsi ljudje (Stewart in Joines, 2015) potrebujemo potrditve drugih, Berne jih je imenoval strouk (dotik, božanje), ki ga definiramo kot enoto potrjevanja/stroukiranja. Vsi hrepenimo po stroukih in jih potrebujemo, vendar če ni na voljo pozitivnega, sprejmemo tudi negativnega, ker kakršen koli je boljši, kot da ga sploh ni. Erskine (1997) je preoblikoval Bernovo teorijo o lakotah. Definiral jih je kot psihološke potrebe, ki determinirajo fizične, kognitivne, čustvene in vedenjske odzive v vseh življenjskih situacijah. Določil je lakoto po dražljaju (v smislu polnega kontakta s samim sabo in drugimi), lakoto po strukturi (ne samo časa, ampak tudi drugih dražljajev, da jih organiziramo, jim damo smisel in naredimo izkušnjam zaključek) in lakoto po odnosu (smo iskalci odnosov). Na podlagi tega temeljijo tudi relacijske potrebe, ki morajo biti zadovoljene nujno in izključno v odnosih.

V okviru tako kvantitativnega kot kvalitativnega obsega zadovoljenih potreb v odnosu s pomembno drugo osebo otrok oblikuje relacijske sheme, ki botrujejo razvoju možganov, v slučaju motenj pa se pojavi zgodnja relacijska travma, ki ima pomembne posledice v nadaljnjem življenju otroka. Žvelc navaja, da je »pri tem za otrokov razvoj temeljnega pomena druga oseba, ki je ustrezno uglašena nanj in s katero ima otrok odnos varne navezanosti. Takšna oseba pri otroku spodbuja pozitivna čustvena stanja, zmanjšuje negativna in poskrbi za popravilo motenj v kontaktu. Nasprotje tega pa predstavljajo zlorablajoči skrbniki, ki so izvor relacijske travme pri otroku. Neuspešni so pri reguliranju otrokovih čustvenih stanj in mu ne nudijo ustrezne zaščite. Takšni skrbniki ne samo da ne nudijo varnosti v odnosu, ampak v otroku sprožijo travmatsko stresno reakcijo. Namesto ustrezne čustvene regulacije v otroku lahko vzbujajo ekstremno stopnjo stimulacije in vzburjenja, kar je tipično pri zlorabi. Če je otrok zanemarjen, pa je njegovo stanje vzburjenja prenizko. V obeh primerih takšni starši ne omogočajo interaktivnega popravila motnje v kontaktu, zaradi česar lahko otrokova intenzivna negativna čustvena stanja trajajo zelo dolgo. Takšna stanja spremljajo pomembne spremembe v biokemiji razvijajočih se možganov.« (Žvelc, 2011, str. 133) Otrokov odziv na zgodnjo travmo se lahko kaže kot hipervzburjenje, pri čemer se ob zaznani grožnji vzburi avtonomni živčni sistem, ki se kaže v povišanem srčnem utripu, pritisku, dihanju ... ali pa v obliki disociacije, za kar je značilno zmanjšanje čustvovanje, otopitev in izogibanje. Za oba travmatska stanja pa je značilno, da sta aktivirana tako simpatiči kot tudi parasimpatični del avtonomnega živčnega sistema. Ob takem načinu razvoja možganov je negativni vpliv stresnega hormona kortizola in glutamata zaradi njunega dolgotrajnega in pretiranega izločanja glavnega pomena, saj ima to dolgotrajni vpliv na otrokovo osebnostno strukturo in vedenje.

Na podlagi tega otrok že v zgodnjem otroštvu začne oblikovati različne stile navezanosti. Siegel (1999) ugotavlja, da je, kakšno navezanost bo otrok razvil, odvisno od vzorca komunikacije med staršem in otrokom. Začetnik teorije navezanosti je Bowlby (1969), ki je začel z opazovanjem različnih živalskih vrst, in sicer vedenje le-teh ob prisotnosti in odsotnosti matere. Žvelc (2011) povzema 4 stile navezanosti, ki se oblikujejo v otroštvu, in sicer:

- **VARNA NAVEZANOST** (otrok je na starša varno navezan, saj je starš čustveno dostopen, učinkovit pri zadovoljevanju otrokovih potreb in ustrezno uglašen na čustva otroka)
- **IZOGIBAJOČA NAVEZANOST** (ob zavračajočem vedenju staršev in njihovi emocionalni distanci v smislu neobčutljivosti do otrokovih čustev otrok razvije držo, da je iskanje zadovoljitve potreb pri staršu neučinkovito, zato se starša izogiba. V odraslosti

se iz tega razvije odklonilna navezanost, za katero je značilno izogibanje intimnih odnosov, odcepitev čustev ...)

- **AMBIVALENTNA NAVEZANOST** (otrok je pretirano navezan na starša, hlastajoče išče njegovo bližino, se ob odhodu starša težko pomiri in potolaži, saj so starši teh otrok nekonsistentni pri skrbi za otroka in niso v kontaktu z njegovimi praviimi potrebami. Nudijo pretirano skrb, ob neupoštevanju realnih otrokovih potreb, zato so ti otroci negotovi ob tem, ali bodo njihove potrebe zadovoljene ali ne. V odraslosti se na podlagi tega razvije preokupiran stil navezanosti, ki se kaže predvsem v odvisnosti od odnosov, težavah pri regulaciji čustev, ambivalenci doživljanja v odnosih, nekoherentnosti ...)
- **DEZORGANIZIRANA NAVEZANOST** (odzivi staršev na otroke, ki razvijejo ta stil navezanosti, so zmedeni, saj so sami v določenih čustvenih stanjih nezmožni otroku nuditi varno okolje, so nezmožni za reševanje konfliktov, bili sami zlorabljeni ali pa zlorabljajo svoje otroke. Ti otroci razvijejo potencial za klinične težave v prihodnosti, kot so agresija, disociacija in nezmožnost čustvenega reguliranja.)

Tovrstni zametki teorije navezanosti seveda ne podajajo dokončne diagnoze osebnostne strukture, so pa lahko podlaga, na kateri gradimo nadaljnje delo z uporabnikom in lažje raziskujemo kontekst družinskega življenja. Romski način življenja je v primerjavi z načinom življenja večinske družbe specifičen, večdimenzionalen in kompleksen in v kolikor ga opazujemo skozi prizmo zgoraj na kratko opisanih konceptov, lahko vidimo vzporednico določenim konceptom. V človekovem razvoju je za vse nadaljnje stopnje primarno izhodišče kontakt s pomembno drugo osebo, v katerem se zadovoljujejo že prve dojenčkove potrebe, kot so dotik, dojenje, potreba po stiku koža na kožo ...

Številni primeri kažejo, da romske mame v sodobnem času odidejo v porodnišnico zgolj na porod, porodnišnico nekaj ur po porodu zapustijo brez dojenčka, nato pa hodijo nazaj, ne nujno redno, zgolj nahraniti novorojenčka.

Nekajkrat na leto prejmemo klic s strani socialne delavke porodnišnice, ki pove:

»... imamo mladoletno mamico, ki je rodila in takoj po porodu odšla iz porodnišnice. Z mamico smo takoj po porodu skupaj z medicinskimi sestrami na oddelku govorili in ji razlagali pomen prvega hranjenja za novorojenčka in pomembnost, da ostane pri dojenčku ves čas. Žal nismo dosegli, da bi ostala z novorojenčkom pri nas, pride le enkrat na dan pogledat dojenčka, pripeljeta pa jo starša, ki želita takoj na silo odpeljati dojenčka domov, a ga zaradi prenizke kilaže ne moremo odpustiti.« (telefonski razgovor, julij 2019).

Na ta način je že prva primarna potreba po stalnem kontaktu dojenčka z mamo nezadovoljena in je tako novorojenček že zgodno izpostavljen prekinitvi kontakta z materjo. Že njegova zgodnja izkušnja je, da ga je mati zapustila in tako na podlagi organskega spomina lahko naredi že prve skriptne odločitve in strategije preživetja.

1.5.5. Predšolska vzgoja in obdobje šolanja

Romski otroci imajo praviloma malo izkušenj s svetom večinskega prebivalstva, preden vstopijo v vrtec ali šolo.

Vsi starši imamo možnost vpisati svoje otroke v vrtec. Zelo malo romskih staršev pa se odloči, da svoje otroke vpiše v vrtec, da bi se na ta način vključili v predšolsko vzgojo. Vzroki za to so različni, največkrat pa starši povedo, da so preveč navezani na svoje otroke in da so ti premajhni (tudi ko so stari pet let), da bi vsak dan šli v organizirano varstvo, zato jih vse do vstopa v osnovno šolo zadržujejo doma v naselju.

Na območju občin Novo mesto, Mirna Peč, Šentjernej in Škocjan je edini romski vrtec v romskem naselju Brezje, Vrtec Pedenjped, Enota Pikapolonica. Zgrajeni vrtec z vso infrastrukturo stoji sredi naselja Žabjak – Brezje in ima trenutno zapolnjen en oddelek otrok starosti od tri do pet let, obratuje pa vsak dan od sedme do trinajste ure. Center za socialno delo sodeluje z vrtcem predvsem pri vpisu otrok in spodbujanju in motiviranju staršev, da bi pripravili otroka na reden obisk vrtca. Najmanj dvakrat na leto se skupaj z delavci vrtca (svetovalno delavko, vzgojiteljico, ravnateljico) odpravimo po romskem naselju, obiščemo družine z majhnimi otroki in jih vzpodbudimo, da vpišejo svoje otroke v organizirano varstvo predšolske vzgoje. Zaradi pomena zgodnje socializacije otrok in lažji prehod in vključevanje otrok v prvi razred OŠ bi si najbolj želeli, da vsaj starši otrok, ki so zadnje leto pred vstopom v šolo, vpišejo svoje otroke v vrtec, a se žal vsi starši ne odločijo tako. Glavni namen skupnih obiskov je poudarjanje pridobivanja socialnega stika za otroka zunaj romskega okolja.

Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2017–2021 (https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/Dokumenti-Romi/aa0ac3214f/PRILOGA_NPUR_2017_2021.pdf) ima zadan cilj glede ukrepov na področju vzgoje in izobraževanja, in sicer, da bi se romske otroke vključilo v predšolsko vzgojo – v vrtec vsaj dve leti pred začetkom osnovne šole, najpozneje pri štirih letih starosti. Cilj takega vključevanja je predvsem učenje jezika (slovenskega in romskega) in socializacija v vzgojno

izobraževalne ustanove, ki omogočajo pridobivanje izkušenj in vzorcev, ki otroku omogočajo lažji vstop in vključevanje v osnovno šolo.

Januarja 2020 smo bili poleg predstavnikov osnovnih šol Slovenije, ki se dnevno srečujejo z učenci Romi, prisotni na Posvetu o delu z romskimi učenci v Ljubljani tudi strokovni delavci CSD, ki delamo z romskimi družinami oz. njihovimi otroki, ki so šoloobvezni. Posvet je že drugič organiziralo Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport (v nadaljevanju MIZŠ). Na posvetu smo sodelovali in podelili izkušnje dela, saj glede na dogovor, ki ga imamo z osnovnimi šolami, CSD mesečno prejema obvestila o prevelikih neopravičenih izostankih otrok. Skupaj z družino in otrokom vodimo razgovore, jih ozaveščamo, nudimo pomoč in vzpodbujamo pri prepoznavanju rednega obiska pouka za zdrav psihofizičen razvoj otroka. Z družino in otrokom sodelujemo tudi na skupnih sestankih in timih v šoli, kjer skupaj s svetovalno službo OŠ iščemo rešitve, da bi starši pričeli pošiljati svoje otroke redno v šolo. Kljub temu nekateri starši ne poskrbijo za redno obiskovanje pouka svojih otrok, kar pomeni, da imajo preveliko število neopravičenih izostankov, zato šola poda prijavo na Inšpektorat RS za šolstvo, ti pa zaprosijo CSD za informacije in poročilo o konkretni družini. Inšpektorat lahko starša otroka, ki ima preveliko število neopravičenih izostankov, opomni ali denarno kaznuje, vendar CSD nima povratne informacije, kako in za katere starše so se v konkretnih primerih odločili. Po besedah dr. Simona Slokana (2020) z Inšpektorata RS za šolstvo in šport je bilo moč zaznati, da obravnavajo zaradi neobiskovanja pouka njihove službe večino romskih otrok, ne pa vse, ker ne vodijo posebne evidence glede na etično pripadnost. V letu 2017 so prejeli 120 prijav in izdali 74 glob, 36 opominov in v 10 primerih je bilo ugotovljeno, da dejanje ni prekršek ali pa je bilo združeno s kaznivim dejanjem. V letu 2018 je inšpektorat obravnaval 75 prijav, izdal 29 glob, 32 opominov in v 14 primerih ugotovil, da je dejanje prekršek oz. je združljiv s kazenskim dejanjem. In leta 2019 so prejeli 93 prijav, izdali 61 glob, 21 opominov in v 12 primerih ugotovili, da dejanje ni prekršek oz. je združljiv s kaznivim dejanjem starševske skrbi, ki postopek že teče na sodišču. S tem prispevkom sem želela poudariti pomembnost redne vključitve v sistem vrtca in kasneje šolanja, kar romskim otrokom doprinese ključne vedenjske in čustvene bariere, s katerimi se soočajo. Tudi direktor direktorata MIZŠ za predšolsko vzgojo in osnovno šolstvo Anton Baloh (2020) je na tem posvetu povedal, da je v predšolsko vzgojo vključenih 90 % vseh otrok v Sloveniji, od tega je vključenih romskih otrok v 9 skupin: v prvo obdobje 20 %–30 %, v drugo obdobje nekje 50 %–60 % romskih otrok. Obstajajo pa tudi krajši programi v vrtcih za predšolske otroke, kjer je nižji normativ za oddelek, in sicer 240 ur na leto, ki pa se financira iz državnega proračuna in ni obiskan, kot je to bilo zastavljeno. Osnovne šole

pa imajo normative za oddelek, ki ga obiskujejo romski učenci. V šol. l. 2018/2019 je bilo v OŠ v Sloveniji vključenih 2177 romskih učencev, v šol. l. 2019/2020 pa 2066. Zaznavajo veliko št. romskih otrok, ki ne zaključijo OŠ, poleg tega pa še imajo ti otroci čustveno vedenjske težave. Glede OŠ s prilagojenim programom, ki jih obiskujejo romski otroci in so na območju Kočevja, Črnomlja in Novega mesta, direktorat MIZŠ zaznava, da je veliko prehajanja otrok iz posameznih družin z večjim št. otrok v OŠ s prilagojenim programom in Amnesty International opozarja, da je preveliko št. romskih otrok vključeno v OŠ s prilagojenim programom.

Na območju, ki ga po svoji krajevni pristojnosti pokriva Center za socialno delo Dolenjske in Bele krajine, Enota Novo mesto, živi po naših ocenah nekaj preko 1600 Romov, od tega okoli 670 otrok v starosti do 15. leta ter še nekje 110 mladoletnih otrok do 18. leta.

Glede na nizko izobrazbeno raven romskih otrok zaradi nedokončane osnovne šole, ta naj bi bila izjemno velika, je tudi njihova zaposljivost otežena zaradi česar so v bistvu brezposelni in dolgotrajni prejemniki denarne socialne pomoči.

V okviru aktivnega reševanja socialne problematike ima tukajšnji center za socialno delo z večino romskih družin podpisan Dogovor o aktivnem reševanju socialne problematike, kjer so med drugimi obveznostmi starši zavezani tudi k temu, da svoje šoloobvezne otroke redno pošiljajo v osnovno šolo, in sicer do končane osnovnošolske obveznosti. V okviru dogovora, ki ga imamo z osnovnimi šolami, nam te sporočajo neopravičeno izostajanje otrok od pouka, katerih družine so prejemnice denarne socialne pomoči, pa tudi enkrat mesečno se sestajamo na timih v OŠ, kjer si izmenjujemo informacije in sodelujemo glede največje koristi otroka. Z OŠ sodelujemo tudi na način, da skupaj obiskujemo družine v naseljih. Z družinami pričnemo bolj poglobljeno delati po tem, ko smo s strani šol obveščeni o večjem številu neopravičenih odsotnosti otroka od pouka. Družine nato obiščemo na domu in starše skupaj z otroki seznanimo z vsebino dopisa osnovne šole. S starši tudi ob opravljanju nalog terenskega dela vsakokrat spregovorimo o pomenu izobraževanja za zdrav psihosocialni razvoj otroka in njegovo vključenost v aktivno družbeno dogajanje. Obenem pa starša ozaveščamo o prepoznavanju pomena obiskovanja pouka in pridobivanja vrednote znanja pri otrocih. Obrazložimo jim, da morata v primeru zdravstvenih razlogov z otrokom k zdravniku, v šolo pa nato dostaviti zdravniško opravičilo o odsotnosti. Starši največkrat zagotovijo, da bodo v prihodnje njihovi otroci bolj redno obiskovali pouk. Seznanimo jih tudi, da bomo v prihodnje razmišljali o ukinitvi denarne socialne pomoči enemu izmed staršev ali pa izplačilu le-te v funkcionalni obliki. Staršem jasno predstavimo njihove naloge in obveznosti v vlogi staršev, prav tako jim

povemo, da spremljamo izpolnjevanje teh nalog s tem, ko se v OŠ pozanimamo glede obiskovanja pouka otrok in prejmemo povratne informacije. Otroci so zaradi prevelikega števila neopravičenih ur med drugim tudi neocenjeni. Zaradi neizpolnjevanja starševskih obveznosti glede pošiljanja otrok v osnovno šolo kot tudi zaradi neizpolnjevanja Dogovora o aktivnem reševanju socialne problematike ukinemo denarno socialno pomoč enemu izmed staršev. Ko otroci ponovno obiskujejo pouk brez neopravičenih izostankov, staršem ponovno priznamo denarno socialno pomoč, če pa temu ni tako, se odločamo o prejemanju otroškega dodatka v funkcionalni obliki ali ukinitvi denarno socialne pomoči še drugemu izmed staršev. Glede na nedosežene učinke o večji vključitvi otrok k pouku nas OŠ z obsežnimi dopisi obveščajo in nas seznanjajo z vsemi ukrepi, ki so se jih poslužili, vendar brez vidnejših rezultatov. Največkrat se OŠ posluži podaje prijave na Inšpektorat RS za šolstvo in šport zoper starše otrok, ki neopravičeno izostajajo od pouka in kljub vsem izvedenim aktivnostim OŠ in CSD ne poskrbijo oz. kršijo pravico otroka, da se izobražuje. Zatem CSD s strani Inšpektorata prejme zaprosilo za poročilo o obravnavi družine otrok, ki neopravičeno manjkajo od pouka, povratnih informacij o načinu in kazni za starše pa žal nismo obveščeni. Se pa po veljavni zakonodaji za isti prekršek starše ne more dvakrat kaznovati (npr. kazen staršem s strani Inšpektorata in prijava staršev na PP s strani CSD). Kot opisano se z družinami vseskozi dela, ob tem pa žal ugotavljamo, da prihaja do pogostega izostajanja otrok od pouka ravno zaradi pomanjkanja spodbud s strani staršev, premajhne stabilnosti in kontinuitete, umanjkanja starševske avtoritete, kar privede otroka do intelektualne zanemarjenosti (revščina, selitve, zanemarjanje, nasilje ...) in ima za posledico visok osip na vseh stopnjah izobraževanja. Potrebno je poudariti, da se z družinami vseskozi dela v smeri prepoznavanja pomena obiskovanja pouka in pridobivanja vrednote znanja pri otrocih. Za doseg cilja rednega obiskovanja pouka pri nekaterih romskih družinah pa je potrebnega veliko vztrajanja in sodelovanja med različnimi institucijami. Vse zgoraj opisane aktivnosti se trudimo izvajati v največjo korist otrok, ugotavljamo pa, da bi za še bolj učinkovitejše delo potrebovali več strokovnih delavcev na terenu.

Družine se preživljajo z denarno socialno pomočjo in otroškimi dodatki, saj sta oba starša brezposelna in običajno prijavljena na Zavodu RS za zaposlovanje. Družine živijo v slabših bivanjskih razmerah v romskih naseljih.

V primerih, ko ne dosežemo soglasja z uporabniki o aktivnem reševanju socialne problematike, nam mandat za ukrepanje daje le stopnja ogroženosti otrok. Naj poudarimo, da namen

podpisovanja Dogovorov o aktivnem reševanju socialne problematike ni le prenakazilo denarja ali kaznovanje, temveč spodbujanje k učenju in sprejemanju novih družbeno odgovornih vedenj pri postavljanju življenjskih prioritet. Vsi ukrepi se prenehajo izvajati, ko otroci ponovno redno obiskujejo pouk. Poleg tega da redno sodelujemo z osnovnimi šolami, sodelujemo tudi z ostalimi institucijami in društvi, eno izmed teh je Društvo za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto, ki v dveh romskih naseljih vodi Dnevni center za romske otroke.

Dotaknila bi se še osnovnošolskega izobraževanja za odrasle, saj po tem, ko mladostniki izpolnijo svojo osnovnošolsko obveznost in se praviloma prijavijo v evidenco brezposelnih oseb na ZRSZ, tiste, ki niso končali osnovno šolo, ZRSZ skupaj z nami napoti v Osnovno šolo za odrasle na Razvojno izobraževalni center Novo mesto (RIC NM). V obiskovanje osnovne šole za odrasle se aktivno vključujemo, in sicer s spremljanjem obiskovanja le-te in posledično tudi z ukinjanjem denarne socialne pomoči zaradi neobiskovanja pouka na podlagi zgoraj omenjenega dogovora. Ob tem je potrebno omeniti, da ob odvzemu denarno socialne pomoči vse prepogosto prihaja do hujših verbalnih konfliktov in besednih groženj tako strokovnim delavcem centra za socialno delo kot tudi strokovnim delavkam na OŠ in zaposlenim na RIC in neposredno učiteljicam, ki izvajajo izobraževanje. Vsi, ki smo izpostavljeni na takšen način, se moramo posebej angažirati, da posamezne pripadnike romske skupnosti pomirimo in jim obrazložimo, zakaj je do odvzema denarno socialne pomoči prišlo ter kaj lahko storijo vnaprej, ob tem pa smo podvrženi stresu. Sam postopek je dokaj podoben postopku ravnanja s šoloobveznimi otroki, tudi tukaj namreč tesno sodelujemo z RIC, kjer je vloženo nemalo truda in aktivnosti. Vseskozi se namreč soočamo z najrazličnejšimi specifikami, ki so lastne romski populaciji: težave pri vključevanju zaradi starševske nemoči, minimalna motivacija, nezainteresiranost za delo, nezaželene oblike obnašanja, slabo predznanje, slabše razumevanje slovenskega jezika, medsebojni spori in grožnje, malo pozitivnih vzorcev znotraj skupnosti, vendar jih kljub vsemu skušamo motivirati za nadaljnje obiskovanje, saj je le izobrazba in kasnejša zaposlitev most do lažjega sobivanja z večinskim prebivalstvom.

1.5.6. Prosti čas in obšolske dejavnosti

Različni avtorji različno opisujejo funkcijo prostega časa. Dumazedier (1967) prosti čas opisuje s tremi najpomembnejšimi funkcijami: funkcijo počitka, razvedrila in zabave ter razvoja

osebnosti. Gril in Zupančič (2006) pa funkcijo prostega časa opisujeta kot neformalno izobraževanje, vrstniško socializacijo in razvoj socialnih kompetenc.

Poštrak (2020) navaja, da pri mladoletnikih sfere prostega časa ne moremo iztrgati iz konteksta vseobsegajočega vsakdanjega življenja posameznika, saj prosti čas in čas obveznosti tvorita prepleteno vsakdanjo resničnost. V tej resničnosti pa se gibljemo in smo razvili take in drugačne, ustrezne in neustrezne, učinkovite ali neučinkovite, koristne ali škodljive strategije preživetja, sloge življenja, taktike ravnanja. Tako lahko socialni delavci kot tudi drugi strokovnjaki ali pa tudi laiki, ki delamo z mladimi v njihovem prostem času, opazimo in prepoznamo simptome stisk in težav, ki opozarjajo, da je mladoletnik v stiski ali celo ogrožen. Ti mladoletniki odraščajo v zanje obremenjujočih, škodljivih, neustreznih okoljih in pri organizaciji in načrtovanju prostočasnih dejavnosti jim lahko ponudimo in jih vključimo v programe in dejavnosti, ki podpirajo mladoletnikove pozitivne potenciale. Če se mladoletnik na pritiske in stiske odzove ustrezno, potrebuje s strani strokovnjaka ali laika le potrditev in podporo. Če pa se odzove neustrezno, pomeni, da potrebuje pomoč, ki mora biti vseobsegajoča in povezana med družino, šolo, delovnim mestom in organiziranimi oblikami prostega časa, ki so med seboj povezani in sodelujejo. Ob tem Poštrak (2020) navaja trditve Mirjane Ule (Ule idr. 2000, str. 62, v Poštrak, 2020), ki ugotavlja, da je prosti čas v sodobni družbi vedno bolj tudi čas, ki ga posameznik uporablja za lastno regeneracijo, za kompenzacijo identitetnih izgub, ki nastajajo v drugih sferah življenja, predvsem v delovni sferi. Tako je to čas za razreševanje konfliktov v socialni sferi, za druženje in vzdrževanje socialnih mrež, ki so posamezniku nujna opora v življenju. Je torej nujno potreben čas, da človek lahko vzdrži napetosti in konflikte v drugih sferah življenja.

V času zaposlitve pri nevladni organizaciji sem bila vodja dnevnega centra. Opazila sem, da kljub veliki meri zaupanja med Romi, nekatere družine niso želele pripeljati svojih predšolskih otrok v »učilnico« v naselju, kjer je vsakodnevno potekal program tudi za predšolske otroke. Potrebovala sem veliko energije in časa, ki ga ni bilo škoda, za to da sem vsak dan obiskala družine v naselju, z njimi spregovorila, kar je bilo tisti dan aktualno (tudi v romščini, ki sem se je naučila na terenu), med drugim pa jih nagovarjala in motivirala, da vendar poskusijo, ker kot sami starši pravijo, želijo otroku le najboljše, skupaj z njim priti na delavnice. Sčasoma so prišli skupaj z otrokom, kasneje pa ga že pustili, da je bil brez spremstva staršev udeležen vodene aktivnosti. Celo ko sem šla po naselju, so otroka uredili in mi ga zaupali, da sem ga odpeljala na delavnico. Nekateri od teh otrok so bili stari še ne eno leto, pa tja do pet let. Po dveh urah pa so ga prišli iskat. To je bila dobra naložba, kar so ugotovili tudi starši predšolskih otrok, ko so

rekli, da je otrok mnogo lažje spremljal pouk v prvem razredu OŠ. Nekateri starši so se zanimali za vpis otroka v redni vrtec v mestu. Želja je bila, da jih vključijo med Nerome v heterogene oddelke. Kasneje, ko sem po treh letih dela v tem manjšem naselju odšla, sem dobila povratne informacije, da predšolskega obiska otrok skorajda ni bilo več. Ta informacija lahko le potrdi, da je potrebna velika mera zaupanja med starši in socialnimi delavci ter kontinuirano delo, ki je naložba za naslednja leta in generacije za spremembe na tem področju.

Imamo pa tudi družine, ki nikakor, kljub vsem dobrim namenom, niso pripeljale otroka na delavnice. V njihovih odgovorih sem zasledila, da ne želijo med ostale romske otroke peljati še svojih, ne želijo, da se njihovi otroci družijo s sosedovimi, ker mislijo, da se bodo na delavnicah med seboj topli. Odgovor socialnih delavcev je bil vedno, da nesoglasja, ki jih imajo med seboj kot sosedje, nikakor ne želimo prenesti v »učilnice« in da to ni prostor obračunavanja, saj otroci ne smejo prevzeti tega bremena odgovornosti glede nesoglasij med odraslimi osebami. Delavnice so varen prostor, kjer se imajo vsi radi in to učimo tudi otroke. Povedano so razumeli in sprejeli, nekateri so si celo premislili in prišli. Vključitev otrok ali mladostnikov v ta program deluje na prostovoljni bazi in ni obvezujoč, torej se starši prostovoljno odločijo, če bodo otroka vpisali v program dnevnega centra.

1.5.7. Travma in posledice

O obdobju odraščanja mladostnika v povezavi z odnosi v družinskem sistemu Gomezel in Kobolt pravita: »Družina je prostor izgradnje otrokovih identitetnih temeljev, saj otrok iz simbiotičnega razmerja z materjo vstopa v svet ostalih primarnih družinskih članov, očeta, sorojencev in razširjene družine, kar omogoča preizkušanje korakov v naraščajočo avtonomnost. Zato je tako zelo pomembno, kakšni so ti odnosi.« V omenjenem delu avtorici v nadaljevanju še pojasnjujeta, da so v manj funkcionalnih družinah pogosti problemi, ki jih opisujemo kot krizne in/ali travmatske dogodke in takšno ponavljanje dogodkov onemogoča razvijanje občutka varnosti in sprejetosti. »Krizni« in ponavljajoči se travmatski dogodki pri mladih izzovejo občutek ogroženosti, nestabilnosti, nevarnosti. (Gomezel in Kobolt, 2012, str. 327–328)

Glede pojma travme v tem kontekstu Stritih (2001–2004) govori o prekomerni agresivnosti, na katero vplivajo socialne razmere družine in sama struktura družine, v kateri odrasča otrok in mladostnik.

Kalsched (2019) razpravlja o besedi travma, ki jo označuje kot vsako izkušnjo, ki otroku povzroča neznosne psihične bolečine ali tesnobe. Izkušnja pa je neznosna, kadar prede običajne obrambne mehanizme, ki jih je Freud (1987, prav tam) opisal kot »ščit pred dražljaji«. In travme takšnih razsežnosti segajo od akutnih, uničujočih zlorab otrok, ki je v sodobni literaturi tako poudarjena, pa do »kumulativne travme« neizpolnjenih potreb po odvisnosti, ki pri razvoju nekaterih otrok dosežejo uničujoči učinek, kot ga poimenuje Khan, vključno z akutnejšimi deprivacijami v otroštvu, ki jih Winnicott (prav tam) opiše kot »primitivne agonije«, katerih izkušnja je »nepredstavljljiva« (1963, str.90, prav tam). Posebna značilnost take travme je po Heinzu Kohutu (1977, str. 104, prav tam) »dezintegracijska tesnoba«, neizrekljiva groza, povezana z grozečim razkrojem koherentnega selfa. Kalsched nadaljuje, da če doživimo takšno tesnobo, grozi popolno izničenje človeške osebnosti, uničenje osebnega duha. Pravi, da se moramo temu izogniti za vsako ceno, zato se, ker se taka travma pogosto zgodi v zgodnjem otroštvu, preden se oblikuje koherentni ego (in njegove obrambe), pojavi druga vrsta obramb, da prepreči »nepredstavljljivo« doživljanje.

Spomnim se nekaj primerov nasilja med otroki tako v šoli kot v naselju (psihično, fizično, medvrstniško). Vedno znova se o nasilnih dejanjih, o katerih smo na CSD-ju pisno obveščeni s strani šole ali policije, pogovarjamo tako s starši kot z otroki. Največkrat starši zagovarjajo svojega otroka z besedami:

»... da je bil kriv za povod nekdo drug, njihov fant/punca pa je le pomagal pri tem dejanju ali pa, da svetovalni delavci in tudi učitelji vidijo le njihovega otroka.« (osebni pogovor, 2019)

Staršem razlagamo, da se otroci naučijo vedenja v dobi otroštva in mladosti ter da so jim ravno oni kot starši vzor, saj projicirajo njihova dejanja. Povedano vsakokrat razumejo in se zavedajo tega, da jih otroci »posnemajo«, tako v kamenjanju kot grdem besedičenju, ustrahovanju in pretepanju kot tudi v lepih dejanjih. Všeč mi je, kadar starši rečejo, da so se o neprimernem dejanju že pogovorili z otrokom na podlagi obvestila OŠ ali policije, kar kaže na to, da si želijo sprememb in se zavedajo posledic »kaznovanja« sistema.

Zupančič (2013) govori o pojavu agresivnega vedenja, ki je zgodnji simptom v razvoju otrokovih težav na vedenjskem področju, obenem pa kasneje skupaj s preostalimi simptomi utrjuje otrokovo problematično vedenje in stopnjuje motnjo. Nadalje povzema avtorja Vries in Bouwkamp (2002, prav tam), da v luči agresivnega vedenja kot simptoma otroka, ki se vede agresivno, ta s svojim vedenjem predvsem opozarja, pošilja signal in kliče po pomoči ter

razrešitvi vzrokov problema na enem izmed slednjih življenjskih področij članov družine: somatičnem, psihičnem, socialnem, materialnem in družbenem.

2. PROBLEM

V magistrskem delu sem se raziskovalno ukvarjala z mladoletnimi Romi storilci kaznivih dejanj in izvajanjem vzgojnega ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva. K temu me je spodbudila ravno ugotovitev, da naša strokovna služba s strani policije in tožilstva dnevno prejema obvestila o storjenih kaznivih dejanjih mladoletnikov in mesečno s strani sodišč sklepe o izreku vzgojnih ukrepov med romskimi najstniki med 14. in 18. letom na območju, ki ga pokriva CSD Dolenjske in Bele krajine, Enota Novo mesto.

Predvsem opažam, da ob prebrani literaturi in delu po javnih pooblastilih socialni delavci v zvezi z izvajanjem nadzorstva organa socialnega varstva pri mladoletnikih ne dosežemo želenih učinkov, saj se nekatera obvestila o kaznivih dejanjih ali izrečenih vzgojnih ukrepih nanašajo celo večkrat na iste osebe, kar pomeni ponavljanje kaznivih dejanj pri mladoletnikih. V mesečnih srečanjih opravljam razgovore z mladoletnimi osebami in njihovimi starši na centru za socialno delo pa tudi na terenu – v naselju in ugotavljam, da se niti starši niti mladoletniki ne zavedajo teže storjenih kaznivih dejanj, niti ne prevzamejo odgovornosti glede izrečenega vzgojnega ukrepa s strani sodišča, ker ne izvršujejo sklenjenega Dogovora o nadzorstvu organa socialnega varstva, ki ga podpišejo na prvem srečanju na centru za socialno delo. Tako vzgojni ukrepi nimajo doseženega svojega namena. Ravno tako glede na informacije, prejete s strani vzgojnih posvetovalnic in treninga socialnih veščin, kamor so mladoletniki napoteni, tam v večini ne opravljajo dogovorjenih srečanj niti ne sporočijo svoje odsotnosti. Po besedah strokovnih delavcev vzgojne posvetovalnice in treninga socialnih veščin je njihov način dela ravno tako kot na centru za socialno delo pogovor, kar se jim zdi sistemsko nesmiselno. Opažajo, da bi mladoletniki potrebovali programe, kjer bi bili s sodelovanjem aktivnejši in bi hkrati v programih pridobili socialne veščine za konstruktivno reševanje vsakdanjih težav, pridobili bi samostojnost. Skozi razumevanje poznavanja življenjskega okolja Romov bi želela širši javnosti pokazati, kaj privede mladoletnike, da počnejo kazniva dejanja in zakaj posledično vzgojni ukrepi ne dosežejo želenih učinkov. Dogovorjenih mesečnih srečanj na centru za socialno delo se mladoletniki največkrat ne udeležijo niti ne opravičijo svoje odsotnosti, morda tudi zato, ker so neprostopoljni uporabniki nadzorstva organa socialnega varstva. To povezujem

predvsem s tem, da nimajo potrpljenja sedeti v pisarni in se pogovarjati, odgovarjati na vprašanja, saj, kot sami rečejo, so »živčni«.

Za namen tega magistrskega dela bom uporabila naslednja raziskovalna vprašanja:

- Ali zgolj ukrep NOSV zadostuje za ustrezno delo z mladoletniki, o katerih nas obvešča sodišče?
- Ali bi bilo za doseg cilja potrebno vzpostaviti celovit sistem ali program, v katerem bi sodelovalo več strokovnjakov, ne zgolj socialni delavec centra za socialno delo in mladoletnik, ki bi mladoletnikom celovito pomagali k ureditvi dejavnikov, zaradi katerih so slednji razvili obravnavano vedenje?
- Kakšne so možne učinkovite strategije preprečevanja neželenega vedenja pri mladoletnih?

V razgovoru s sodelavko, ki ravno tako obravnava mladoletnike zaradi storjenih kaznivih dejanj in NOSV, je glede rednega zglašanja mladoletnikov na CSD zaradi izvajanja sklepa o nadzorstvu organa socialnega varstva ugotovila, da:

»... ravno tako kot ti, tudi sama povabim na prvi razgovor mladoletnika skupaj s staršem že takoj, ko prejmem obvestilo s strani policije o storjenem kaznivem dejanju in moram reči, da vsi udeleženi že po prvem obisku prevzamejo odgovornost in se zavedajo, da so tovrstna dejanja družbeno nesprejemljiva in zglašanje na dogovorjene termine s strani mladoletnika je vedno redno.« (strokovna služba, osebna komunikacija, april 2020)

Iz spisovne dokumentacije, s katero razpolagamo na centru za socialno delo, opažam, da se samo v težjih primerih sodišče odloča za izrek oddaje v vzgojni zavod ali prevzgojni dom, daleč najpogostejši je izrek vzgojnega ukrepa nadzorstvo organa socialnega varstva z navodili. Iz spisovne dokumentacije izhaja, da je na našem centru v zadnjih tridesetih letih obravnavanih približno 15 romskih mladoletnikov, ki so bili s sklepom sodišča oddani v prevzgojni dom Radeče (5 od njih je bilo na begu in so sedaj na prestajanju zaporne kazni), 3 v vzgojni dom Planina in 3 v Logatec.

Za namen tega magistrskega dela sem preštevala izrečene vzgojne ukrepe pri mladoletnih Romih in ugotovila, da je bilo v letu 2018 s sklepom sodišča izrečenih štirinajst vzgojnih ukrepov nadzorstev organa socialnega varstva tudi z navodili, v letu 2019 pa dvajset.

Delo je relevantno zato, ker se sprašuje, zakaj je pri izvajanju vzgojnih ukrepov NOSV tako majhen uspeh glede na izrečene sklepe s strani sodišč in glede na veliko število izvedenih akcij s strani strokovnega socialnega delavca CSD, da bi vendarle pripomogel k prevzgoji mladoletnika.

S pridobljenim spoznanjem želim biti v veliko pomoč strokovnim socialnim delavcem na CSD, ki delajo na področju mladoletnikov v zvezi z NOSV, predvsem romskimi, saj razjasnjujejo vzroke za početje kaznivih dejanj ali celo ponavljajočih kaznivih dejanj. Lahko so pomoč pri izvajanju NOSV (delu z mladoletnikom in njegovo družino) in pisanju poročil na tožilstva ali sodišča.

3. METODOLOGIJA

Vrsta raziskave

Raziskava je kvalitativna in kvantitativna. Podatki o količini so le določeni, osnovni. Predvsem pa razpolagam z vsebinskimi podatki o mladoletnih, nepsredno zbranih v času izvajanja NOSV. Z mladoletniki sem se na CSD srečevala po vnaprej dogovorjenem terminu, ob obiskih na domu pa srečanja niso bila napovedana, a z moje strani največkrat načrtovana. Tako sem nekatere vsebine pridobila tudi v času opravljanja delovnih nalog na terenu v romski skupnosti in pri posameznih družinah na območju Dolenjske. Vsebina povedanega je bila zapisana po metodi etnografskega pristopa, sistematično in časovno v sklopu delovnih nalog v zvezi z mladoletniki, pa tudi kot dnevniški zapiski. Nekatere vsebine so tudi del spisovne dokumentacije CSD. Ravno zaradi občutljivosti podatkov v nalogo ne prilagam zapisov, saj se bi posamezniki prepoznali. Jih pa hranim doma oz. so del službene dokumentacije.

Etnografsko metodo (Ličen, 2018, str. 251) uporabljajo že več kot sto let, najprej so jo uporabljali antropologi, kasneje pa se je uveljavila tudi na drugih področjih raziskovanja. Ključni element te raziskovalne metode je neposredni stik raziskovalca z udeleženci v raziskavi, kar pomeni, da je naturalistična ter da raziskuje pojave v okolju in ne v izoliranih, umetno ustvarjenih okoliščinah. Z etnografijo spoznavamo življenjski svet ljudi in situ. Poleg tega da je naturalistična, je tudi deskriptivna, opisuje pojave, ki jih najbolj pogosto interpretira iz zornega kota udeležencev (emski pristop).

Urek govori, da je značilnost socialnega dela, da imamo največkrat opraviti s skupinami ljudi, ki so tako ali drugače na robu ali marginalizirani. Psihiatrični uporabniki, prizadeti, ženske, lezbijke, geji, tujci, razne etnične manjšine itn. »Te biografije so še zlasti občutljive. Zakaj? Gre za ljudi, ki so imeli tudi zgodovinsko gledano najmanj priložnosti, da stopijo na plan s svojimi zgodbami, da razvijejo svoj pogled nase. Kajti imeti legitimno pravico do svoje zgodbe pomeni imeti pravico do razširjanja svoje vednosti in »svoje resnice«. Kar se je dogajalo in se še dogaja obrobnim manjšinam, je prav narobe, največkrat so resnico o njih širili drugi – dominantne družbene skupine, katerih dominantna vednost je veljala za resnico o življenju, doživljanju, lastnostih predstavnikov teh skupin.« (Urek, 2001, str. 141)

Urek (2005) o študijah primera oziroma o naracijah razlaga, da je opis najpomembnejše sredsvo, s katerim avtorji posredujejo informacije. S tem nam povedo lastnosti glavnih oseb, kako se obnašajo in kaj se dogaja. To je karakterizacija, ki pa se zgodi skozi opise, dialoge in skozi akcijo. Vse zapisano se vedno dogaja v pogovoru med socialnim delavcem in uporabnikom. Pomembne so vsaj tri značilnosti pripovedovanja zgodb v socialnem delu, pa tudi zgodb nasploh, in sicer družbena konstrukcija zgodb, interpretativnost procesov in razmerja moči, v katera so ujete zgodbe. Pri prikazu pomena zapisovanja primerov se avtorica poslužuje analize različnega dokumentarnega gradiva v socialnem delu, kot so poročila, mnenja ali ocene, vključujoč širši kontekst in perspektivo uporabnikov. Zapisovanje in dokumentiranje ter zatem avtorizacija zgodb omogoča lastno interpretacijo zgodbe in ponovno vzpostavljanje moči in nadzora nad lastno pripovedjo, v nadaljevanju poteka življenjske zgodbe uporabnika.

Merski instrumenti in viri podatkov

Uporabljene podatke sem pridobila z zapisom etnografskega dnevnika, kjer sem zapisovala in opisovala vsakokratne izkušnje in doživetja z mladoletnimi.

Skozi pripovedi mladoletnikov in njihovih staršev, ki sem jih zapisovala in opisovala eno leto pa tudi slišano in videno, torej doživeto in opaženo na terenu, v romskih naseljih v času dela z Romi, to je približno šest let, sem pridobila veliko zgodb. Na nekatere sem imela priložnost vplivati kot socialna delavka, saj sem v okviru poklicnih nalog neposredno posegala v potek zgodb. Vse zbrane zgodbe iz preteklosti in eno leto dela z mladoletniki glede izvajanja NOSV sem uporabila pri interpretaciji izvajanja NOSV pri mladoletnikih, glede na življenjske okoliščine romske skupnosti, ki lahko razlagajo, nakazujejo ali opravičujejo preteklost, ki je vplivala na mladoletnikova dejanja.

Populacija in vzorec

Preglednica 1: Šifrant sogovornikov

Oznaka družine	Sogovornik	Spol	Starost	Stopnja izobrazbe
A	Uroš	M	17 let	nedokončana OŠ
	Marjana	Ž		nedokončana OŠ
B	Robert	M	18 let	nedokončana OŠ
	Lojze	M		nedokončana OŠ
C	Jan	M	18 let	dokončana OŠ
	Jože	M		nedokončana OŠ
	Jožefa	Ž		nedokončana OŠ
D	Ana	Ž	21 let	nedokončana OŠ
E	Tadej	M	17 let	nedokončana OŠ
	Fani	Ž		nedokončana OŠ
F	Žan	M	18 let	nedokončana OŠ
	Lucija	Ž		nedokončana OŠ
G	Neža	Ž	16 let	nedokončana OŠ
	Petra	Ž		nedokončana OŠ
H	Marija	Ž	19 let	izobraževanje na SŠ
	Barbara	Ž		nedokončana OŠ

Zbiranje podatkov

Podatke sem zbirala na podlagi opazovanja z udeležbo, spisovne dokumentacije CSD DBK in preko enoletnega dela z mladostniki ter tekom izvajanja NOSV. Tako sem naredila študijo primerov fantov in deklet, ki so sodelovali v moji analizi. Analizirala sem osem mladoletnih oseb, od tega pet fantov in tri dekleta.

Pri tem sem se posluževala narativnih pristopov socialnega dela in študije primerov in na ta način zapisovala zgodbe s prve stopnje, ki odpirajo mnogo novih tem. Tu sem upoštevala socialno politiko in osebno pripoved ljudi.

Obdelava in analiza podatkov

Glede na zbrane zgodbe mladoletnikov sem izdvojila skupne točke oz. teme, ki so za interpretacijo ključne pri razumevanju življenjskega okolja mladoletnikov in prikazujejo življenje mladoletnikov. Te točke sem nato razvrstila po sklopih z dobesednimi zapisi in izjavami mladoletnih oseb. Ti sklopi se nanašajo na družine, v katerih mladoletniki živijo in mladoletnike same. Delijo se na: okolje odraščanja, izobraževanje, prosti čas in izvajanje vzgojnega ukrepa. Med njimi sem naredila poskusno teorijo, kjer sem izjave mladoletnih oseb

raziskala na način, da sem med njimi izdvojila posebnosti, razlike in podobnosti in potem to primerjala med seboj.

4. REZULTATI

Podatke sem na podlagi povedanih zgodb 8 mladostnikov in njihovih romskih družin razvrstila v pet sklopov, ki opisujejo njihovo okolje odraščanja, družino, odnos do izobraževanja in do izvajanja NOSV oziroma njihov odnos na srečanjih in prosti čas. Nato pa sem vse zgodbe primerjala med seboj in med njimi iskala podobnosti, razlike in posebnosti v teh romskih družinah. Na koncu sem v sklepu še na kratko povzela dobljene rezultate.

4.1. Okolje odraščanja

Vsi mladostniki izhajajo iz veččlanskih romskih družin, razen eden iz veččlanske polromske. Eden se je rodil le materi in živel s strici in tetami, ki so bili zaposleni oz. opravljali priložnostna dela. Vse družine mladoletnikov živijo od socialnih transferjev, kot so denarna socialna pomoč in otroški dodatki. Razlika pa je v tem, da je v eni družini delal dedek, v eni mladoletnik, ki je bil zaposlen, v eni pa poleg socialnih transferjev, ki jih družina prejema, delajo še strici in tete. Šest mladoletnikov je odraščalo v zidani hiši z elektriko in vodo, z več sobami, kuhinjo in urejenimi sanitarnimi prostori. Le dva od teh sta imela svojo sobo s pisalno mizo, posteljo in omarami, ostali so si delili sobo s sorojenci, v katerih pa so bila po tleh le skupna ležišča – vzmetnice, brez omar ali pisalne mize ali postelje. Ena mladoletna je odraščala v enoprostornem bivalnem kontejnerju brez elektrike in vode s kuriščem ob kontejnerju, ki je služilo kot kuhinja, za stranišče pa so uporabljali polje. Ena mladoletna je odraščala v leseni baraki z elektriko in vodo.

V družinah treh mladoletnikov so bile higienske razmere zelo dobre, po tleh je bilo vselej čisto, v kuhinji in okolici hiše ni bilo zavržene hrane, prostori so bili lično urejeni, v hiši in okoli nje ni bilo smeti ali zastarane umazanije, oblačila so bila čista in zložena v omare. Prav tako je bilo vedno pospravljeno in prijetno. Medtem ko so ostali trije, ki so bivali v zidanih hišah, imeli slabše higienske razmere, in sicer so bili prostori manj urejeni (neoprana oblačila, ki niso bila pospravljena v omare, umazane stene, nepočiščena tla, vse povsod so ležale razne stvari), v

okolici in notranjosti hiš je bilo večkrat opaziti ostanke zavržene hrane, nepomite posode, od koder se je razlegal vonj po zatohlosti. Najslabše higienske razmere so bile pri mladoletni, ki je živela v bivalnem kontejnerju brez elektrike, vodo pa so imeli speljano po cevi ob kontejnerju. Bilo precej umazano, tako znotraj kontejnerja kot zunaj, kar pomeni, da so bile obleke neoprane, ležeče v kupih vse povprek. V kontejnerju in zunaj njega so bile vedno razmetane smeti in zavržena, postana hrana, včasih je bilo videti tudi miši in podgane, vonj pa je bil izredno neprijeten. Družina je kuhala zunaj bivalnega kontejnerja in le redko, mogoče šele pred pripravo obroka naslednjega dne, je bila posoda pomita. Pri družini mladoletne, ki je odraščala v leseni hiški, so bile higienske razmere dobre, bilo je čisto, pospravljeno, zavržene hrane ni bilo videti. Prostora, ki sta bila namenjena spanju in kuhinju, sta bila urejena, tudi okolica hiške je bila vedno urejena, brez zavrženih smeti. Električna in voda je bila v objektu.

Le dva mladoletna nista odraščala v romskem naselju, trije so odraščali v manjšem romskem naselju, trije v največjem romskem naselju, dva pa sta odraščala na obrobju vasi.

Dva izmed staršev mladoletnih sta se pred leti razvezala, mami sta si našli nove partnerje, enemu mladoletnemu pa je še v otroštvu (najstarejši otrok v družini) umrl oče, tako je zelo zgodaj prevzel skoraj celotno skrb za družino in bil v veliko pomoč mami. Pri eni mladoletni je bil oče odsoten, saj je večino časa njenega odraščanja preživel na prestajanju kazni zapora, mama pa je bila vzgojno nemočna, zato je mladoletna že v svojem otroštvu prevzela skrb za svoje sorojence.

Glede izvrševanja kaznivih dejanj s strani staršev sta izstopala dva mladoletna, katerih očeta sta zelo pogosto izvrševala kazniva dejana, čemur sta bila v razvojni dobi priča. Ostali mladoletni niso bili priča kaznivim dejanjem znotraj matičnih družin, temveč je bilo na podlagi njihovih pripovedi razbrati, da so se s tovrstnimi dejanji srečevali znotraj drugih pripadnikov romske skupnosti (prijatelji in sorodniki).

Od osmih mladoletnih, ki so prihajali na nadzorstvo organa socialnega varstva, so si že trije ustavili svoje lastne družine. Eden pri petnajstih, eden pri osemnajstih, ena pa pri štirinajstih letih.

4.2. Družina

Kadar govorimo o družinah, sem ugotovila, da so navezanosti na družinske člane med mladoletnimi odvisne od življenjskih situacij. Mladoletni, katerega starša sta se razšla v njegovem otroštvu in si je mama z novim partnerjem ustavila novo družino, ga je razhod

močno in trajno zaznamoval. Mladoletni namreč ni mogel sprejeti maminega novega partnerja, z očetom pa ni več imel stikov, saj oče tega ni želel. Navezanost z mamo se je prekinila, nadomestno pa je poiskal pri staremu staršu, pri katerem je živel, a ni upošteval avtoritete in posledično, zaradi vzgojne nemoči starega starša, bil prepuščen sam sebi. Pri enem mladoletnem je bilo izrecno razvidno, da je pričel upoštevati skupno načrtan dogovor o izvajanju NOSV šele po tem, ko se je represivno oče vključil v izvajanje načrta.

” Sine, saj veš, kaj smo podpisali na centru glede socialne, ima da, če so te vabli, prideš na CSD, ko si naročen. To moraš znat! Če ne, bodo rekli meni, pa te bom jaz pripeljal!” (spis mladoletnika, avgust 2019)

Mladoletni, ki se je po smrti očeta z mamo in sorojenci dobro razumel, je doma veliko delal ter obnavljal hišo, ki jo je zgradil njegov dedek. Skozi razgovore je velikokrat izražal občutek dolžnosti skrbi za družino kot vlogo moškega lika. Mladoletna je bila zaradi dolgotrajne odsotnosti očeta dokaj malo navezana oz. povezana z mamo, saj je le-ta večino časa skrbela za številne otroke, mladoletna pa ji je že v zgodnjem otroštvu pri tem pomagala, kolikor je zmogla. Drugi mladoletni pa je v razgovorih samoiniciativno povedal, da ima rad vse svoje sorojence in se z njimi razume, tudi s staršema se dobro razume in opaža, da ga podpirata, da se nanju lahko zanese in sta mu še vedno opora. Dobro se počuti tudi v družini partnerke, kjer sedaj živi, ko imata lastna otroke. Mladoletna, ki je sama večkrat povedala, da ima rada svojo družino, vidi v starših oporo in se razume s sorojenci.

” Spomnim se, da me je mama skos podpirala in me razumela v mojih razmišljanjih in še vedno me. Velko se pogovarjam z njo. Tudi brati so me vedno razumeli in se dost pogovarjamo, o vsem!” (spis mladoletnika, avgust 2019)

Mladoletna, ki je družina ni obvladala, je ni razumela, saj je vedno staršem odgovarjala, bežala in bila samosvoja ter postala prepuščena večino časa sama sebi, si je še v času otroštva ustvarila družino. S starši se ni nikoli razumela. Glede vzgojnega ukrepa, ko je bila v načrt dela vključena mama mladoletne, je večkrat povedala, da mladoletne doma ne obvladajo.

” Sama veš, da sem imela veliko otrok, a nobeden od njih ni bil že od malega tako drugačen. Ona je bila čisto drugačna od bratov in sester, bila je samosvoja, doma nič ni ubogala, bila je neposlušna in skos je odgovarjala, vse je delala kontra.” (spis mladoletnika, november 2019)

Štirim mladoletnim je še v času otroštva eden izmed staršev za več časa umanjkal pri izvajanju starševske skrbi, saj je bil na prestajanju zaporne kazni ali je umrl ali pa zapustil družino. Vsi mladoletni so tesno povezani s svojo razširjeno družino, bodisi v istem naselju, kjer živijo,, ali v drugem.

4.3. Izobraževanje

V večinski slovenski vrtec sta bila vključena dva mladoletna, in sicer dve leti pred vstopom v šolo. Dva mladoletna sta bila ravno tako dve leti pred vstopom v šolo vključena v vrtec v romskem naselju, trije pa nikoli niso bili vključeni v vrtec.

Vsi mladoletni so bili s šestimi leti vpisani v OŠ. Od osmih mladoletnikov imata dokončano osnovno šolo dva, ena od njiju nadaljuje izobraževanje na srednji šoli. V program OŠ s prilagojenim programom sta bila iz OŠ usmerjena dva, vendar je eden sploh ni obiskoval, ena pa le kratek čas. Vzrok usmerjanja v OŠ s prilagojenim programom so bile precejšnje vedenjske in učne težave, katerim šolska svetovalna služba, učitelji, strokovni delavci centra za socialno delo in starši niso bili kos. En mladoletni je sicer opustil redno šolanje in se želel s petnajstimi leti vpisati v OŠO, vendar se zaradi neurejenega stalnega bivanja to procesno ni dalo izvesti. Tekom rednega šolanja so mladoletni veliko izostajali od pouka in neupravičeno manjkali v rednem izobraževanju. Vzrokov starši niso vedeli navesti, mladoletni pa so povedali, da so bili velikokrat prehlajeni, jih je bolela glava, so se slabo počutili. Kolikor so bili prisotni pa so šole poročale CSD, da so se težje vključili v učni proces in spremljali snov, prejemale so precejšnjo učno pomoč in imeli zelo kratek čas koncentracijo na učno snov ali upoštevanje navodil in pravil. Dva izmed mladoletnih sta bila nasilna do sošolcev, nasprotovala sta učiteljem, grozila učencem, kričala, odgovarjala, vpila, žvižgala po šoli, med poukom sta bila zelo moteča, celo udarila sta mimoidoče učence. CSD je v sodelovanju s šolo staršema nudil pomoč v okviru storitve Pomoč družini za dom. Pri tem pa dolgoročnega uspeha ni bilo. Izjema tu je mladoletni, ki je dokončal OŠ, se vpisal v srednjo šolo, a se tudi v nekaj mesecih sam izpisal. Se je pa samoiniciativno vpisal v program PUM-O izobraževanje.

»Bil je tudi vključen v desetmesečni program PUM-O, kjer se je počutil dobro in ga redno obiskoval ravno zaradi raznolikosti vsebin. Med drugim se je pričel usposabljati za voziški izpit. Po desetih mesecih programa ni smel več obiskovati oz. biti vključen vanj, kljub temu da

si je to močno želel, saj so razpisani pogoji to onemogočali.» (spis mladoletnika, november 2019)

Ena mladoletna je ravno tako OŠ obiskovala vestno, redno, se redno učila in šolanje končala brez težav. Po devetletnem uspešno zaključenem šolanju se je vpisala v srednjo šolo, ki jo še vedno redno obiskuje in za šolanje prejema tudi državno štipendijo.

Ostali mladoletni so šolanje zaključili: v tretjem razredu, trije v petem in dva v šestem razredu.

Le dva sta v času šolanja v OŠO napisala in poslala eno prošnjo za delo, kaj več se za delo nista zanimala. Ostalih pet mladoletnih, ki so prijavljeni na ZRSZZ, pričakuje, da jim bo le-ta uredil zaposlitev, saj, kot so povedali, so tam prijavljeni in delo svetovalcev je, da jim poiščejo zaposlitev. Na ta način v času zglašanja na ZRSZZ čakajo, da jih pokličejo oz. jim ob srečanjih povedo, če je kakšno prosto delovno mesto za njih urejeno. Do sedaj jim svetovalci tega še niso sporočili, a še vedno upajo na zaposlitev, kakršno koli.

Mladoletniki so v razgovorih povedali, da nimajo velike želje po zaposlitvi, čeprav so kot iskalci zaposlitve prijavljeni na zavodu za zaposlovanje vrsto let.

” ... zaposlitve si ne iščem, ker imam dovolj prihodkov na mesec, da lepo živimo s partnerko in otrokoma.” (spis mladoletnika, marec 2019)

4.4. Prosti čas

Mladoletni večino svojega prostega časa preživijo v bližini doma ali pa hodijo v druga romska naselja in se tam družijo s prijatelji, sorodniki ali razširjeno družino. Izjema so trije mladoletni. Dva doma veliko pomagata pri hišnih opravilih, tretji obnavlja družinsko hišo. Ob razgovorih z mladoletniki so le-ti ves čas srečanj na vprašanja o prostem času odgovarjali iste stvari (delam drva, pomagam mami, če mi reče, da pometem po hiši, pospravljam smeti okrog hiše, včasih čuvam sorojence, veliko časa in pozno v noč sem aktiven na FB, zato tudi pozno vstanem ...). Dva mladoletna sta bila za krajši čas vključena v organizirane športne aktivnosti. Zakaj sta to opustila, nista vedela povedati. En mladoleten pa je za krajši čas pomagal bližnjemu sosеду v delavnici in tudi za to bil denarno nagrajen. Po tem ko je uničil in odtujil orodja, ni več dobil priložnosti za delo oz. nadgrajevanje svojih delovnih izkušenj. Starši so glede prostega časa mladoletnih povedali, da včasih kaj postorijo, če jim naročijo, sicer pa, da so vzgojno nemočni.

Ob obiskih na domu nekateri starši niso vedeli, kje se njihov otrok nahaja oz. kaj počne. Mladoletni iz večjega romskega naselja so bili napoteni v popoldanski organiziran program, kjer bi strukturirano preživljali svoj prosti čas, vendar kljub zagotovitom in obljubam, da se bodo v program vključili, tega niso storili. Tudi vzroka, zakaj ne, niso vedeli povedati.

4.5. Izvajanje ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva

Ugotovila sem, da se šest mladoletnikov na predhodno skupno dogovorjene datume srečanj v zvezi z izvajanjem NOSV ni redno zglašalo na CSD in razloga odsotnosti niso sporočili ali opravičili. Navodila (povračilo oškodovancem, osebno opravičilo, udeležba v vzgojni posvetovalnici ...) s strani sodišča, izrečena v sklepih, mladoletni v treh od sedmih primerov niso izvršili. Z mladoletnimi, s skupaj dogovorjenimi izvedljivimi majhnimi koraki do rešitev, kot so izpolnitev navodil, so že skoraj izpolnili obljubljeni, vendar do realizacije ni prišlo.

Pri pogovoru s strokovnimi delavci so bili mladoletni sprva žaljivi, odrezavi in nespoštljivi, včasih so celo ves čas srečanja bili tihi, v nadaljnjih srečanjih na centru in tudi pri obiskih na domu pa so se pogovarjali bolj spoštljivo. Pri mladoletnih sem čutila nekritičnost do kaznivih dejanj, negotovost, tesnobo, strah, zmedenost, raztresenost, velikokrat izsiljevanje in na drugi strani brezbržnost, brezčutnost. Slednje izhaja iz petih primerov od osmih mladoletnih, ko so večkrat povedali, da se jim tako ali tako nič ne more zgoditi, če ne izpolnejo navodil s strani sodišča ali se redno zglašajo na srečanja na centru, saj so jim znanci in prijatelji iz naselja povedali, da kadar poteče tri leta od izrečenega vzgojnega ukrepa in sodišče po tem ustavi izvajanje le-tega, nimajo nobenih posledic. Štiri družine in štiri mladoletniki so bili v pogovorih spoštljivi, prijazni in se lepo izražali. Posebno pa se mi je zdelo to, da je ena mladoletna prihajala vedno urejena in bila vselej komunikativna, ena mladoletna in njena mati sta prišli na srečanje in samo vljudno kimali, spet druga mladoletna pa je bila večino časa tiha. Ugotovila sem tudi, da kadar smo imeli prvo srečanje na centru za socialno delo s prisotnimi starši, so le ti večino časa komunicirali z mano in tako mladoletni ni imel na prvem srečanju priložnost povedati svoje zgodbe. Starši so ga zagovarjali in tudi govorili, da njihov otrok kaznivega dejanja ni storil. Glede navodila s strani sodišča o povračilu stroškov kaznivega dejanja mladoletnega so starši vselej na prvem srečanju povedali, da tega denarja mladoletni ne bo povrnil. Tako sem veliko časa v nadaljnjih srečanjih z mladimi namenila razjasnitvi tega povračila in tudi o bolj primernem načinu komuniciranja oz. izražanja. Na srečanja so mladoletni prihajali urejeni, nosili čista oblačila po zadnji modi, bili čisti, razen ene mladoletne,

ki pa je bila na srečanjih na centru in ob obiskih na domu videti oblečena v umazana in raztrgana oblačila, kožo je imela umazano, lase je imela neurejene, imela je črno zanohtnico.

Mladoletniki se med seboj razlikujejo glede na izrečen ukrep, vrsto storjenega kaznivega dejanja in število storjenih kaznivih dejanj ter s tem v povezavi s številom NOSV v izvajanju. Storjena kazniva dejanja so bila: kaznivo dejanje zlorabe osebnih podatkov, kaznivo dejanje tatvine v prisotnosti polnoletnih oseb, kaznivo dejanje roparske tatvine, kaznivo dejanje nasilništva, več kaznivih dejanj tatvin in kaznivo dejanje tatvine. Navodila, izrečena mladoletnim s strani sodišča, so bila: opravičilo oškodovancu, obisk vzgojne posvetovalnice, osebno opravičilo oškodovancu, redno obiskovanje šole, povrnitev škode, obisk psihološke posvetovalnice, obisk poklicne posvetovalnice.

Odločno zanikajo, da so bili vpleteni v kazniva dejanja, krivdo prelagajo na sosterilce, policistom očitajo, da jih zanalašč ovadijo in mladoletnikom ne verjamejo in ne želijo poslušati njihove plati zgodbe, povedo tudi, da nadzorne kamere ne kažejo pravilno.

»... do svojega dejanja je bila nekritična in celo priznala, da v trgovinah večkrat kaj vzame, ko jo pa varnostniki pri tem zalotijo, vrne stvari nazaj.« (etnografski zapiski, februar 2019)

Samo dva mladoletna sta na prvem srečanju priznala storjeno kaznivo dejanje in ga obžalovala. Oba sta tudi samoiniciativno predlagala rešitve glede navodil sodišča in naredila načrt ter ga izpeljala.

»... kar sem doživela prvič, in sicer, da je mladoletnik za tem, ko je na dom prejel sklep o izrečenem vzgojnem ukrepu (CSD še ni prejel sklepa), takoj prišel k meni na CSD in se pozanimal, kaj sedaj to pomeni zanj. Zame je to pomenila ena velika mera odgovornosti z njegove strani. Glede storjenega kaznivega dejanja je povedal, da mu je zelo žal, a v tistem trenutku ga je nekaj, kar ni vedel opisati zavedlo, da je storil, kar se sicer ne sme ...« (etnografski zapiski, junij 2019)

Skozi razgovore z mladoletnimi sem ugotovila, da je njihovo izražanje in razumevanje povedanega z moje strani nekoliko slabše (kimanje ob pogovoru, zatem pa ne vedo obnoviti ali povedati bistva – nerazumevanje besed in pojmov), tudi pismenost (pisanje opravičil oškodovancem) je slabša. Opazila sem tudi, da se niti v romskem jeziku ne znajo izražati.

Nenehno opravičevanje mladoletnikov, da so pozabili poklicati na dogovorjeni dan srečanja, da so izgubili listič z datumom, da niso imeli prevoza, da so bolni in s tem posledično izostajanje na dogovorjena srečanja, so lahko strategije izmikavanja. Glede na starost ob storitvi kaznivega dejanja ne pokažejo zrelosti in se ne obnašajo na spoštljiv in dostojen način, da bi lahko bili vzgled mlajšim sorojencem, sovrstnikom ali sorodnikom.

»... opravljen obsežen pogovor skupaj z mladoletnim in staršem tudi o pomenu rednega zglazanja na center, kar sta oba po njunih besedah razumela, se je izkazal za še eno opravljeno formalnost. Že na naslednje srečanje ni prišel, telefonsko se je opravičil, da nima prevoza in tako je potekalo vsako drugo dogovorjeno srečanje, torej z raznoraznimi opravičili, ki nikoli niso bila utemeljena.« (etnografski zapiski, april 2019)

»Vabila sem ga pisno in ob obiskih na domu, vabila sem ga tudi ob slučajnem srečanju na hodniku CSD, ko je z mamu uveljavljal pravice iz javnih sredstev. Vsakič je obljubil, da bo na skupno dogovorjeni datum prišel, a ga žal ni bilo, za kar se ni opravičil ali sporočil odsotnosti.« (etnografski zapiski, september 2019)

Izjema tu sta dva mladoletna, ki sta se redno zglazala na razgovore in oškodovancu napisala opravičilo pa tudi povrnila škodo. V enem primeru sem predlagala Okrožnemu sodišču, da sklep o ukrepu ustavi po enem letu izvajanja le-tega. Ukrep NOSV še vedno izvaja, saj sodišče do sedaj še ni odločilo.

»Primer Žana je res izjema, ki socialnega delavca v vlogi vzgojitelja in prevzgojitelja osrečuje in daje upanje, da vsaj en mladoletnik uvidi odgovornost storjenega dejanja in se reši iz revščine. Izstopa tudi v načinu komuniciranja, saj je zelo pogovornjiv, vzdržuje očesni kontakt in za svoja leta je primerno psihofizično razvit najstnik.« (etnografski zapiski, februar 2020)

V vseh primerih oškodovanci mladoletnih povzročiteljev kaznivih dejanj zaradi osebnih razlogov niso želeli spoznati oz. se z njimi srečati (predaja denarja, osebno opravičilo, povračilo škode v obliki dela).

“... prosim, če me več ne kličete v zvezi s tem, ker sem že pozabil in ne želim o tem več nič slišati!” (spis mladoletnika, junij 2019)

5. RAZPRAVA

Na tej točki se mi zdi pomembno poudariti, da je socialno delo oziroma delavec, ki izvaja NOSV, skrbni in spoštljiv zaveznik v pogovoru, da spoštuje dogovor o sodelovanju in zasebnost, nikakor pa ni njegova vloga biti nergavi starš, tisti, ki nadzira in zapoveduje. Socialni delavci nastopimo kot podpora, kot zavezniki in sodelujemo skupaj z mladoletnimi in družino, ko ustvarjajo svojo pot do rešitve problema.

Navezanost na starše je dokaj varna, kjer so npr. mladoletnika starši pripeljali na srečanja s CSD ali pa ko so klicali in se zanimali za mladoletnikove datume srečanj, jih opominjali nanje ...

Mladoletniki imajo določene vedenjske težave, ki pa jih starši očitno niso pravočasno prepoznali oz. zmogli usmeriti svojih otrok na pravo pot in poskrbeti, da bi mladoletniki zaključili šolanje. Mladoletni potrebujejo strokovno pomoč svetovalca, npr. NOSV, kjer bi trajneje vplivali na vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj mladoletnikov s tem, da ostanejo v domačem okolju, so nadzorovani, vzpodbujeni za šolanje, zaposlitev in usmerjeni v prostočasne aktivnosti. Vključenost v okolje, ki na mladoletne škodljivo vpliva in kjer nimajo notranje motivacije za dosego izobrazbe, zaposlitve, urejanje življenja, strokovni delavci zelo težko dosežemo namen prevzgoje. Posledica izgube odnosa s starši v družini in njihova pomembnost prepoznavanja časa, namenjenega otrokom, je možnost izkušnje, da otrok preživi kvaliteten čas s svojimi starši in starš naredi otroku, kasneje mladoletnemu, pot v odnose, mu da motivacijo in kreativnost za zdrav razvoj in lepši jutri.

Izobrazbena raven pri mladoletnih je bila zelo nizka. Od osmih mladoletnih sta osnovnošolsko izobraževanje dokončala le dva, od tega je ena nadaljevala izobraževanje v srednji šoli. V osnovno šolo za odrasle (OŠO) so mladoletni bili vpisani več let, saj so jo neredno obiskovali in se ob tem niso prijavljali na razpisane roke za opravljanje izpitov ter posledično niso opravili obveznosti za napredovanje v naslednji razred. Osnovnošolskega izobraževanja do svojega 26. leta ne dokončajo. Vzroke nerazumevanja slovenskega jezika in tudi romskega lahko pripišem nedokončani osnovnošolski obveznosti in nerednemu obiskovanju pa tudi neizpolnjevanju obveznosti OŠO. Na ZRSZZ so mladoletni prijavljeni kot brezposelne osebe ali iskanci zaposlitve. V razgovorih sta le dva mladoletna povedala, da sicer imata željo po zaposlitvi, vendar da je upravičenost do socialnih transferjev dovolj velika za preživetje. Mladoletni skupaj s starši niso prepoznali in niso upoštevali vrednot, ki bi doprinesle k boljšemu, kakovostnejšemu

življenju ali slogu življenja (prosti čas, samospoštovanje, šolanje ...), ravnanja mladoletnikov so lahko miselna in nepremišljena.

Glede preživetega prostega časa, ko so bili odgovori mladoletnih vedno isti, mi pove, da so se skozi leta ali priučili uporabljati izraze, za katere so bili mnenja, da bom z njimi zadovoljna, ali pa je to pokazatelj, da je njihov prosti čas nestrukturiran, razen že prej omenjenih dveh izjem. Glede preživljanja prostega časa otrok in mladoletnih je v novomeški občini poleg RIC dejavno Društvo za razvijanje prostovoljnega dela, ki v dveh romskih naseljih nudi popoldanske delavnice in pomoč pri učenju oz. opravljanju šolskih obveznosti. V času zaposlitve, ko sem bila vodja dnevnega centra za otroke v romskem naselju, je bilo nekako nepisano pravilo, da nam vsakodnevno po naselju ni bilo potrebno hoditi, kar je izhajalo predvsem iz preteklih izkušenj zaposlenih, ki niso bile prijetne. Doživljali so različne pritiske in ustrahovanja s strani staršev. Srečevala sem se z različnimi težavami ob tem, da sem ekipo, ki mi je pomagala na terenu, motivirala in pojasnjevala, da dobrih rezultatov ne bomo dosegli, če bomo v učilnici le čakali na prihod otrok na delavnice. Težava je bila, ker so sodelavke imele vsakodnevne strahove stopati po naselju. Strah jih je bilo, da bomo naleteli na pretepe, da bomo tepene, da nas bodo kregali, kričali na nas, nam grozili in bili žaljivi, nas ustrahovali. Velikokrat sem »stopila v kožo« romskih družin in razmišljala, kako se bi sama počutila, če bi mi nekdo vsak dan znova prišel na vrata in se želel z manj pogovarjati, mi rušiti mojo rutino dneva. To so se spraševale tudi moje sodelavke, a moj odgovor je bil, da če družine, predvsem starši ne bodo želeli kateri dan govoriti z nami, nas sprejeti v predhodnem dogovoru z njimi, nam bodo to povedali in to bomo spoštovale, upoštevale in razumele. V tem delu sem želela poudariti, da neformalno izobraževanje, ki ga ponujajo nevladne organizacije, zelo veliko pripomore k formalnemu izobraževanju romskih otrok in potrebno bo še veliko let kontinuiranega dela socialnih delavcev na tem področju, tistih, ki bi želeli delati z Romi, s celotno družino in soustvariti možnosti za premike iz začaranega kroga revščine. Želela sem poudariti tudi to, da brez sodelovanja staršev, ki so osnovna celica družine, poleg otrok in glede na njihovo stopnjo pridobljenega zaupanja, ni možno pričakovati uspeha oz. sodelovanja. Z dolgoletnim sodelovanjem z OŠ smo dosegali pozitivne premike, saj so osnovnošolski otroci in njihovi starši začutili, da jim želimo dobro. Z OŠ smo se dogovarjali o domačih nalogah za otroke, o oblikah pomoči učenja, skupaj z otroki se pripravljali na ocenjevanja, z obvestili šole seznanjali starše o njihovih otrocih, saj le-ti niso prihajali na govorilne ure v šolo ...

Za mladoletne, ki nimajo strukturiranega svojega prostega časa in tudi namen NOSV ni dosežen, vidim smisel v programih za mladoletnike, kakršen je PUM-O, ki ga izvaja novomeški

RIC, kjer skozi različne delavnice in aktivnosti, ki so vodene in kontinuirane, mladoletniki pridobijo določene veščine ter imajo organiziran svoj prosti čas. Na spletni strani RIC NM je zapisano, da je PUM-O projektno učenje za mlajše odrasle med 15. in 25. letom, ki so iz različnih vzrokov opustili šolanje, so brez poklica ali ustreznih zaposlitvenih izkušenj. Program je izobraževalen in obogaten z interesnimi dejavnostmi, ki mladoletnikom pomagajo doseči zastavljene cilje. Mladi lahko s pomočjo mentorjev in zunanjih sodelavcev opravljajo manjkajoče šolske izpite, voziške izpite, najdejo zaposlitev. Naučijo pa se tudi kuhati, razreševati osebne stiske in sprejemati drugačnost. Mladoletniki, ki so zaradi vzgojnega ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva napoteni na zgoraj opisan program in ga obiskujejo, so zelo zadovoljni, ker, kot rečejo, se tam veliko naučijo. Eden izmed mladoletnikov, ki ima na centru za socialno delo nadzorstvo organa socialnega varstva in obiskuje ta program, ponosno pove, da se pripravlja na voziški izpit in zaposleni na programu mu pomagajo pri učenju cestno prometnih predpisov.

Na CSD, kjer je potekalo prvo srečanje v vzvezi z NOSV, sem mladoletnim skupaj s staršem razložila, da smo tako kot oni domov, mi prejeli na CSD sklep sodišča o vzgojnem ukrepu. Prebrala sem ga, saj na moje vprašanje mladoletniku, če ve, katero kaznivo dejanje je storil, tega ni vedel. Zatem sem tudi obrazložila, kako in na kakšen način poteka NOSV. Običajno so starši in mladoletniki zanimali kazniva dejanja, zatem pa krivili druge mladoletne, govorili, da policisti lažejo, celo to, da kamere v trgovinah kažejo napačne ljudi, oni pa so po krivem obsojeni. Pomirili so se šele, ko sem jim razložila, kaj je moja vloga in naloga pri NOSV ter da nikakor nisem v vlogi policista ali sodnika. Mladoletni bi potrebovali stalen, kontinuiran individualiziran nadzor in strokovno pomoč, da bi se trajneje vplivalo na pravilen razvoj in njihovo vzgojo. To bi dosegli skozi zaupen odnos, vodenje, usmerjanje, vzpodbujanje ter na ta način zmanjšali negativne učinke kršitev. Mladoletniki se na prvem srečanju na centru za socialno delo največkrat niso strinjali glede ugotovitev sodišča in izrečenega sklepa sodišča. Povedali so, da se ne spomnijo, da bi naredili kakšna nečedna dejanja in tudi da niso storili očitana jim kazniva dejanja. Načrt o izvajanju NOSV so vseeno podpisali, a ga ne izpolnjevali.

Starši so vselej izražali vzgojno nemoč, to, da vzgojno ne zmoreta v zadostni meri pozitivno vplivati na mladoletnika in ga odvrčati od širše družbeno nesprejemljivih dejanj v prihodnosti. Kadar so mladoletniki ob zaupno zgrajenem odnosu na srečanjih odkrito povedali zgodbe, kako so storili kazniva dejanja in kadar so se zatem v pogovor vključili starši, so le-ti pojasnjevali, da kaznivega dejanja njihov otrok ni storil. Mladoletniki so celo obljubljali, da kakšnih podobnih kaznivih dejanj ne bodo več počeli in s tem pokazali mero kritičnosti do svojih

ravnanj. Takšne izreke sem razumela, kot že prej zapisano, za mero kritičnosti do storjenih kaznivih dejanj oz. zavedanje, da kaznivih dejanj mladoletnik ne bo več počel. Kjer pa so mladoletniki ob izrečni obljubi še naprej počeli kazniva dejanja, sem razumela, da so to bile le besede zame, in sicer, da bom jaz z njimi zadovoljna.

Ob spoznavanju družin in mladoletnikov skozi moje delovne obveznosti sem ugotovila, da mladoletniki postanejo starši prezgodaj, npr. pri petnajstih, celo pri štirinajstih letih, in je glede na osebnostno zrelost in storjena kazniva dejanja sklepati, da še niso izgrajene zrele osebnosti do te mere, da bi lahko odgovorno skrbeli za otroka.

“... občasno čuvam svoje otroke, kadar imam čas.” (spis mladoletnika, maj 2019)

Mladoletni, za katerega sta od rojstva skrbela stara starša in je imel primerne bivalne pogoje (svojo polno opremljeno sobo, redne obroke, urejene sanitarne prostore, zidano hišo v manjšem romskem naselju z napeljšano elektriko in vodo, urejeno kuhinjo, zagotovljen prevoz s strani starih staršev) in primerne družinske odnose, je vseeno zašel v težave s storjenimi kaznivimi dejanji. Je pa napram ostalim mladoletnim dokaj redno izvajal NOSV, saj je imel podporo starih staršev in primeren vzgled bratrancev in sestričen. Tudi mladoletna, ki je imela primerno urejene bivalne razmere, podporo staršev in odraščala izven romskega naselja, je bila pri izvajanju NOSV uspešna. Ostali mladoletni niso imeli niti zagotovljenih osnovnih življenjskih pogovjev, da bi lahko uspeli v življenju, saj so se vselej vračali v nevspodbudno okolje, kjer so se morali boriti, da so preživeli. Raziskava je pokazala, da mladoletni niso imeli vzpodbudno domače okolje in kompetentne starše za zdrav psihofizičen razvoj. Mladoletni, ki niso bili nikoli vključeni v predšolsko vzgojo, in tudi tisti, ki so bili vključeni že s tremi leti v vrtec, niso dokončali rednega osnovnošolskega izobraževanja niti osnovnošolskega izobraževanja za odrasle. Izjema sta bila le dva mladoletna, eden je dokončal OŠ, druga pa je bila vpisana in redno obiskovala srednjo šolo. V zvezi z iskanjem zaposlitve sta le dva pokazala interes, in sicer sta poslala le eno prošnjo za zaposlitev. Prosti čas so mladoletni izrabljali za druženje v naselju oz. s svojimi širšimi družinami. Le dva sta bila vključena v organizirane športne aktivnosti za kratek čas. So pa vsi opravljali gospodinjska opravila in tako bili v pomoč staršem pri vsakodnevnih opravilih (priprava drv, pometanje, čuvanje sorojencev ...). Večina mladoletnih ni v skladu z dogovorom in načrtom dela resno pristopila k izvajanju vzgojnega ukrepa, kar je posledično pripeljalo do neizvrševanja sklepa sodišča v zvezi z NOSV. Izjema sta bila le dva, ki sta izvrševala dogovor in načrt dela v zvezi z izvajanjem NOSV. Večina mladoletnih je bila brezbržna in brez uvida glede posledic neizvajanja sklepa sodišča. Odnos do uradne osebe so mladoletni sprva imeli nespoštljiv, kasneje, skozi vzpostavljen odnos pa

bolj spoštljiv. Le dva od osmih mladoletnih sta priznala storjeno kaznivo dejanje in ta dva sta izvrševala dogovorjeno.

Številni mladoletni prestopniki so žrtve s kompleksnimi izzivi, a žal prihaja do pomanjkanja strokovnega kadra za delo z njimi. Zatorej bi bilo smotrno razmišljati o večletnem celostnem skupnostnem načrtovanju vzgajanja in prevzgajanja mladoletnika z individualnim načrtom, skupaj z njim in starši z vključitvijo mladoletnika v svetovanje, terapijo, psihološko obravnavo, zdravstveno obravnavo in še kaj. Družinski pomočnik bi bila oseba, ki bi z družino načrtovala vsakdanja opravila, obveznosti, usmerjala družino in ji bila v pomoč pri vsakdanjih opravilih (vstajanje, priprava otroka za v šolo, priprava zajtrka in malice ter kosila in večerje, usmerjanje pri navezovanju odnosa starš – otrok, skrb za higieno, gospodinjska opravila ...). Razvojni pristopi pri mladoletniku so namreč temelj za zmanjšanje ponavljajočih se delikventnih dejanj mladoletnika v primerjavi s kaznovalnimi pristopi. Kot strokovni socialni delavci, ki delamo z Romi, moramo biti etnično občutljivi in kulturno kompetentni, da bi bolje in lažje razumeli mladoletnikovo življenje in njegovo socialno mrežo. Naša naloga je, da skozi socialno delovni odnos s socialnimi metodami dela in majhnimi začrtanimi koraki pomagamo družinam z vodenjem, usmerjanjem, spodbujanjem, seznanjanjem in smo v pomoč pri reševanju tistega, česarar in kjer ne zmorejo. Zaviršek (2010) govori o konceptu drugačnosti, kjer drugi ali drugačen pomeni kulturno, družbeno, spolno in drugo manjvrednost in simbol tujosti. Sama, dokler nisem prebrala tega članka, sem ravno tako uporabljala izraz, da je delo z Romi drugačno, predvsem ko sem komu razlagala, kaj obsega moje delo in kako ga sama izvajam in pristopam v procesih pomoči. Vsekakor sem govorila o načinu dela z Romi šele po nekaj letih dela z njimi, po pridobljenih letih izkušenj. Z izrazom, da je delo z dolenjskimi Romi drugačno, nikoli nisem imela namena sporočati hierarhičnega razmerja ali jih izključiti oz. jim pripisati negativne lastnosti. Tudi kolegi v službi, ki delajo z Romi, so uporabljali ta izraz, dokler se nismo o prebranem članku obširno pogovarjali in dognali, da res ni mišljeno izključevanje Romov ali rasizem, saj jim želimo pomagati, jim pomagamo vsakodnevno in jih ozaveščamo. Z naše strani je mišljeno, da je delo z dolenjskimi Romi zaradi ranljivosti skupine res specifično glede komunikacije in podpore, saj konkretna zakonodaja zanje ne obstaja, s strani Romov pa vedno znova poslušamo, da so drugačni kot mi, da pri njih je tako in da kljub našim prizadevanjem in dobronamernosti (pohvalijo nas!) ne bomo dosegli rezultatov, ki bi zadostili standardom večinske družbe. Način komunikacije s strani strokovnih delavcev do Romov je prilagojen glede iskanja rešitev, svetovanja, ker imamo razumevajoč in empatičen odnos do stisk, ki jih doživljajo. Naše terensko delo v naseljih vsaj dvakrat na teden ter dostopnost ostale

dni v pisarnah je lahko dokaz, da res smo razumevajoči in željni dobrih rezultatov. Strokovni delavci se tega zavedamo, zavedamo se, da dokler se ne bo spremenila zakonodaja in sistem na nivoju države, se tudi naše razvrednoteno delo in ugled CSD v uporabnikovih očeh ne bo povrnil in doprinesel k uspešnejšim rezultatom – do boljšega, človeku dostojnega življenja (obiskovanje pouka, dokončanje osnovne šole, manj storjenih kaznivih dejanj, odgovorno starševstvo, manj nasilja nad otroki in ženskami ...). Kljub spisanim vsem poročilom na inšpektorat za šolstvo, na tožilstva in sodišča, tako za mladoletne storilce številčnih kaznivih dejanj kot starejše storilce kaznivih dejanj, povzročitelji in njegova socialna mreža ne dobijo sporočila, da so tovrstna dejanja nesprejemljiva in nedopustna. Bojimo se, da zdajšnje generacije zapuščajo mlajšim rodом sporočilo, ki ga Romi sami povedo, in sicer, da dobijo s strani države dovolj denarja in ni potrebno dokončati osnovne šole in biti zaposlen osem ur, da bi dobil znesek minimalne plače. Ravno to pa nakazuje na malo pozitivnih vzorcev znotraj romske skupnosti in o notranji motivaciji uporabnikov. Ugotavljamo, da bi bilo potrebno zaposliti veliko več strokovnih socialnih delavcev, ki bi vodili pri vsaki družini storitev Pomoč družini za dom in jim na ta način pomagali pri finančnem načrtovanju iz meseca v mesec, gospodarnem ravnanju z imetjem in pomagali pri izvrševanju starševske skrbi. Le tako bi s kontinuiranim delom po nekaj letih vztrajnosti prišli do rezultatov skupaj z Romi in ne namesto njih. Skozi dejanske primere lastnega vloženega truda bi Romi prišli do vrednote, do spoznanja, kjer bi cenili ta trud in delo. Strokovni socialni delavci bi z romskimi družinami, s ciljnim skupinami, kot so mladoletna dekleta v pričakovanju prvega otroka, dekleta z izkušnjo zgodnje poroke, družine z elementi zanemarjanja otrok in nadzorom starševske skrbi, izvajali vsebine, kot so priprava na prihod otroka, načrtovali in se vključevali v dnevni ritem družine, na odzivanje otroka in njegovo zdravje ter bili v pomoč pri razpolaganju z denarjem glede na število dni v mesecu.

Strokovni delavci ugotavljamo, da so prioritete porabe denarja pri Romih drugačne in v kolikor ugotovimo, da je zaradi negospodarne rabe denarja ogrožen otrokov razvoj, v okviru nalog in pooblastil, ki jih imamo, postopamo po metodah socialnega dela, in sicer najprej z najmilejšimi ukrepi. V okviru aktivnega reševanja socialne problematike imamo podpisane dogovore, ki niso namen odvzemu ali prenakazovanju denarja v funkcionalno obliko, ampak k spodbujanju k učenju romskih družin in sprejemanju novih družbeno odgovornih vedenj pri postavljanju življenjskih prioritet. Ob tem bi omenila, da ob odvzemu denarno, socialne pomoči vse pre pogosto prihaja do hujših verbalnih konfliktov in besednih groženj strokovnim delavcem. Vsi, ki smo izpostavljeni na takšen način, se moramo posebej angažirati, da posamezne

pripadnike romske skupnosti pomirimo in jim obrazložimo, zakaj je do odvzema DSP prišlo. Kljub mesečnemu spodbujanju družin, da do tega ne bi prišlo, smo podvrženi stresu. Kot strokovni delavci obravnavamo Rome strokovno, jim ponudimo in večkrat seznanimo o možnostih pomoči, o posledicah neobiskovanja na dogovorjena srečanja oz. neizvrševanja dogovorov, a namesto njih se ne moremo odločiti in prevzeti njihov del odgovornosti za dejanja, ki jih počnejo in so širše družbeno nesprejemljiva. Želim poudariti, da zelo dobro poznamo kulturo in zgodovino ter nemoč Romov. Razumemo, da so ženske – punce čedalje mlajše, to so mladoletne, ko postanejo mamice, se »poročijo« in doma niso imele vzorca, kako poskrbeti za otroka, kako biti odgovoren starš, kako se zaščititi pred nasiljem, kako redno pošiljati otroka v šolo, njihovi starši se celo strinjajo z mladoletno zvezo in nosečnostjo. Vse to se dogaja kljub vsemu opravljenemu delu strokovnih socialnih delavcev, kljub mnogoterim razgovorom, nudenju pomoči, ozaveščanju in povezovanju z raznimi institucijami, kot so OŠ, bolnišnice, ZD, svetovalnice, zavodi za prestajanje kazni zapora, policija, prevzgojni domovi, nevladne organizacije ...

Zaviršek in ostali glede na raziskave navajajo, da je »prehod iz otroštva v odraslost pri romskih otrocih in s tem videz »hitreje razvitih«, »odraslejših«, celo »manipulativnih« otrok, kot da so otroci, ki živijo v tveganih okoljih, sposobni upravljati svoje življenje in ravnaajo tako, da se čim bolj zavarujejo in utrpijo čim manj poškodb in trpljenja, saj gre za preživetje v tveganem okolju, kjer razvijejo številne spretnosti za preživetje.« (Zaviršek in ostali, 2019, str. 25) V tem delu bi se navezala tudi na članek avtorice Zaviršek (2010), kjer pravi, da glede na etnografsko gradivo romske ženske govorijo le o »slabih živcih« ali »da nimajo več živcev«, moški pa se zatekajo v alkohol ali samomore, kar je posledica izražanja vsakdanjih stisk in duševnega trpljenja ter transgeneracijskih prikrajsanosti. Zapisano lahko potrdim, saj vsakodnevno na razgovorih poslušam te izraze, pa tudi še »sem vzgojno nemočna«, »otroci me ne poslušajo, ne upoštevajo me, pa sem jim kupil/a vse, kar so si zaželeli, v šolo pa nočejo itd.« Vsakokrat jim ponudimo varen prostor za pogovor tako v pisarni kot na terenu, jim obrazložimo, da smo vsak dan tukaj, da lahko pridejo na pogovore ali pokličejo in jim pomagamo, tudi datume in ure dogovorimo ter zapišemo na lističe, a se žal ne zglasijo. Neopravičene dogovorjene izostanke niti ne sporočijo, ob prihodnjem srečanju povedo, da so pozabili priti ali pa da so izgubili listič z datumom.

V letu 2019 sem bila deležna posveta s področja duševnega zdravja na CSD DBK, Enota NM, kjer se mi je zdel zanimiv podatek s strani Nacionalnega inštituta za javno zdravje, koliko in kakšne raznolike teme pokriva njihova služba ter koliko programov na področju preventivnega

zdravja nudijo, kar izhaja tudi z njihove spletne strani, in ti programi po večini niso vezani na obvezno zdravstveno zavarovanje. Sicer pa imajo skoraj vsi Romi urejeno osnovno zdravstveno zavarovanje iz naslova prejemanja DSP. Ugotavljali smo, da se kljub širše dostopnemu gradivu o temah in vsebinah preventivnega zdravja, s katerimi jih seznanjamo tudi strokovni delavci CSD, Romi žal ne udeležujejo. Pri svojem delu na terenu v romskih naseljih sem pred leti kot izvajalka programa popoldanskih delavnic za otroke med ostalim želela približati staršem in otrokom zdravstvene vsebine Zdravstvenega doma, in sicer z izvajanjem v naselju. Povezovala sem se z izvajalkami zdravstveno vzgojnih delavnic in tako mesečno za starše kot otroke glede na aktualne teme pripeljala zdravstveno osebje v naselje. To je bilo kontinuirano delo. Romski starši in otroci v naseljih so to sprejeli in se udeležili delavnic na temo zdravja, kjer so spoznali ali pa se le seznanili z načini ravnanja pri nesrečah, pri oskrbi ran, zaščiti pred klopi, zdravem načinu življenja, zdravi prehrani, spolni vzgoji ipd.

Vsake pol leta na sodišče pisana poročila o izvajanju vzgojnih ukrepov pri mladoletnih in hkrati tudi priporočila, da mladoletne ponovno pokličejo na sodišče in jim obrazložijo sklep sodišča, saj so bili na srečanja neodzivni in so s tem pokazali neodgovornost do izrečenega vzgojnega ukrepa, so v nekaj primerih obrodila sadove vsaj za kratek čas in so se mladoletni pričeli zglašati na srečanja. Če je sodišče vse mladoletne, za katere sem spisala priporočilo, povabilo na razgovor, povratne informacije o tem nisem prejela. So pa nekateri mladoletni sami povedali, da so bili vabljeni na sodišče. Ostali so lahko prejeli vabilo in se, tako kot na center, tudi na sodišče niso odzvali. S tem podatkom ne razpolagam.

Pri svojem delu z Romi upoštevam antirasistična načela v okviru kulturne kompetentnosti socialnega dela s tem, ko poznam družbenoekonomske okoliščine, vpliv rasizma in drugih oblik zatiranja (Dominelli 1988, Devore, Schlesiger 1999, Thompson 2002, Laird 2008, v Humljan Urh, 2013) in s tem nudim podporo pripadnikom etnične manjšine in nikakor ne čutim, da delam to delo kot »kazen«.

V uvodu sem zapisala, da je moja pot socialne delavke ravno delo z Romi in v teh letih dela z njimi se mi zdi, da sem videla in pridobila že zelo veliko različnih izkušenj, ravno skozi primere tako s posamezniki kot z družinami in s sodelovanjem širše socialne mreže. Največ izkušenj za učenje in dobro delo sem pridobila na terenu, torej med njimi v naseljih. Tako ves čas v nalogi izhajam iz primerov, ki sem jih doživela in jih doživljam/o vsakodnevno, na tem mestu pa jih povezujem in analiziram ter interpretiram s ponujeno literaturo.

Včasih so nam starši govorili, da se vsako delo začne pri metli, kar je pomenilo, da ne moreš takoj biti vodja proizvodnje, če nisi šel skozi vse faze proizvodnje, začeni pri čiščenju. Ravno tako lahko primerjam svoje začetke dela z Romi in kje sem se največ naučila? »V proizvodnji«, torej v naselju med njimi. To so bili in še vedno so dragoceni procesi spoznavanja kulture, običajev, romskega jezika, navad, zgodovine, ljudi, vzpostavljanja odnosa in zaupanja, kar mi je dalo veliko mero razumevanja in spoštovanja Romov.

V razgovoru s sodelavcem, ki je zapustil 40 let dela na področju Romov in zaslužen odšel v pokoj, je povedal, da je odnos do njega npr. v času, ko je on pričel delati z Romi in še nekaj let za tem, bil dostojen, spoštljiv. Danes pa je opazal, da so mladi vse bolj nesramni in nespoštljivi, tako do njega kot npr. v trgovinah, na ulici, celo do staršev in starih staršev (osebni pogovor, avgust 2019). Veliko takih vsebin izhaja tudi iz poročil policistov, izrekov tožilstva, sklepov sodišč o nadzorstvu organa socialnega varstva, kjer so opisana nečedna dejanja mladoletnikov. Ko sem s sodelavcem opravljala naloge na terenu, so ga starejše generacije Romov naslavljale z »gospod tovariš« in čutiti je bilo spoštljiv odnos, sprejemanje. Medtem ko se mlajše generacije niso bile zmožne pogovarjati dostojno in imeti primeren odnos z uradno osebo, četudi smo jim želeli dobro. Z neprimernimi izrazi, nespoštljivostjo, agresijo in ustrahovanjem so izražali svojo nemoč. Tako se je sodelavec največkrat z razlago obračal na starejše generacije (stare starše, starše) in prosil, da prenesejo vsebino informacij v pričo njega mladim, ki so bili poleg in se jih je tikalo. Mogoče izvira ta razlika v odnosu prej in sedaj ravno v pomanjkljivem socialnem starševstvu, ki, kot pravi Zaviršek (2012, str. 31), »je socialno starševstvo razmerje med odraslim in otrokom, ki temelji na dolgoletnem, socialnem, ekonomskem in čustvenem odnosu skrbi in navezanosti, znotraj katerega odrasli opravlja starševske funkcije ter ima starševske dolžnosti in pravice.«

Pri romskih družinah sem skozi primere na delovnem mestu opazila, da mlajše generacije dejansko ne zmorejo v zadostni meri poskrbeti za številčne otroke, saj se zelo mladi s 13., 14., 15. leti, kot pravijo starši, »poročijo«, čemur ne nasprotujejo, še več, strinjajo se, da so tako mladi v partnerskih zvezah in nudijo streho nad glavo tujemu otroku ter dovoljujejo življenje podobno zakonskemu, da njihovi mladoletni otroci doživljajo spolne odnose, mogoče tudi spolno nasilje in posledično postanejo starši. Naša strokovna služba nameni veliko časa svetovanju staršem, ki svojih otrok ne pošiljajo v šolo ter jim s tem kršijo osnovno pravico do izobraževanja. Starši povedo, da jih otroci ne poslušajo, da so nemočni. Mi pa jih seznanjamo, da morajo ravno oni biti vzgled svojim otrokom in jih zjutraj zbuditi, obleči ter napotiti na avtobus, ki pelje do šole, sodelovati s šolo in spremljati otroka, ga nadzorovati. Žal se še vse

prevečkrat srečujemo s prevelikimi neopravičenimi izostanki od pouka in nedokončanim devetletnim šolanjem ter posledično odvzemom DSP na podlagi Dogovora o aktivnem reševanju socialne problematike, ki ga staršem najprej razložimo, nato pa ga podpišejo ob podani vlogi za pridobitev DSP. Starši s tem, ko ne pošiljajo otrok v šolo, ne izpolnjujejo starševske skrbi in svojim otrokom, ki potrebujejo pomoč pri vzgoji, da bi se osamosvojili in naučili iskanja novih rešitev, ne podajo otrokom vrednot za življenje oz. jih zanemarjajo. Starši morajo svojim otrokom zagotavljati nemoteno vključevanje v izobraževalne procese, zagotavljati zaščito in varstvo njegovih pravic. Naloga socialnega delavca je, da je takim staršem v pomoč, v spodbudo. Odgovornost strašev pa, da sprejmejo usmeritve in vzgajajo otroke in delajo v največjo korist otrok. Vse prevečkrat se srečujemo s tem, da skupno dogovorjene načrte (npr. vzpodbude) žal ne izvršijo, tako se na dogovorjene datume za srečanja razgovorov žal ne udeležijo. Tekom sodelovanja z družinami sem zaznala, da starši težko postavijo otrokom meje in s tem dopuščajo lastno voljo otroka, npr. otrok se sam odloči, če želi iti v šolo, otrok (13-, 14-letni) se sam odloči, da bo živel pri družini fanta/punce, otrok se sam odloči, kje bo preživel popoldne ...

Ob vseh zgoraj naštetih dejavnikih je za razvoj otroka pomembno vzpodbudno domače okolje in spodbuda staršev, ki so otrokova primarna navezanost. Pri vzgoji romskih otrok in njihovih starših je zaznati elemente etnizacije in patologizacije, duševnega zdravja (travme staršev in otrok), vse več otrok usmerjenih v šole s prilagojenim programom, sicer zaradi vedenjskih težav in zaradi nemoči staršev pri vzgoji. Nevladne organizacije ponujajo učenje oz. šolanje, ki je neformalno udejstvovanje otroka, mladostnika ali odraslega, to pa vključuje tudi telesni in duševni razvoj, osebno odgovornost, smisel za estetiko, lepoto, tudi čustvena plat pride do izraza.

Romska skupnost na območju Dolenjske ima nizko izobrazbeno strukturo, visoko stopnjo brezposelnosti, slabše stanovanjske pogoje in še vedno je v večji meri izključena. In otroci, ki se rodijo v takem okolju ter tam živijo, težka napredujejo v osebni razvoju ali razvijejo lastne pozitivne potencialne in kompetence.

Namen magistrskega dela je bil tudi ta, da sem zapisala ter s tem sporočila, kaj počnem – o strokovnih socialnih delavcih in kako bi lahko še izboljšali svoje delo na tem področju oz. koliko je še v naši moči pripomoči k boljšemu življenju najprej romskih otrok, zatem pa tudi, kako staršem pomagati biti sočutni starš in izpolnjevati starševsko skrb.

Ne bi bilo odveč razmišljati o k rešitvi usmerjenemu pristopu, ki ga Mešl opisuje in podkrepi še z ostalimi avtorji, »da je naloga socialne delavke, da ustvari razmere za sodelovanje, kamor

lahko vsak posameznik vstopi s svojimi izkušnjami, svojim razmišljanjem, svojimi idejami o dobrih rešitvah in vodi pogovor tako, da bosta sogovornik in socialna delavka razmišljanja in ideje prevedla v dejanja, v uresničljive korake, ki bodo vedno znova načrtovani tako, da bo pri tem upoštevana sogovornikova zelena smer in bo prostor za njegovo enkratnost.« Ravnanje po konceptu delovnega odnosa soustvarjanja (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2008, prav tam) nas v socialnem delu že v temelju podpre za takšno ravnanje. Sam koncept nas usmeri k soustvarjanju rešitev, hkrati pa koncept delovnega odnosa dopolni k rešitvi usmerjen pristop s posebnim, socialnodelnim okvirom za sodelovanje z ljudmi v skupnem projektu, ker soustvarjamo deleže v rešitvi. (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2008, str. 9, prav tam) »K rešitvi usmerjen pristop lahko uporabimo samostojno, lahko pa ga varno uporabimo kot dopolnilo drugim pristopom.« (Iveson, 2002, str. 149, prav tam) (Mešl, 2018, str. 95–96)

Pomembno spoznanje, do katerega sem prišla skozi proučevanje te naloge, je, da je družina, primarna družina, temelj in izhodišče vsega ponujenega znanja in vrednot, s katerimi bi morali biti opremljeni vsi otroci tega sveta. Starši pa bi morali vestno, spoštljivo in odgovorno opravljati vsebino starševske skrbi ter s tem svoje otroke, mladoletnike, kasneje polnoletne, vzgajati v spoštljive in družbeno odgovorne ljudi, ki bodo v sožitju z ostalimi prebivalci pripomogli k večji integriteti in s tem sobivanju v družbi.

6. SKLEPI

Bivalni pogoji odraščanja otrok in bivalne razmere mladoletnih so slabši, kot pri večinskem prebivalstvu. Na podlagi rezultatov raziskave imajo mladoletni v družini veliko težav pri upoštevanju meja in pravil staršev ali starih staršev. Vse dužine so se preživljale s pomočjo socialnih transferjev.

Glede izvajanja NOSV sem v sedmih primerih komunicirala z mamami oz. babicami, le glede enega mladoletnega z očetom. To bi lahko pomenilo, da so mladoletni bolj navezani na mame oz. babice kot na očete, ali pa bi lahko pomenilo, da imajo moški v družini vlogo komuniciranja oz. avtoritete glede drugih situacij v zvezi z mladoletnimi oz. otroki.

Za mladoletne so v otroštvu v veliki meri prevzemale skrb za vzgojo babice ali mame, dva pa sta bolj ko ne bila prepuščena sebi in ulici.

Dokončana osnovnošolska izobrazba ni pogojena z vključitvijo otrok v predšolsko vzgojo, saj tudi ne vključeni mladoletni niso dokončali rednega osnovnošolskega izobraževanja niti osnovnošolskega izobraževanja za odrasle. Izobrazbena raven pri mladoletnih je zelo nizka in poleg okolja odraščanja (vzpodbudno okolje, kompetentni satrši ...) bi lahko vzroke za nerazumevanje slovenskega jezika pripisali ravno nedokončanemu osnovnošolskemu izobraževanju. Pri dveh mladoletnih, ki sta dokončala devetletno šolanje, je komunikacija v slovenskem jeziku s strokovno delavko potekala lažje. Mladoletna sta bila sposobna dojeti vsebino razgovorov s tem, ko sta jo s svojimi besedami obnovila.

Mladoletni, katerih starši so bili v njihovi dobi odraščanja oz. otroštva za dlje časa odsotni pri vzgoji otroka, npr. na prestajanju kazni zapora, so ti mladoletni izvajali več kaznivih dejanj kot mladoletni, katerih starši so bili skupaj prisotni pri vzgoji.

Iz zapisov je videti, da so se mesečnih dogovorjenih razgovorov na CSD bolj redno udeleževali tisti mladoletni, nad katerimi so starši v večji meri izvajali starševsko skrb in so bili mladoletni s strani staršev nadzirani. Zato njihov napredek (končana OŠ ali OŠO) ne moremo z zagotovostjo pripisati le izvrševanju Dogovora o izvajanju NOSV, ampak je lahko vzrok v večji skrbi s strani staršev, ki so poskrbeli za mladoletne.

Naloga strokovnih socialnih delavcev, ki poleg ostalih delovnih področij opravljajo delo z mladimi Romi, ni prevzgoja. Naloga je, da smo spoštljivi zavezniki mladoletnim in jim nudimo varen kraj in prostor za pogovor in graditev samozaupanja. S tem vzpostavimo odnos za soustvarjanje skupnih možnih dobrih rešitev.

7. PREDLOGI

Moj prvi predlog se nanaša na starše romskih otrok, ki bi se morali udeleževati delavnic pridobivanja starševskih veščin, saj se mi zdi pomembno, da starši prepoznajo starševsko vlogo v družini in svoje vzorce razvijejo v korist otrok.

Predlagam programe preventive in ozaveščanja za mladoletne v lokalnem okolju, ki bi krepili njihovo moč – institucije pa bi bile med seboj povezane (pri izvajanju NOSV ni uspešnega sodelovanja mladoletnikov, saj se kot neprostoVOLJNI uporabniki ne vključujejo v programe in skozi delo z njimi na centru še naprej kažejo odklonsko vedenje), prosti čas mladoletnika pa bi se izpopolnil.

Predlog za delo z mladoletniki na CSD, katerih vse več primerov glede težav v odrasčanju in početjem kaznivih dejanj obravnavamo, bi bil tudi zaposlitev enega strokovnega delavca – referat za mladoletne Rome, ki bi delal le z mladoletniki skupaj z njihovimi družinami in se povezoval z izvajalci programov v lokalnem okolju.

Eden izmed predlogov je tudi izvajanje storitve Pomoč družini za dom in s tem več zaposlenih strokovnih socialnih delavcev na centrih za socialno delo, ki bi družinam s številnimi izzivi pomagali v projektih pomoči (poglobljeno, sprotno, kontinuirano spremljanje in usmerjanje družine in njene socialne mreže).

Naslednji predlog za zmanjšanje kaznivih dejanj pri mladoletnih bi zajemal aktiviranje mladoletnikovih virov moči in njegove socialne mreže, saj trenutno »uspeh« pri mladoletnih dosežemo le z zunanjo motivacijo in ne z njihovo notranjo motivacijo, kar po mojem mnenju ni prav, zato bi bilo potrebno tu aktivirati vso družino in pa mladoletniku pomagati na njegovi poti ali pa v njem vzbuditi željo po uspehu na način prikaza ogledala njegovega življenja in družine. Tako bi mladoletni dobili uvid, kako živijo in kako bi tudi bolje lahko živeli.

Več programov in kontinuiranega dela z mladoletniki na način delavnic v vzgojnih posvetovalnicah, poklicnih svetovalnicah, treningu socialnih veščin, individualnih terapijah ipd.

8. UPORABLJENA LITERATURA

- Baloh, A., Slokan, S. in drugi. (2020, januar). Delo z romskimi učenci. Posvet na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport v Ljubljani.
- Berne, E. (1972). What do you say after you say hello? The psychology of human destiny. New York: Groove.
- Bouwkamp, R. in Bowkamp, S. v sodelovanju s Bartelds, C. (2014). Blizu doma. Priročnik za delo z družinami. Ravnanje z interakcijskimi vzorci v družini, pri procesih podpore in pomoči ter na področjih psihosocialnega dela. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete: Pedagoška fakulteta: Inštitut za družinsko terapijo.
- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Vol. 1. Attachment. London: Penguin Books.
- Bowlby, J. (1988). A secure base. Parent-Child Attachment and Healthy Human Development. London: Routledge.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2008). Socialno delo z družino. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2015). Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Čačinovič Vogrinčič, G. in Mešl, N. (2019). Socialno delo z družino. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Dekleva, B. (1996). Nove vrste vzgojnih ukrepov za mladoletnike – predvsem poravnavanje z oškodovancem, opravljanje koristnega dela za skupnost ter programi socialnih treningov. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Dumazedier, J. (1967). Towards a Society of Leisure. New York: The Free Press.
- Družinski zakonik (DZ) (2019). Pridobljeno 9. 3. 2021 s <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7556>.
- Erskine, R. G. (Ed.1997). Theories and Methods of Integrative Transactional Analysis: A volume of Selected Articles. San Francisco: TA Press.
- Erskine, R. G. , Moursund, J. P. (2011). Integrative psychotherapy in action. London: Hernac.
- Flaker, V. (2003). Oris metod socialnega dela: Uvod v katalog nalog centrov za socialno delo. Ljubljana. Fakulteta za socialno delo, Skupnost centrov za socialno delo.

- Gomezel, A. in Kobolt, A. (2012). Vpliv družine na mladostnikovo identiteto. *Socialna pedagogika* 16 (4), 323–354.
- Gril, A. in Zupančič, M. (2006). Prosti čas mladih v Ljubljani. Pedagoški inštitut: Ljubljana.
- Hauptman, G. in Komotar, M. (2010). Otroci in mladostniki v sodobni družbi. Pridobljeno 8. 3. 2020 s http://www.impletum.zavod-irc.si/docs/Skriti_dokumenti/Otroci_in_mladostniki_v_sodobni_druzbi-Hauptman_Komotar.pdf.
- Humljan Urh, Š. (2013). Kulturno kompetentno socialno delo: Etnična občutljivost in antirasistična perspektiva v socialnem delu za učinkovito delo s pripadniki etničnih manjšin in za učinkovito delo v večkulturnem okolju. Univerza v Ljubljani. Fakulteta za socialno delo.
- Kalsched, D. (2019). Notranji svet travme, arhetipske obrambe osebnega duha. Ljubljana: Hermes IPAL.
- Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo CSD (20/21). Pridobljeno 2. 3. 2021 s <https://www.scsd.si/katalogi/katalog-javnih-pooblastil/>.
- Kazenski zakonik (KZ) (2004). Pridobljeno 29. 2. 2020 s <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/51064/#Izklju%C4%8Ditev%C2%A0kazenskih%C2%A0sankcij%C2%A0proti%C2%A0otrokom>.
- Kazenski zakonik (KZ-1) (2008). Pridobljeno 29. 2. 2020 s <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>.
- Kodele, T. in Mešl, N. (2016). Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Kostelec, A. in Pravne, K. (2009). Vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo. Diplomski naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.
- Kultura in socializacija. Pridobljeno 28. 2. 2021 s <http://vedez.dzs.si/datoteke/uvod-v-soc-2.pdf>.
- Kulturne značilnosti Romov – na kratko, brošura. Varga, R. in Lukač, H. (urednika). Pridobljeno 12. 12. 2008 s <https://www.scribd.com/doc/2565916/Bro%C5%A1ura-Kulturne-zna%C4%8Dilnosti-Romov>.
- Ličen, N. (2018). Sodobne paradigme raziskovanja izobraževanja in učenja odraslih. Eseji v počastitev jubileja Ane Krajnc. V: N. Ličen in M. Mezgec (ur.), *Ambivalence kvalitativnega raziskovanja učenja v odraslosti: primer etnografske metode* (str. 249–

- 267). Pridobljeno 9. 3. 2021 s <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/view/125/218/3339-1>.
- Mešl, N. (2018). K rešitvi usmerjen pristop kot podpora soustvarjanju zelenih izidov v delovnem odnosu. Izvirni znanstveni članek. Socialno delo, 57, 2 (2018), 91–110. Pridobljeno 28. 2. 2020 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-RNBYEZ5Q?ty=2018>.
 - Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2017–2021 (2017). Pridobljeno 29. 2. 2020 s https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/Dokumenti-Romi/aa0ac3214f/PRILOGA_NPUR_2017_2021.pdf.
 - Nastran Ule, M. (2002). Spremembe odraščanja v sodobnih družbah tveganj. Socialna pedagogika, 6 (3), 221–238.
 - Podobnik, L., Šajnovič, R. (2010). Rajkove pesmi. Rajkoskare džilava. Šentjernej. Samozaložba Podobnik, L.
 - Poštrak, M. (2007). Uporaba ustvarjalnih pristopov pri delu z otroki in mladostniki. Šolsko svetovalno delo, letnik XII, št 1/2, str. 11–17.
 - Poštrak, M. (2011). Prispevek socialnega dela pri preprečevanju opuščanja šolanja. V Javrh P. (ur.). Obrazi pismenosti: spoznanja o razvoju pismenosti odraslih (str. 202–218). Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
 - Poštrak, M. (2020). Kaj posebnega lahko ponudi socialno delo pri delu z mladimi? Študijsko gradivo pridobljeno 13. 6. 2020 s <file:///C:/Users/Uporabnik/Downloads/gradivomladi-Postrak.pdf>.
 - Poštrak, M. (2021). Uvod v socialno delo. Tipkopis.
 - Siegel, D. J. (1999). The developing mind. Toward a neurobiology of interpersonal experience. New York: The Guilford Press.
 - Stewart, I., Joines, V. (2015). Sodobna transakcijska analiza: Novi uvod v transakcijsko analizo. Ljubljana: Opportunitas.
 - Stritih, B. (2001–2004). Otroci in mladi s težavami v odraščanju: vedenjske in čustvene motnje. Študijsko gradivo pridobljeno v letih 2001–2004 na Visoki šoli za socialno delo: Ljubljana.
 - Švab, A. (2010). Kdo se boji (raznoverstnosti) družin? Sociološki pogled/i na sodobno družinsko življenje. Socialno delo, 49, (5–6), 341–349. Pridobljeno 27. 10. 2020 s https://www.revija-socialnodelo.si/mma/Kdo_URN_NBN_SI_DOC-R6E5X1NC.pdf/2019031620075683/.

- Tilney, T. (1998). Dictionary of transactional analysis. London: Whurr Publishers Ltd.
- Urad Vlade za narodnosti. Priloga k Nacionalnemu programu ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome za obdobje 2017-2021. Pridobljeno 21. 07. 2020 s https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/Dokumenti/Romi/aa0ac3214f/PRILOGA_NPUR_2017_2021.pdf.
- Urek, M. (2001). Življenjske zgodbe in njihov pomen: nekaj izhodišč za preučevanje pripovedovanja zgodb v socialnem delu. Socialno delo, 40 (2/4).
- Urek, M. (2005). Zgodbe na delu: Pripovedovanje, zapisovanje in poročanje v socialnem delu. Ljubljana: Založba /*cf.
- Urh, Š. (2003). Anticiganizem v Evropi. V: Časopis za kritiko znanosti, 31, 213/214 (2003), 160–176.
- Urh, Š. (2005). Krepitev romske skupnosti. V: Katalog socialnega dela: Krepitev moči. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo.
- Urh, Š. (2009). Etnično občutljivo socialno delo z Romi (doktorska disertacija). Ljubljana, Fakulteta za socialno delo.
- Ustava Republike Slovenije. (1991). Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije, 33I/1991-I.
- Ustava Republike Slovenije (1991). Pridobljeno 29. 2. 2020 s <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1>.
- Vlada Republike Slovenije. (2019). Šesto poročilo Vlade Republike Slovenije o položaju romske skupnosti v Sloveniji – Poročilo o uresničevanju obveznosti na podlagi Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 33/07). Pridobljeno 29. 2. 2020 s https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/NPUR-2017-2021/Porocilo_Romi_2018.pdf.
- Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (2000). Pridobljeno 29. 2. 2020 s <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1223>.
- Zakon o kazenskem postopku (1995). Pridobljeno 29. 2. 2020 s <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO362>.
- Zakon o lokalni samoupravi. (2002). Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije, 51/2002.
- Zakon o prekrških (2005). Pridobljeno 29. 2. 2020 s <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2537>.

- Zakon o romski skupnosti (2007). Pridobljeno 12. 12. 2008 s <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200733&stevilka=1762>.
- Zakon o romski skupnosti (2007). Pridobljeno 29. 2. 2020 s <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4405>.
- Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (2004). Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije, 50/2004.
- Zaviršek, D., Škerjanc, J. (2000). Analiza položaja izključenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjševanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva. *Socialno delo*, 39 (6), 387–417.
- Zaviršek, D. (2010). Etnizacija in patologizacija Romov in romskih skupnosti. *Socialno delo*, 49, 2/3 (2010), 85–97, 193, 196. Pridobljeno 29. 2. 2021 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-PIWL3ZYF>.
- Zaviršek, D. (2012). *Od krvi do skrbi: Socialno starševstvo v globalnem svetu*. Maribor: Založba Aristej.
- Zupančič, M. (2013). *Svetovalni delavci o vlogi družine pri agresivnem vedenju otroka*. (Diplomsko delo). Pedagoška fakulteta Ljubljana.
- Žnidarec-Demšar, S., Urh, Š. (2005). Izključujoči mehanizmi vključevanja Romov. V: Poročilo št. 4: Če ne boš priden, te bomo dali Slovencem. Ljubljana:, Open Society Institute.
- Žvelc, G. (2011). *Razvojne teorije v psihoterapiji*. Ljubljana: IPSA.

9. PRILOGE

9.1. Priloga A: Mladoletni Romi v času izvajanja vzgojnega ukrepa nadzorstva organa socialnega varstva v letu 2020

Preglednica 2: Podatki o št. vzgojnih ukrepov in leto pričetka izvajanja NOSV

Mladoletnik	Spol	Št. vzgojnih ukrepov v izvajanju	Leto pričetka
Uroš	M	2	2019
Robert	M	2	2018
Jan	M	2	2018
Ana	Ž	5	2015
Tadej	M	1	2018
Žan	M	1	2019
Neža	Ž	1	2019
Marija	M	1	2019
David	M	1	2018
Boštjan	M	1	2018
Boris	M	1	2017
Toni	M	1	2019
Darja	Ž	1	2018
Borut	M	1	2017
Mladen	M	2	2019
Lili	Ž	1	2019
Barbara	Ž	2	2018
Robi	M	2	2017
Franci	M	1	2018
Jože	M	1	2019
Žiga	M	1	2019
Maks	M	1	2019
Luka	M	3	2019
Davor	M	1	2018
Marjan	M	1	2017
Milan	M	2	2019
Stojan	M	1	2016
Denis	M	1	2019
Danilo	M	1	2018

Vir: Podatki CSD Dolenjske in Bele krajine, 2020

9.2. Priloga B: Primeri kodiranja izjav mladoletnih in njihovih staršev/skrbnikov, ki jim je bil s sklepom sodišča izrečen Vzgojni ukrep nadzorstva organa socialnega varstva

Družina A

Zaporedna št. izjave	Izjava	Koda
A1	živim v manjšem romskem naselju z babico	okolje odraščanja, navezanost
A2	nimam stika s svojimi starši	ne/navezanost na družinske člane
A3	ona (babica) mi ne bo govorila kaj naj delam	ne dojemanje avtoritete, podrejenost ženskega spola
A4	hodil sem še v šesti razred, a ga nisem izdelal	izobraževanje
A5	šolo sem obiskoval bolj malo, ne vem zakaj, ni se mi dalo it	vzgojna nemoč starša/skrbnika, izobraževanje
A6	namesto v šolo sem šel k prijateljem, mah nč nismo počeli	izobraževanje
A7	glede vpisa na RIC sem se pozanimal, pa so mi rekli, da nimam urejenega stalnega bivanja in me ne morejo vpisat	birokratski zaplet, izobraževanje
A8	včasih grem do prijateljev v druga naselja, včasih delam drva, največkrat sem v naselju in grem večkrat na kavo k sosedom ali pa sem na FB pozno v noč	prosti čas
A9	ne vem, kolko vzgojnih ukrepov mam	izvajanje vzgojnega ukrepa
A10	ne vem, pozabil sem prit	izvajanje vzgojnega ukrepa
A11	ma dej mi že enkrat mir, pusti me	odnos do uradne osebe
A12	nevzdržno je z njim, ne morem več, naj gre v Zavod	nemoč starša/skrbnika, družinska dinamika
A13	pozabil sem prit, bom prišu jutri, res	strategija izmikavanja, izvajanje vzgojnega ukrepa

Družina B

Zaporedna št. izjave	Izjava	Koda
B1	se ne strinjam s sklepom sodišča	izvajanje vzgojnega ukrepa
B2	sem se šel ponovno pogovarjat na sodišče in moram res izpolnit navodilo	primer dobre prakse medinstitucionalnega sodelovanja in sprejemanje avtoritete sodišča

B3	nikoli še nisem bil v vzgojni posvetovalnici, ker takrat, ko sem imel dogovorjeno srečanje, nisem šel	strategija izmikanja, izvajane navodil s strani sodišča in s tem vzgojnega ukrepa
B4	bi lahko, tako kot tedaj, vi poklicali in se dogovorili za ponovni termin zame	ponujena možnost, dogovor
B5	sedaj res obljubim, da bom šel k njim na razgovor	ponovna obljuba glede dogovora
B6	mogoče bo z menoj šla tudi mama	navezanost med družinskimi člani
B7	ima, da če so te vabili, prideš na CSD, ko si naročen	večkratni poskusi privabiti mladoletnega na dogovorjena srečanja, neodzivnost, avtoriteta moške figure
B8	če ne, bodo rekli meni, pa te bom jaz pripeljal	posredovanje s strani očeta po več neuspešnih akcijah s strani CSD
B9	zaposlitve si ne iščem	socialna varnost
B10	imam dovolj prihodkov na mesec, da lepo živimo s partnerko in otrokoma	socialna varnost
B11	tretji razred sem končal	izobraževanje
	pol pa več nisem hodil v šolo, moji me pač niso peljali, ker sam nism hotel	vzgojna nemoč staršev
B12	včasih čuvam svoje otroke, ko mam čas	ustvarjena lastna družina, prosti čas
B13	mah briga me, jaz tega nism delal	zanikanje KD, izvajanje vzgojnega ukrepa

Družina C

Zaporedna št. izjave	Izjava	Koda
C1	želim se poravnati z oškodovancem v izogib nevšečnostim	zadoščenje sistemu, izvajanje vzgojnega ukrepa
C2	dejansko nisem naredil tega, res	zanikanje KD
C3	z mamom sem se zmenil o povračilu škode	ponujena možnost za izpolnitev navodila sklepa sodišča
C4	ko bo mama imela nakazano denarno pomoč	dogovor
C5	kar sodišče zahteva od mene	sprejemanje odgovornosti, izvajanje vzgojnega ukrepa
C6	doma bom v zameno pomagal mami	sprejemanje odgovornosti, izvajanje vzgojnega ukrepa
C7	dobro se počutim v PUM-O, tam je različno, vsega, tam se ne sam pogovarjamo	primer dobre prakse programa
C8	v PUM-O mi pomagajo, da se učim, da bom naredil izpit za avto	uvid v ponujeno pomoč s strani programa

C9	zdej ne morem bit v PUM-O, ker nimam več pogojev	problem na sistemski ravni
C10	doma nas je veliko bratov in sester, dobro se razumemo	odnos v družini
C11	starši nikjer ne delajo, smo na socialni	okolje odraščanja
C12	ja sem končal OŠ	izobraževanje
C13	oče me je vsak dan vozil v šolo in me prišu iskat	izvajanje straševske skrbi
C14	čez tri mesce bom postal oče	ustvarjanje lastne družine
C15	skrbim za živali, pomagam mami in tudi včasih sosedom	prosti čas
C16	kličem, ker me danes ne bo	izvajanje vzgojnega ukrepa

Družina D

Zaporedna št. izjave	Izjava	Koda
D1	imela sem veliko otrok	družina
D2	nobeden od njih ni bil že od malega tako drugačen	vzgojna nemoč staršev
D3	bila je čisto drugačna od bratov in sester, samosvoja, doma nič ni ubogala, bila je neposlušna, skos je odgovarjala, vse je delala kontra	vzgojna nemoč staršev
D4	v trgovinah večkrat kaj vzamem, če me varnostniki dobijo, vrnem stvari nazaj, kaj, sej vrnem	nekritičnost do kaznivih dejanj in širše družbeno nesprejemljivih početij
D5	zdej bom pa res prišla, obljubim	izvajanje vzgojnega ukrepa
D6	pozabla sem prit	izvajanje vzgojnega ukrepa
D7	hmm, nism prnesla dnar, sm pozabla	izvajanje vzgojnega ukrepa
D8	prvič sem bla noseča pri trinajstih in je mama skrbela za to dete	ustvarjanje lastne družine, okolje odraščanja
D9	mah ne da se mi hodit na RIC, brezveze	izobraževanje in izvajanje navodil s strani sodišča

Družina E

Zaporedna št. izjave	Izjava	Koda
E1	z babico bom hodil na center	navezanost na družinske člane
E2	vpisan sm na RIC, ne znam, ker razred	izobraževanje
E3	največ sm doma, nč ne delam al pa pri sosedih	prosti čas
E4	kličem vas, da ga opravičim, ne bo ga	izvajanje vzgojnega ukrepa
E5	nisem našel listka z datumom, ostal je doma	izvajanje vzgojnega ukrepa

E6	babica skrbi za mene že od skos	okolje odraščanja
----	---------------------------------	-------------------

Družina F

Zaporedna št. izjave	Izjava	Koda
F1	prišel sem, ker sem to (sklep) dobil, kaj to pomeni?	izvajanje vzgojnega ukrepa
F2	res mi je žal, da sm to naredil, ne bi smel	kritičnost do KD
F3	dobr dan, kok ste?	odnos do uradne osebe
F4	prenavljam hišo, čist vse, prite pogledat	prosti čas
F5	mama ni nigdar delala	okolje odraščanja
F6	pripravljam drva	prosti čas
F7	mah nism ja za šolo, ja delam	izobraževanje
F8	šel sem na Zavod pa so mi rekli, da ne znajo, kaj je to policna povetovalnica	izvajanje vzgojnega ukrepa, navodila

Družina G

Zaporedna št. izjave	Izjava	Koda
G1	polno bratov in sestr mam, briga me	okolje odraščanja
G2	Hihhi ,... sej mamo doma ljubljanski dnar	okolje odraščanja
G3	ate ni duma, v zaporu je	navezanost med družinskimi člani
G4	bo prišla, bo, res	izvajanje vzgojnega ukrepa
G5	nism bla v šola	izobraževanje
G6	tu je bla, ne vem, kje je heeeej!	vzgojna nemoč staršev
G7	jutri pridem	izvajanje vzgojnega ukrepa

Družina H

Zaporedna št. izjave	Izjava	Koda
H1	še vedno mislim in trdim, tudi moja mama misli tako, da nisem kriva za očitano mi kaznivo dejanje	izvajanje vzgojnega ukrepa
H2	redno se zglašam na nadzorstvo skupaj z mamo	izvajanje vzgojnega ukrepa, navezanost med družinskimi člani
H3	obe se počutiva prav prijetno, ko ob srečanjih klepetamo in nam pomagata z nasveti	izvajanje vzgojnega ukrepa

H4	da imamo kar naprej neke težave, tako doma kot v šoli	okolje odraščanja
H5	niste vi krivi, da se moram mesečno zglašat tukaj	izvajanje vzgojnega ukrepa
H6	želim nadaljevati šolanje	izobraževanje
H7	kmalu bom pričela ustvarjat zaključno nalogo	izobraževanje
H8	mamam me je skos podpirala in me razumela v mojih razmišljanjih, še vedno me	družina, navezanost
H9	velko se pogovarjam z njo	navezanost
H10	brati so me vedno razumeli, dost se pogovarjamo	družina, navezanost
H11	predlagam, da se opravičim vpričo vas	dogovor o izpolnitvi navodila